

238

KÂVYAMÂLÂ. 19

THE
S'ÛRYAS'ATAKA

OF

MAYÛRA.

41-3

मयूर

With the Commentary of Tribhuvanapâla.

EDITED BY

MAHÂMAHOPÂDHYÂYA PÂNDIT DÛRGÂPRASÂDA

AND

WÂSUDEV LAXMAN SHÂSTRÎ PÂNS'IKAR.

Third Revised Edition.

S. A. B. H.
MAY

PUBLISHED

BY

PÂNDURANG JÂWÂJÎ,

PROPRIETOR OF THE 'NIRNAYA-SÂGAR' PRESS,

BOMBAY.

1927.

Price 7 Annas.

काव्यमाला.

श्रीमयूरकविविरचितं

सूर्यशतकम्

त्रिभुवनपालप्रणीतया टीकया समेतम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना महामहोपाध्यायपण्डित-
दुर्गाप्रसादेन, मुम्ब्यापुरवासिना परवोपाह्वपाण्डुरङ्गात्मज-
काशिनाथशर्मणा, पण्डीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मात्मज-
वासुदेवशर्मणा च संशोधितम् ।

तृतीयं संस्करणम् ।

तच्च

मुम्बय्यां निर्णयसागरालयचन्द्रालये तदधिपतिना मुद्राक्षरैरङ्कयित्वा
प्राकाश्यं नीतम् ।

१९२७

(अस्य ग्रन्थस्य पुनर्मुद्रणादिविषये सर्वथा निर्णयसागरमुद्रायचन्द्रालयाधिपते-
रेवाधिकारः ।)

मूल्यं ७ आणकाः ।

काव्यमाला ।

महाकविश्रीमयूरप्रणीतं
सूर्यशतकम् ।

श्रीत्रिभुवनपालविरचितया टीक्यान्वितम् ।

जम्भारातीभकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं
रक्ताः सिंका इवौषैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य ।

१. सूर्यशतकप्रणेता श्रीमयूरकविर्वाणभट्टस्य श्वशुर उज्जयिन्यां वृद्धभोजमहीपतेः सभायामासीदिति मानतुज्ञाचार्यप्रणीतमकामराह्यस्तोत्रटीकाप्रारम्भे मेखुज्ञप्रणीतप्रबन्धचिन्तामणौ च समुपलभ्यते. प्रबन्धचिन्तामणौ वाणभट्टो मयूरस्य भगिनीपतिरासीदित्युक्तम्. अथ च 'अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः । श्रीहर्षस्याभवत्सन्धः समो वाणमयूरयोः ॥' इति शार्ङ्गधरपद्धत्यादिप्रसिद्धराजशेखरपद्येनापि वाणमयूरयोः समकालोद्भवत्वं प्रतीयते. तस्मान्मयूरकविरपि लिखान्वीयसप्तमशतकपूर्वार्धसमुद्भूत इति ज्ञेयम्. सूर्यशतकमपहाय मयूरप्रणीतः कोऽप्यन्यो ग्रन्थो नाद्याप्युपलब्धः. सूर्यशतकपद्यानि तु ध्वन्यालोककाव्यप्रकाशादियूदाहतानि सन्ति. दृश्यन्ते च सूर्यशतकातिरिक्ता अपि कतिपयश्लोकाः सुभाषितावल्यादिषु मयूरनाम्ना समुद्धृताः. 'दर्पं कविभुजंगानां गता श्रवणगोचरम् । विपविद्येव मायूरी मायूरी बाह्मिहन्तति ॥' इति मयूरप्रशंसापद्यं च सूक्तिमुक्तावल्लौ राजशेखरनाम्ना समुद्धृतं वर्तते. सूर्यशतकस्य कादमीरकवल्लभदेव-मधुसूदन त्रिभुवनपालविरचितं टीकात्रयं प्राचीनम्, यशेश्वरशास्त्रि-प्रणीता नवीना टीका च वर्तते. तत्र वल्लभदेवकृतटीकास्माभिः कश्मीरेषु पदत्रिंशत्श्लोकपर्यन्तमासादिता. मधुसूदनकृता नोपलब्धा. अतस्त्रिभुवनपालविरचितटीकासमेतमेतच्छतकं मुद्रयितुमारब्धम्. तत्रास्मन्मुद्रणाधारभूतानि पुस्तकान्येतानि—प्रथमं त्रिभुवनपालकृतटीकासमेतं प्रायः शुद्धं १६८५ मिते शकाब्दे लिखितं एकोनविंशत्पञ्चात्मकं मुम्बईनगरवास्तव्यश्रीपण्डितज्येष्ठाराममुकुन्दजीशर्मणां सकाशादधिगतम्; द्वितीयं तादृशमेव पुस्तकं नातिशुद्धं वर्षशतद्वयप्राचीनमिवोपलक्ष्यमाणं त्रिपष्टिपञ्चात्मकं जयपुरराजगुरुकुल्लोद्भूतोदुम्बरभट्टश्रीकृष्णकुमारशर्मणां संहृष्टात्प्राप्तम्, तत्र त्रिभुवनपालस्य नाम नास्ति; तृतीयं मूलमात्रं पदत्रिंशत्श्लोकपर्यन्तं वल्लभदेवकृतटीकोद्भूतदिप्पणसमेतं नवीनं कश्मीरलिखितं पञ्चदशपञ्चात्मकमस्सीयम्. २. 'सकैः' इति पाठान्तरम्, 'संसकैः' इति वल्लभदेवव्याख्यानं च. 'शतकेऽस्मिन्सगधराहृतम् । आशीःसामान्यालंकारः सर्वत्रैव । विशेषालंकारस्तूप्रेशरूपकछेपादयः' इत्यपि वल्लभदेवव्याख्यानम्.

॥ तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूत्यै
भूयासुर्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ॥ १ ॥

अभिनवा नूतना भानवीया भानवः साभिन्ना रदनयो वो शुष्मन्वं विभूत्यै ममृमं
भूयासुर्भासयन्तु । किं कुर्वन्तः । सान्द्राशां सिन्दूररेणुषु सान्द्रो षटलः सिन्दूररेणुः
सिन्दूररजसादधत इव । किंभूतम् । जग्मस्वारातिजग्मारातिः शक्रस्येभो हली
ऐरावणस्य कुम्भा मस्यो सयोही या उद्भवो यस्येति विग्रहः । एतदुक्तं भवति—
ये स्वर्गस्थास्ते उदयरागवृत्तमानवलोचयैरावणकुम्भस्थं सिन्दूररेणुं दधत इव मन्यन्ते ।
उदयशासी निरिध तस्य तटी तस्या धातयो गिरिकादयस्तेषां धाराकारो द्रवो धारा-
द्रवः प्रवातन्यस्येवोपैः प्रवाहैः समुद्वरविच्छिन्नैः सिक्का भत एव रक्षा इव । उदयनि
रिस्थानामेवं बुद्धिर्जायते तुल्यकालं समकालमायान्त्या आगच्छन्त्या पद्मखण्डसीत्या
द्वाराणाः । सदैव साभिन्ना कमलवनानां दृश्यामृच्छति । एवं दीप्त्वा धरास्थानां
प्रतीतिर्भवति । किं कुर्वन्तो भानवः । प्रैलोक्ष्यमुद्रासयन्तः । अभिनवलं तेषां
दिवरणापेक्षया ॥

भक्तिप्रदाय दातुं मुकुलपुटकुटीकोटरकोटलीनां

लक्ष्मीमाक्रष्टुकामा इव कमलवनोद्घाटनं कुर्वन्ते ये ।

कालाकारान्धकाराननपतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः

कल्याणं च क्रियासुः किसलयरुचयस्ते करा भास्करस्य ॥ २ ॥

ते भास्करस्य करा वो शुष्माकं कल्याणं क्रियासुर्विधेयासुः । ये कमलवनोद्घाटनं
कुर्वन्ते पद्मखण्डानामुन्मीलनं विदधते । उत्प्रेक्षते—लक्ष्मीमाक्रष्टुकामा इवापक्रष्टुमनस
इव । यतो लक्ष्मीं सदैव कमलवनेषु कृतसंनिधानामाक्रष्टुमिव । किं वक्तुम् । दातुं वित-
रितुम् । कस्यै । भक्तिप्रदाय । भक्त्या प्रहो नन्नो भक्तिप्रदस्तस्यै । कीदृशी धियम् ।
मुकुलपुटकुटीकोटरकोटलीनाम् । मुकुलशब्देन कुञ्जलमुच्यते । तस्य यः पुटः स एव
कुटी शालेव मुकुलपुटकुटी तस्याः कोटरमभ्यन्तरं तस्य कोटोऽवनम्रप्रदेशस्तत्र लीनां
संलिष्टाम् । कीदृशाः कराः । कालाकारान्धकाराननपतितजगत्साध्वसध्वंसकल्याः ।
कालस्येवाकारो यस्य स कालाकारः स चासाध्वन्धकारश्च तस्याननं मुखं तत्र पतितं
यज्जगत्स्य साध्वसं भयं तस्य ध्वंसो नाशस्तत्र कल्याः पटवः समर्था एव । पुनः
किलङ्गणाः । किसलयरुचयः किसलयानामिव रुचिर्येषां तेषांभिनवाद्भूराभासः ॥

गर्भेष्वम्भोरुहाणां शिखरिषु च शिताग्रेषु तुल्यं पतन्तः

प्रारम्भे वासरस्य व्युपरतिसमये चैकरूपास्तथैव ।

निष्पर्यायं प्रवृत्तास्त्रिभुवनभवनप्राज्ञणे पान्तु युष्मा-

नूष्माणं संतताध्वश्रमजमिव भृशं विभ्रतो ब्रह्मपादाः ॥ ६ ॥

ब्रह्मः सूर्यस्तस्य पादा रश्मयः पान्तवन्तु । कान् । वो युष्मान् । किं कुर्वन्तः । अम्भोरुद्वाणां पश्यानां गर्भेष्वभ्यन्तरेषु शिखरिषु च पर्वतेषु शिताग्रेषु तीक्ष्णप्रान्तेषु तुल्यं समं पतन्तो गच्छन्तः । अन्यस्य हि पादा यथा हरितशाद्वलोपचितायां भूमौ निपतन्ति तथा न शर्करिलयां कण्टकितायां वा । ब्रह्मस्य पुनर्मादवातिशययुक्तेषु पद्मगर्भेषु तीक्ष्णशृङ्गेषु च पर्वतेषु समं पतन्ति । वासरस्य दिवसस्य प्रारम्भे मुखे तस्यैव व्युपरतिसमये चास्तमानकाले तथैव सदृशा एकरूपाः । त्रिभुवनभवनप्राज्ञणमिव त्रिभुवनभवनप्राज्ञणं तस्मिन्लौक्यवेदमाजिरे निष्पर्यायमविद्यमानकर्म प्रवृत्ताः प्रसृताः । अन्यस्य हि पादाधरणा गृहाङ्गणे पर्यायेण प्रवर्तन्ते । तस्य पुनः समकालमेव । ऊष्माणमौष्ण्यं भृशं विभ्रतोऽत्यर्थं दधतः । उत्प्रेक्षते—संतताध्वश्रमजमिव । संततधासावध्वा च संतताध्वा । अव्यशब्दोऽप्राधिकगमने वर्तते । तेन ध्रमस्तस्माज्जातस्तमिव । दृशमविच्छिन्नं गार्वं गमनत्वेदंभवमिव । अन्यो हि यः पान्थस्तस्य पादा ऊष्माणमेव विभ्रति दधति ॥

प्रभ्रश्यत्युत्तरीयत्विपि तमसि समुद्गीक्ष्य वीतावृत्तीन्प्रा-

ग्नन्तूस्तन्तून्यथा यानतनु वितनुते तिग्मरोचिर्मरीचीन् ।

ते सान्द्रीभूय सद्यः क्रमविशददशाशादशालीविशालं

शश्वत्संपादयन्तोऽम्बरममलमलं मङ्गलं वो दिशन्तु ॥ ४ ॥

ते रश्मयो मरीचयो मङ्गलं कल्याणं वो दिशन्तु ददतु । सान्किरणास्तिग्मरोचिस्तीक्ष्णवीधितिः सूर्यो वितनुते विस्तारयति । कथं यथा भवति । अतनु विस्तीर्णं यथा भवति । किं कृत्वा जन्तून्प्राणिनो वीतावृत्तीन्, आवरणमावृत्तिः वीता गता आवृत्तिर्येषां ते तान्समवलोक्य समुद्गीक्ष्य । प्राक्पूर्वं तमस्यन्धकारे प्रभ्रश्यति पतति सति । कीदृशो । उत्तरीयत्वेव लिङ् भस्य तदुत्तरीयलिङ् तस्मिन्शुक्रनिम्ने तिमिरे । कानिव । तन्तून्यथा । तन्तवः सूत्राणि यथा तान् । यथा कथितन्तुवायोऽतनुपटान्वितनुत्वे प्राणवृत्तो विगतवाससो दृष्टा । ते सान्द्रीभूय घनतां प्राप्याम्बरं वासोऽमलं विमलमुत्पादयन्ति । एवं मरीचयोऽपि सान्द्रीभूय सद्यस्तत्क्षणमम्बरमाकाशं शश्वत्सर्वदा विमलमुत्पादयन्ति । कीदृशम् । क्रमविशददशाशादशालीविशालम् । क्रमेण पर्यायेण विशदाः परिपाठ्या स्पष्टा दश च ता आशाश्च दशाशा दस दिशः क्रमविशदाश्च ता दशाशाश्च ता एव दशास्त्रासामाली पङ्क्तिर्या विशालं विस्तीर्णम् । तदपि वासो दशालीविशालम् ॥

न्यकुर्वन्नोपधीशे मुपितरुचि शुचेवौपधीः प्रोपितामा

भास्वद्वावोद्गतेन प्रथममिव कृताभ्युद्गतिः पावकेन ।

पक्षच्छेदमणास्यसुत इव दृषदो दर्शयन्प्रातरद्रे-

राताम्रस्त्रीममानोरनभिमतनुदे स्ताम्रमस्त्युद्गमो वः ॥ ५ ॥

। स्त्रीममानोर्गमस्त्युद्गमः स्त्रीमनोदयो वो गुप्ताक्रमनसिमतनुदे अनभिमतमनगीष्टं पापं रायुर्वा तस्य नोदनं नुत् तस्य स्ताम्रवतात् । कीदृश इव । पूर्वं प्रथमं पावकेन यद्विना कृताभ्युद्गतिरिय अन्युद्गमनमभ्युद्गतिः । निद्रितम्यागत इव । किंभूतेन पावकेन । भास्वद्वायोद्गतेन भास्वतो भावाणो भास्वद्वायोऽङ्गोऽङ्गलाः सूर्यकान्ताभिधाना मणिविशेषोपास्येभ्य उद्गतो भास्वद्वायोद्गतः । ते हि रश्मिरस्त्युद्गममिति अभिगुद्गमन्ति । ओपधिशब्देनोपधिसंघं घेज उच्यते । तात्स्थ्यात् । मया गिरिर्दृश्यते पन्थानो मुप्यन्त इति । तत्तिरस्कुर्यैवभिभवन् । ओपधीनामीरा ओपधीतः । तस्मिन्प्रोपधीना भवतीन्दो मुपितरन्विमुपिता इत्यस्य स तस्मिन्मुपितरन्वि हतमायि शुचेव शोकेनेव प्रोपिताभाः प्रोपिता आभा यासामोपधीना तास्तयोपाः । भवति हततेजसि परन्त्यः शोकेन गतधृतयो भवन्ति । प्रातरेदृशयाचलनामो दृषदः शिला दर्शयन्प्रकटयन् । कथंभूता इव । पक्षच्छेदमणास्यसुत इव । पक्षाणां छेदः पक्षच्छेदस्तेन मणास्योपास्यमुपिर् पक्षच्छेदमणास्यकृतस्त्ववन्तीति ताः । अत्रदृशतम्रमणिर्वाप्या । यतो गमस्त्युद्गम आताम्रो कोहितोऽतस्त्वदनुराजिताः शिला एवमुप्रेक्ष्यन्ते । पूर्वं किल पयंताः पक्षवन्तोऽभूवन्तेपामिन्द्रस्ताधिच्छेद ॥

शीर्णप्राणाङ्घ्रिपाणीन्प्रणिमिरपघनैर्धर्घराव्यक्तधोपा-

न्दीर्घप्रातानघौघैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन्त्यः ।

धर्माशोस्तस्य वोऽन्तर्द्विगुणघनघृणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्ते-

र्दत्तार्थाः सिद्धसंघैर्विदधतु घृणयः शीघ्रमेहोविघातम् ॥ ६ ॥

धर्माशोस्तस्यस्य घृणयो भयूया वो गुप्ताक्रमहोविघातं पापापनोदं विदधतु कुर्वन्तु । शीघ्रं तत्क्षणम् । किंविशिष्टाः । दत्तार्था दत्तो विप्रणिताऽङ्गो मेव्यस्ते । कैः । सिद्धसंघैः सिद्धा अणिमादियुक्तास्तेषां संधा मातास्तेरिति । किंभूतोऽसौ धर्माशुः । यः पुनरपि भूयोऽपि घटयति करोति । कान् शीर्णप्राणाङ्घ्रिपाणीन् । प्राणं नासा अङ्गो पादौ पाणी हस्तौ । प्राणं वाङ्मो च पाणी चेति समाहारद्वन्द्वः । शीर्णा प्राणाङ्घ्रिपणयो येषां सामर्थ्यादङ्गिनां ते तथोक्तान् । तथा अपघनैरङ्गैर्मणिभिरुलक्षितान् । धर्घराव्यक्तधोपान् धर्घरो जर्जरोऽव्यक्तोऽस्फुटो धोपो ध्वनिर्येषाम् । प्राणादिलुप्ततायां कण्ठोष्ठादिप्रणितायां च कारणमुपवर्णयन्नाह—अधौघैः पापसमूहेर्दोषांप्रातांश्चिरतरमस्तान् । किं कुर्वन् । उल्लाघयन्निर्विघ्नोऽधीकुर्वन् । एकोऽसहायः । रुद्रादयोऽपि सूर्यमूर्तिमारुहा एव नीरोगं कुर्वन्तीति संबन्धः (भावः) । किंभूतस्य आनोः । अन्तर्द्विगुणघनघृणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्तेः । अन्तर्मध्ये चेतसि द्विगुणा घना बहुला घृणा दया । घना वासी

घृणा च घनघृणा । अन्तर्द्विघृणा चासौ घनघृणा च तथा निम्ना परवशा निर्विन्ना अन्त-
रायरहिता श्रुतिर्यस्य स तथोक्तः ॥

विभ्राणा वामनत्वं प्रथममथ तथैवांशवः प्रांशवो वः

क्रान्ताकाशान्तरालास्तदनु दशदिशः पूरयन्तस्ततोऽपि ।

ध्वान्तादाच्छिद्य देवद्विप इव बलितो विश्वमाश्वश्रुवानाः

कृच्छ्राण्युच्छ्रायहेलोपहसितहरयो हारिदश्वा हरन्तु ॥ ७ ॥

हारिदश्वाः सूर्यसंबन्धिनोऽंशवो रश्मयो वो युष्माकं कृच्छ्राणि दुःखानि हरन्त्वपन-
यन्तु । पुनर्विशेष्यन्ते—उच्छ्रायहेलोपहसितहरयः । उच्छ्राय उच्चैस्त्वं तस्य या हेला
लीला तथा उपहसितो विडम्बितस्त्वतोऽपिको देशोऽस्मादिति (?) हसितो हरिर्विष्णु-
र्यस्ये । प्रारब्धविक्रमस्य विष्णोः सदृशा इति तात्पर्यार्थः । किं कुर्वाणाः । विभ्राणा धार-
यन्तः । किम् । वामनत्वं खर्वत्तम् । प्रथममादौ । अधानन्तरं प्रांशवो दीर्घास्तथैव यथा
भगवान्मारायणः प्रथमं विक्रमकाले वामनत्वं कृत्वा प्रांशुर्दीर्घः संजातः । पुनरपि किंभूतः ।
क्रान्ताकाशान्तरालाः । क्रान्तं व्याप्तमाकाशान्तरालमम्बरमर्ध्यं यैस्ते तथोक्ताः ।
तदनु अनन्तरं च दश दिशो दशांशः पूरयन्तः पूर्णाः कुर्वन्तः । ततोऽपि पुनरपि विश्वं
जगदश्रुवाना व्याप्नुवन्तः । आशु दीर्घम् । किं कृत्वा । आच्छिद्याकृष्यापहृत्य । कुतः ।
ध्वान्तादन्धकारात् । कस्मादिव । देवद्विप इव सुरसञ्चोरिव । बलितो बलिनाम्नः, अन्यत्र
बलितो बलवतः । पञ्चम्यन्तादुभयस्मात्तम् । विष्णोरेतत्संबन्धनीयम् । सोऽपि वामनो
भूत्वा प्रांशुरभूत् । तदनु च क्रान्तगगनान्तरालः । ततः परिपूरितदशदिशो बलेर्विश्वमा-
च्छिद्य व्याप्तवानिति ॥

उद्गाढेनारुणिम्ना विदधति बहुलं येऽरुणस्यारुणत्वं

मूर्धोद्धूतौ खलीनक्षतरुधिररुचो ये रथाश्वाननेषु ।

शैलानां शेखरत्वं श्रितशिखरिशिखास्तन्वते ये दिशन्तु

प्रेहन्तः खे खरांशोः खचितदिनमुखास्ते मयूखाः सुखं वः ॥ ८ ॥

ते मयूखा रश्मयः खरांशोः सवितुः संबन्धिनो वो युष्मर्थं सुखं शर्म दिशन्तु ददतु ।
येऽरुणस्य सारयेरुणत्वं लोहितत्वं बहुलं घनं विदधति कुर्वन्ति । केन । अरुणिम्ना लोहि-
तत्वेन । उद्गाढेन प्रबलेन । रथाश्वाननेषु खन्दनतुरगवक्रेषु खलीनक्षतरुधिररुचः कवि-
कावणशोणितच्छायाः । मूर्धोद्धूतौ सखां यस्तकोत्कम्पे सति ये शैलानां पर्वतानां शेख-
रत्वं मुकुटत्वं तन्वते विस्तारयन्ति । किंभूताः । श्रितशिखरिशिखाः सन्तः समा-

धितपर्वताप्रभागाः । अथवा त्रिताः त्रिस्रिण्यः त्रिखा वैस्ते । किं कुर्वन्तः । प्रेहन्तो गच्छन्तः । क । खे व्योत्रि । खचितदिनमुखाः सपटीकृतदिवसप्रारम्भाः ॥

दत्तानन्दाः प्रजानां समुचितसमयाकृष्टसृष्टैः पयोभिः

पूर्वाह्णे विप्रकीर्णा दिशि दिशि विरमत्यह्नि संहारभाजः ।

दीप्तांशोर्दार्धदुःखप्रभवभवभयोदन्वदुत्तारनावो

गावो वः पावनानां परमपरिमितां प्रीतिमुत्पादयन्तु ॥ ९ ॥

दीप्तांशोरादित्यस्य संबन्धिन्यो गावो दीप्तिर्यो वो युष्माकं प्रीतिं सुखमुत्पादयन्तु जनयन्तु । किभूताः । दत्तानन्दाः दत्तो वितीर्ण आनन्दो याभिस्ताः । काशाम् । प्रजानां लोकानाम् । कैः कृता । पयोभिर्जलैः । समुचितसमयाकृष्टसृष्टैः समुचितो योग्यः समयः कालस्तत्राकृष्टसृष्टैः । भूयोऽपि विशेष्यन्ते—पूर्वाह्णे विप्रकीर्णाः अहः पूर्वा भागस्तत्र विस्मिताः । क । दिशि दिशि सर्वासु दिक्षु । विरमत्यह्नि याति दिवसेऽस्तमनसमये संहारभाजः संहतिमाश्रिताः । पुनरपि किभूताः । दीर्घदुःखप्रभवभवभयोदन्वदुत्तारनावः । दीर्घं च तदुःखं च तस्य प्रभव उत्पत्तिस्थानं स चासौ भवश्च संसारस्तस्माद्भयं तदेवोदन्वा-
न्धमुदस्तस्मादुत्तारस्तत्र नावो यानपात्राणि । पावनानां पावकानां परमरूपम् । किभूतां प्रीतिम् । अपरिमितामपर्यन्ताम् । गाव इति छिद्यमेतदभिज्ञम् । गावो धेनवश्चोच्यन्ते । ता अपि पयोभिर्दुग्धैः समुचितसमयाकृष्टसृष्टैः प्रजानां दत्तानन्दा भवन्ति । पूर्वाह्णे प्रत्युपसि विप्रकीर्णा भवन्ति । अहोऽवसाने संहारभाजः । दीर्घदुःखप्रभवभवभ-
योदन्वदुत्तारनावश्च दत्ताः सखाः सयः । तदीयैः पयोभिर्विप्राप्रितर्पणैर्लोकैः संसारं तरन्तीत्यागमविदः ॥

बन्धध्वंसैकहेतुं शिरसि नतिरसावद्दसंध्याञ्जलीनां

लोकानां ये प्रबोधं विदधति विपुलाम्भोजस्तप्दाशयेव ।

युष्माकं ते स्वचित्तप्रयितपृथुतरप्रार्थनाकल्पवृक्षाः

कल्पन्तां निर्विकल्पं दिनकरकिरणाः केतवः कल्मषस्य ॥ १० ॥

दिनकरकिरणा रविपादाः भवतां कल्मषस्य पापस्य केतवो विनाशकाः कल्पन्तां संपद्यन्ताम् । निर्विकल्पमसंशयम् । क्रियाविशेषणमिदम् । खं च चितं च स्वचित्तं तस्य प्रयिता पृथुतरा पृथ्वी सा चासौ प्रार्थना च तस्याः कल्पवृक्षाः । ये लोकानां प्रजानां प्रबोधं तत्त्वज्ञानं विदधति कुर्वन्ति । बन्धस्त्रिविधः—प्राकृतो वैकारिको दक्षि-
णासा (?) रूपधेति । तेन हि बद्धा देहिनो न मुच्यन्ते । तस्य ध्वंसो नाशस्तत्रैकहेतुः

१. 'अकृष्टसृष्टैः' इति पाठः, 'समुचिते योग्ये समये वर्धाख्ये अकृष्टमयाञ्जया' इति पाठमव्याख्या. २. 'प्रथिमपृथुतर' इति पाठः, 'खं भवतां यचितं तस्य यः प्रथिमा विस्तारस्तद्वत्' इति पाठमव्याख्या.

प्रधानं कारणम् । किंभूतानां प्रजानाम् । शिरसि मस्तके नतिर्नमस्कारस्त्वत्र रसस्तेनावद्धो
विरचितः संध्याजलिर्यैस्ते तथोक्तालेपाम् । कथेव । विपुलाम्भोजखण्डाशयेव । विपुलो
विस्तीर्णोऽम्भोजखण्डः कमलाकरः । विपुलश्चासावम्भोजखण्डश्च तस्याशा तथेव । दन्धच्च-
सैकहेतुतापि मुकुटावस्थाविधातैककारणता । प्रबोधो ज्ञानं विकासश्च ॥

धारा रायो धनायापदि सपदि करालम्बभूताः प्रपाते

तत्त्वालोकेकदीपालिदशपतिपुरप्रस्थितौ वीथ्य एव ।

निर्वाणोद्योगियोगिप्रगमनिजतनुद्वारि वेत्रायमाणा-

स्त्रायन्तां तीव्रभानोर्दिवसमुखसुखा रश्मयः कैल्मपाद्भः ॥ ११ ॥

तीव्रभानोरादित्यस्य मयूखाः कल्मपात्पाद्भो शुष्मांस्त्रायन्तां रक्षन्तु । दिवसमुख-
सुखाः दिवसारम्भे मुखकारिणः । स्वरूपकथनमेतत् । पुनरपि च निरूप्यन्ते—
रायो इव्यस्य धाराः प्रपाताः । क । धनायापदि इव्यार्थकायपीडायाम् । धनाया
धनेच्छा तस्या आपत्प्रार्थना धनस्य प्राप्तिस्तत्रापि । सपदि तत्क्षणम् । करालम्बभूता
इति हस्तेष्वादायोत्तारयन्तीत्यर्थः । क । प्रपाते नरके दुर्गता । तत्त्वालोकेकदीपाः तत्त्वस्य
परमार्थस्यालोके दर्शने एकदीपाः प्रकाशकत्वात् । त्रिदशपतिरिन्द्रत्वस्य पुरं नगरम-
रावती तत्र प्रस्थितिः प्रस्थानं तत्र वीथ्य एव पन्थान एव । पुनरपि कीदृशाः ।
निर्वाणोद्योगिनो मोक्षोत्सुकास्ते च ते योगिवश्च तेषां प्रगमोऽपुनरावृत्तिस्तस्य निजा
आत्मीया सा चासौ तनुश्च तस्या द्वाद्द्वारं तस्यां वेत्रायमाणाः प्रतीद्वारा इवाचरन्तः । ये
हि सिद्धा योगिनो भवन्ति ते हि सूर्यतनुद्वारेण न स्खलनमासादयन्ति । उद्युक्तानां
योगिनां तु सूर्यतनुर्द्वाः तत्र द्वाःस्थाः प्रयातुं न ददति । अथवा प्रगच्छन्त्यनेनेति प्रगमः
पन्थाः । निर्वाणोद्योगियोगिनां प्रगमश्चासौ निजतनुद्वाधेति तत्समासः ॥

प्राचि प्रागाचरन्त्योऽनतिचिरमचले चारुचूडामणित्वं

मुञ्चन्त्यो रोचनाम्भः प्रचुरमिव दिशामुच्चैश्चर्चनाय ।

चाट्टकैश्चक्रनाम्नां चैतुरमविचलैर्लोचनैरर्च्यमाना-

श्वेष्टन्तां चिन्तितानामुचितमचरमाश्चण्डरोचीरुचो वः ॥ १२ ॥

चण्डरोचीरुचो धर्मघृणिपादाधिन्तितानां मनोरथानामुचितं योग्यं यो शुष्माकं
चेष्टन्तां व्याप्रियन्तां संपादयन्तु वा । किं कुर्वन्त्यः । आचरन्त्यो विदधन्त्यः । किं तत् ।
चारुचूडामणित्वं मनोहरशिखारत्नत्वम् । क । अचले पर्वते । किंभूते । प्राचि पूर्वदिक्पञ्च-
ग्निनि । प्राक्प्रथमम् । अनतिचिरं स्वल्पकालम् । किंभूताः । रोचनाम्भो रोचनाजलं
मुच्यन्त्य इव । प्रचुरं प्रभूतम् । दिशामाशानां चर्चनाय भूषणाय । तादर्थ्यं चतुर्था । उच्च-
कैरत्यर्थम् । प्रथममतिलोहितत्वाच्चण्डांशुरोचिषः शिरोरत्नत्वेनोप्रेक्षिताः । तदनुपिशङ्ग्यः

सख्यो रोचनाम्युत्वेनेति । पुनः किंभूतः । अर्च्यमानाः सस्पृहमीक्ष्यमाणाः । कैः । चक्र-
नाम्नां लोचनाम्युत्वेनेत्यन्तैः । अविचलैर्निश्चलैः । कथम् । चतुरं विदग्धं यथा भवति ।
चारुत्वेत्यादुकाङ्क्षिमिः । चक्रवाकाणां हि भगवति गमस्त्रिमासिन्यभ्युदिते सति विद्यु-
त्पानां परस्परं समागमो भवतीति सादरं तद्वचोऽर्च्यन्त इत्येवमभिहितम् । अचरमा
अप्राचीनाः ॥

एकं ज्योतिर्दशौ द्वे त्रिजगति गदितान्यब्जजास्यैश्चतुर्भि-

भूतानां पञ्चमं यान्यलमृतपु तथा पद्मसु नानाविधानि ।

युष्माकं तानि सप्तत्रिदशमुनिनुतान्यष्टदिग्भाजि भानो-

र्यान्ति प्राप्ते नवत्वं दश दंघतु शिवं दीधितिनां शतानि ॥ १३ ॥

भानोः संबन्धीनि दीधितिनां दश शतानि सहस्रमिति यावत् । युष्माकं शिवं भद्रं
दधतु पुष्पन्तु कुर्वन्तु वा । अनेकार्थत्वाद्वातूनामिति । किंभूतानीत्याह—यानि एकं
ज्योतिरेकं तेजः प्रधानमालोककारणम् । पुनरपि कीदृशानि । दशौ द्वे चक्षुषी द्वे । त्रिजं-
गति त्रैलोक्ये गदितानि कथितानि । कैः । अब्जजास्यैः कमलयोनिवदनैः । कियद्भिः ।
चतुर्भिश्चतुःसंख्यापेतैः । भूतानां पृथिव्यादीनां पञ्चमम् । पद्मानां भूतानां तेजसि
सति पद्म संख्या संपद्यते । तथा ऋतुषु वसन्तादिषु पदस्त्रलमत्यर्थं नानाविधान्यु-
द्भावचक्रकाराणि । तीव्रमन्दादिभेदेन मिथमानत्वात् । पुनरपि किंभूतानि । सप्तत्रिद-
शमुनिनुतानि त्रिदशमुनयो देवपंथोऽत्रिप्रभृतयः सप्त च तै त्रिदशमुनयश्च तैर्नुतानि ।
भूयोऽपि किंभूतानि । अष्टदिग्भाजि अष्टाशाश्रितानि । पूर्वाह्ने दिनमुखे नवत्वं प्रत्यप्रत्वं
यान्ति भजन्ते । पूर्वं ज्योतिस्तत्वेनैकत्वम् । पुनर्दंघत्वेन द्वित्वम् । भुवनत्वेन त्रित्वम् ।
चतुर्षु ब्रह्मवक्त्रेषु चतुःसंख्यात्वम् । पृथिव्यादिरूपतया पञ्चधा । वसन्तादिसंख्यायाः पद-
त्वम् । अत्रिप्रभृतिभिः सप्तत्वम् । तीव्रमन्दादिभेदेन नानात्वम् । अष्टदिग्भाक्त्वेनाष्टत्वम् ।
आश्रयभेदाद्भेदः । पूर्वाह्ने नवत्वमिति शब्दसाम्याप्रबलं नवसंख्यायोगिता प्रदर्शितेति ॥

आवृत्तिभ्रान्तविश्वाः श्रममिव दधतः शोषिणः स्लोप्मणेव

श्रीप्मे दावामितसा इव रसमसकृचे धरित्र्या धयन्ति ।...

ते प्रावृष्यात्तपानातिशयरुज इवोद्भ्रान्ततोया हिमर्तौ

मार्तण्डस्यामचण्डाश्चिरमशुभभिदेऽमीशवो वो भवन्तु ॥ १४ ॥

मार्तण्डस्य भानोरमीशवो दीधितयो वो युष्माकमशुभभिदेऽकल्याणविनाशाय भवन्तु
जायन्ताम् । निरं बहुकालम् । किंविशिष्टाः । ये धरित्र्या सुवो रसं जलं धयन्ति
पिबन्ति । असकृदनेकवारम् । किंभूता इव ययन्ति । शोषिण इव शोषयुक्ता इव ।

शोषिणोऽपि ध्रुममिव दधतः खेदेमिव दंघाना विभ्राणाः । श्रमाधाने हेतुमाह—आश्रु-
त्तिभ्रान्तविश्वाः । आश्रुत्या पानःपुन्येन भ्रान्तं पर्यटितं विश्वं जगद्यैस्ते तथोक्ताः ।
ह । श्रोत्रे निदाघकाले । शोषिणः खोष्मणेव । पुनस्त्रेक्षते—दावामितप्ता इव, जल-
मतीव नरा धयन्ति तद्वदेते इत्युत्प्रेक्षिताः । तेऽभीशवः प्राश्रुपि वर्षाकाले उद्गान्ततोया
उद्ग्रीर्णपयस्काः । किंभूताः । आत्तपानातिशयरुज इव आत्ता प्राप्ता पानातिशयरुजैस्ते ।
हिमर्तौ हेमन्तेऽप्रचण्डा मन्दा अपदवः । यथा कोऽपि पानीयपानातिशयात्प्राप्तवेदनो
मन्दो भवति तद्वदेतेऽपि ॥

तन्वाना दिग्बधूनां समधिकमधुरालोकरम्यामवस्था-

भारुढप्रौढिलेशोत्कलितकपिलिमालंकृतिः केवलैव ।

उज्जृम्भाम्भोजनेत्रद्युतिनि दिनमुखे किञ्चिदुद्विद्यमाना

श्मश्रुश्रेणीव भासां दिशतु दशशती शर्म धर्मत्वयो वः ॥ १५ ॥

भासां दीप्तितीर्णा दशशती धर्मत्वयः सूर्यसंयन्विनी वो युष्मभ्यं शर्म सुखं कल्याणं
दिशतु यच्छतु । केव । श्मश्रुश्रेणीव मुखरोमराजिरिव । किं कुर्वती । किञ्चिदुद्विद्यमाना
उद्गच्छन्ती । कस्मिन् । दिनमुखे । अन्यत्र यूनां मुखे उद्विद्यते । किं कुर्याणा । तन्वाना
विस्तारयन्ती । काम् । अवस्थाम् । कासाम् । दिग्बधूनाम् । दिश एव वष्वस्तासाम् ।
कीदृशीम् । समधिकमधुरालोकरम्याम् । समधिकः सम्यगधिको मधुरो मृदुर्य आलोकः
प्रकाशस्तेन रम्याम् । पुनरपि किंभूता । भारुढप्रौढिलेशोत्कलितकपिलिमा । प्रौढिः
प्रौढत्वं तस्या लेशः । भारुढश्चासौ प्रौढिलेशश्चेति समासः । तेनोत्कलितो वर्धितः
कपिलिमा कपिलत्वं यस्याः सा तथोक्ता । अलंकृतिर्भूषणम् । केवलैव एकैव । किंभूते
दिनमुखे । उज्जृम्भा विकसित्यम्भोजनेत्रद्युतिर्यत्र तत्तथोक्तं तत्रेति । श्मश्रुश्रेण्या अपि
सर्वमेतत्संघनघनीयम् । सापि बधूनां समधिकमधुरामालोकरम्यामवस्थां वितनुते ।
भारुढप्रौढिलेशोत्कलितकपिलिमा भवति । अलंकृतिश्चासौ केवलैव मुखस्य संपद्यत
इत्यादि समानम् ॥

मौलीन्दोर्मप मोपीद्द्युतिमिति वृषभाङ्गेन यः शङ्किनेव

प्रत्यग्रोद्धाटिताम्भोरुहकुहरगुहासुस्थितेनेव धात्रा ।

कृष्णेन ध्वान्तकृष्णस्वतनुपरिभवत्रसुनेव स्तुतोऽलं

त्राणाय स्तात्तनीयानपि तिमिररिपोः स त्विषामुद्गमो वः ॥ १६ ॥

तिमिररिपोरादित्यस्य स त्विषां भासामुद्गम उदयस्त्राणाय रक्षायै वो युष्माकं स्ताद्भव-
ताव । तनीयानपि तनुतरोऽपि । किंभूतः । यः स्तुतः । केन । वृषभाङ्गेन पिनाकिना ।
शङ्किनेव । किमिति । मौलीन्दोर्मौलिचन्द्रस्यैषोऽयं द्युतिं प्रभां वा मोपीन्मा तनुय-
त्विति । धात्रा ब्रह्मणा च यः स्तुत इति संबन्धः । किंभूतो नुतः । प्रत्येनेति । तत्क्षण-

विकासिसरोरुहान्तरालमुखोपविष्टेनेव । मा संकोचदुःस्थितिं कामपि कार्षीदतीव ।
तथा कृष्णेन पिप्पुना ध्वान्तकृष्णस्वतनुपरिमवन्नघुनेव तिमिरस्यामतिजशरीरपरिभूति-
प्रसनशीलेनेव । अलमत्यर्थम् । इवशब्दः सर्वत्रोत्प्रेषायाम् । एव ध्वान्तध्रान्त्या ममेव
तनुं परिभूयादित्येव । आधैरपि देवैः स्तुत इति महत्त्वं रवेर्दर्शयति ॥

विस्तीर्णं व्योम दीर्घाः सपदि दश दिशो व्यस्तवेलाम्मसोऽध्वी-

न्कुर्वद्भिर्दृश्यनानानगनगरनंगामोगपृथ्वीं च पृथ्वीम् ।

पश्चिन्मुच्छ्वास्यते यैरुपसि जगदपि ध्वंसवित्वा तमिस्रा-

मुक्ता विलंसयन्तु द्रुतमनमिमतं ते सहस्रत्वयो वः ॥ १७ ॥

ते सहस्रत्वयः सहस्ररश्मेरुता गमस्तयोऽनमिमतं दुःखं विलंसयन्तु ध्वंसयन्तु । वो
युष्माकम् । हतं शीघ्रम् । यैः पश्चिनी जगद्योपसि प्रातःकाले उच्छ्वास्यते । ध्वंसमिह ।
काम् । तमिस्रामन्धकारं रात्रिं वा । किं कुर्वद्भिः । विस्तीर्णं पृथुलं व्योम गगनम्, दीर्घा
आयता दश दिशो दशाशाः, सपदि तत्क्षणं व्यस्तवेलाम्मसोऽध्वीन्, विक्षिप्तवेलाजला-
न्समुद्रान्कुर्वद्भिः । पृथ्वीं च धरां कुर्वद्भिः । कथंभूताम् । दृश्यनानानगनगरनंगामोगपृ-
थ्वीम् । नगाः पर्वताः नगराणि पत्तनानि नगा वृक्षास्ते च ते नानाप्रकाराश्चेति समासः ।
दृश्या उपलब्ध्याः । दृश्याश्च ते नानानगनगरनगास्तेषामामोगो विस्तारस्तेन पृथ्वीं
विस्तीर्णाम् ॥

अस्तव्यस्तस्वशून्यो निजरुचिरनिशानश्वरः कर्तुमीशो

विश्वं चेदमेव दीपः प्रतिहततिमिरं यः प्रदेशस्थितोऽपि ।

दिक्कालापेक्षयासौ त्रिभुवनमटलस्त्रिगमभानोर्नवाख्यां

यातः शातक्रतव्यां दिशि दिशतु शिवं सोऽर्चिषामुद्गमो वैः ॥ १८ ॥

त्रिगमभानोरादित्यस्त्रार्चिषां भासासुद्गम उदयो वो युष्मभ्यं शिवं कल्याणं दिशतु
सञ्चतु । किंविशिष्टोऽसौ । विश्वं जगत्प्रतिहततिमिरं कर्तुमीशः । एकदेशस्थितोऽप्येकदेशे
वर्तमानोऽपि । एकदेशस्थितस्यापि निमिरोच्चेदकारित्वं प्रदीपेन समानो धर्मः । प्रदीपो
वेदमेव । सामान्यदीपात्किञ्चिदधिकोऽयम् । अस्तव्यस्तस्वशून्यः । अस्तो विनाशस्तो न
व्यस्तत्वं व्यसनं तेन शून्यो न भवति । विनाशो नासौ बाध्यते । निजरुचिश्च न भवति ।
किं लनिजरुचिः । तैलदिना आधीयमानलात् । तथा अग्निश्च दिवसस्तत्र नश्वरो-
ऽसौ । अस्तव्यस्तस्वशून्य इति । न स्वव्योऽस्तव्योऽस्तवार्हः । तथा तत्त्वशून्यश्च प्रदीपः ।
अर्चिषामुद्गमस्तु स्वव्यस्तस्वभूतश्चेति । किंभूतः । नवाख्यां प्रत्यग्रव्यपदेशं यातो गत
इति । क । दिशि ककुभिः । किंभूतायाम् । शातक्रतव्यां पौरन्दर्याम् । तथा दिक्काल-

१. 'विद्यानयन्तु' इति पाठः. २. बलभदेवटीकायामस्माच्छ्लोकादनन्तरम् 'इति रदिम-
वर्णनम्' इत्यस्ति.

पेक्षया दिक् प्राच्यादिः कालः पूर्वाहादिः प्राच्यां दिशि पूर्वाहे दृश्यत इति नव उच्यते । परमार्थतत्त्वतः पुराणः व्यपदेशश्चन्योऽसौ । तिग्मगानोस्त्रिभुवनमदतो गच्छ-
तोऽतिक्रामतः ॥

मा गान्म्लानि मृणालीमृदुरिति दययेवाप्रविष्टोऽहिलोकं
लोकालोकस्य पार्श्वं प्रतपति न परं यस्तदाख्यार्थमेव ।

ऊर्ध्वं ब्रह्माण्डखण्डस्फुटनभयपरित्यक्तदैर्घ्यो द्युसीम्नि
स्वेच्छावश्यावकाशावधिरवतु स वस्तापनो रोचिरोधः ॥ १९ ॥

रोचिषामोघो रोचिरोधो रीतिपुञ्जः । स तापनः सूर्यसंबन्धी मयूखप्रातो वो युष्मा-
नवतु रक्षतु । किंभूतः । यो न प्रविष्टोऽहिलोकं फणिसद्यः । किमिति । मा गान्मा यासी-
दिति म्लानि पीडामयमहिलोको मृणालीकोमलः । ततो यद्यहं पातालं गच्छेयं तदा
नूनमयं म्लानिं यास्यतीति । दयया कृपया । लोकालोकस्य परं पार्श्वं तदाख्यार्थमेव
तत्संज्ञार्थमेव न प्रतपति न प्रकाशयति । तस्य हि लोकालोकसंबन्धात्तदभावात्
लोकश्च स आलोकश्च सः । अवांचीने पार्श्वे यत्र भगवान्प्रतपति तत्र लोका विघ्नन्ते
नापरत्र । यदि तत्रापि भगवान्प्रतपेत् तदा सोऽपि लोक एव स्यात् । तदालोकालोक
इत्याख्या तस्य नश्येत् । अनेन कारणेन तस्य परं पार्श्वं न प्रतपति । ऊर्ध्वमुपरिष्ठाद्ब्रह्मा-
ण्डखण्डस्फुटनभयपरित्यक्तदैर्घ्यः । ब्रह्माण्डखण्डस्य स्फुटनं दलनं तस्माद्भयं तेन परि-
त्यक्तं दैर्घ्यं प्राधिमा येन स तथोक्तः । क । द्युसीम्नि गगनमर्यादायाम् । दिवः सीमा
द्युसीमा तस्मिन् । किंविशिष्टः । स्वेच्छावश्यावकाशावधिः । स्वेच्छावश्यो वशंगतोऽवका-
शावधिः स्थानमर्यादा यस्य सः ॥

अश्यामः काल एको न भवति भुवनान्तोऽपि वीतेऽन्धकारे
सद्यः प्रालेयपादो न विलयमचलश्चन्द्रमा अप्युपैति ।

बन्धः सिद्धाञ्जलीनां न हि कुमुदवनस्यापि यत्रोज्जिहाने
तत्प्रातः प्रेक्षणीयं दिशतु दिनपतेर्धाम कामाधिकं वः ॥ २० ॥

दिनपतेरादित्यस्य तद्वाम तसेजो वो युष्मभ्यं कामाधिकमभिलाषाधिकं दिशतु
गच्छतु । कामाधिकं सामर्थ्यात्प्रस्तावात्प्राप्तमेव । यत्र यस्मिन्धात्र्युज्जिहाने उद्गच्छति
सति न खल्वहर्लक्षणः काल एवाश्यामो भवति अपि तु भुवनान्तोऽपि । कालस्याश्या-
मत्वं श्यामा रात्रिस्तद्रहितत्वम् । न विद्यते श्यामास्मिन्निति कृत्वा । तेजस्युद्गच्छत्य-
हर्लक्षणः कालो भवति तस्य रात्र्या सहानवस्थानलक्षणो विरोध इत्यश्यामः । भुव-
नान्तः पुनः श्यामगुणरहितः । कस्मिन्नवसरे । अन्धकारे तमसि वीते विद्यते सति ।
'वीतान्धकारः' इति पाठान्तरम् । तत्र वीतं गतमन्धकारं यस्मादवसरादिति योज्यम् ।

किं च स व्यचलक्षणः प्रालेयपादो हिमप्रधानप्रत्यन्तनगोऽचलः पर्वत एव न विलयमेति न विलीयते द्रवति अपि तु चन्द्रमा अपि विलयमेति म्लानिं विच्छाद्यतां याति । प्रालेयपादो हिमकिरणधन्द्रमा अपि । बन्धो मुकुलमाख्यो न हि सिद्धाञ्जलीनामेव । सिद्धा देवविशेषाः । अञ्जन्य उभयकरविन्यासः । तेषां बन्धो रचना । सिद्धा हि भगवन्तमुपतिष्ठमाना अञ्जलीन्विदधति । न हि सिद्धाञ्जलीनां बन्धो भवति, अपि तु कुमुदवनस्यापि । कुमुदान्यपि तस्मिन्बले मीलन्ति संकोचं यान्ति । प्रातः प्रभाते ॥ कीदृशं तद्धाम । प्रेक्षणीयं प्रेक्षणार्हं रमणीयमिति ॥

मत्कान्तिं पङ्कजानां न हरति कुरुते प्रस्युताधिकयरम्यां

नो धत्ते तारकामां तिरयति नितरामाशु यन्त्रित्यमेव ।

कर्तुं नालं निमेषं दिवसमपि परं यत्तदेकं त्रिलोक्या-

श्चक्षुः सामान्यचक्षुर्विसदृशमघभिद्भासतस्तान्महो वः ॥ २१ ॥

भासतो रवेस्तन्महत्सरोजो वो युष्माकमघमित्पापविनाशि स्ताद्भवतु । किंभूतम् । त्रिलोक्या लोकत्रयस्यैकमद्वितीयं चक्षुर्लोचनमिव । किमिच्छिष्टम् । सामान्यचक्षुर्विसदृशं प्राकृतलोचनविलक्षणम् । तदेव बलक्षण्यं दर्शयति—यत्कान्तिं पङ्कजानां पद्मानां न हरति न च्छिनत्ति प्रस्युत विशेषेणाधिकयरम्यामतिशयरमणीयां महत्प्रभां कुरुते । इतरन्तु चक्षुः कान्तिं पङ्कजानामादत्ते सदनुकारं किल तद्भवतीति । तथा नो धत्ते न पुण्याति । तारकामां नक्षत्रद्युतिम् । तिरयति तिरस्करोति । नितरामतीव । आशु शीघ्रम् । नित्यमेव सदैव । इतरन्तु तारका कनीनिका तथा आभां शोभां धत्ते पुण्याति । निमेषं कालविशेषं कर्तुमुत्पादयितुमेव नालं समर्थम्, किं तु दिवसमपि । परमुत्कृष्टमेव । इतरन्तु सुहृत्तमपि निर्निमेषं न भवतीति व्यतिरेकः ॥

क्ष्मां क्षेपीयः क्षपाम्भःशिशिरतरजलस्पर्शतर्पादितेव

द्रागाशा नेतुमाशाद्विरदकरसरःपुष्कराणीव बोधम् ।

प्रातः प्रोल्लङ्घ्य विष्णोः पदमपि धृणयेवातिवेगाद्दीव्य-

सुहृदाम द्योतमाना दहतु दिनपतेर्दुर्निमित्तं द्युतिर्वः ॥ २२ ॥

दिनपतेर्भासतो द्युतिर्दीप्तिर्वां युष्माकं दुर्निमित्तमशुभं दहतु भस्मीकरोतु । किं कुर्वती । यद्वामं द्योतमाना । किंभूता । क्ष्मां पृथ्वीमृता यथा प्राप्ता । 'अ गती' । क्षेपीयः क्षिप्रतरम् । कस्मादिव । क्षपाम्भःशिशिरतरजलस्पर्शतर्पादिव । क्षपाम्भोऽत्रदयायजलं तेन शिशिरतरं शीतलतरं च तज्जलं च तस्य स्पर्शस्तत्र तर्पोऽमिलापस्तस्मादिवेत्युत्प्रेक्षा । पुनरपि किंभूता । आशा दिशः ऋतेति संबन्धः । द्राक् शीघ्रम् । किं कर्तुमिव ।

१. 'नापते' इति पाठः. २. 'तल' इति पाठः, 'निशाञ्जलीतिशीतलभूटप्रसंपर्का-
मिलापात्' इति ब्रह्मव्याख्यानम्.

नेतुमिव प्रापयितुमिव । कम् । बोधं विकासम् । कानि । आशाद्विरदकरसरःपुष्कराणि ।
आशासु द्विरदा दिग्गजास्तेषां करा हस्तास्ते सरांसीव त एव वा सरांसि पुष्कराधार-
त्वात् । तेषां पुष्कराणि कराग्राणि पद्मान्यप्युच्यन्ते । तानि हि विकासयन्तीत्येवमु-
क्तम् । प्रातः प्रत्युपसि प्रोद्धृष्टातिक्रम्य विष्णोश्चक्रिणः पदं व्योम । घृणयेव जुगुप्स-
येव । त्रिपदीकाले विष्णुना व्याप्तं तन्महतामयुक्तेतावन्मात्राणां पदानां हरणमिति ।
परपदे किल स्थातुं न युक्तमित्यतिवेगादतिरंहसो दवीयसि दूरतरे ऋतेति संयन्धः ।
उदामं प्रभूतम् । क्रियाविशेषणं वा ॥

नो कल्पापायवायोरदयरयदलत्क्षमाधरस्यापि गम्या

गाढोद्गीर्णोज्ज्वलश्रीरहनि न रहिता नो तमःकज्जलेन ।

प्राप्तोत्पत्तिः पतङ्गाज पुनरुपगता मोपमुष्णत्विपो वो

वर्तिः सैवान्यरूपा मुखयतु निखिलद्वीपदीपस्य दीप्तिः ॥ २३ ॥

उष्णत्वपस्तिग्ममानोदीप्तिर्द्युतिर्वो युष्मान्मुखयत्नानन्दयतु मुनिनः करोतु । किंभू-
तस्य । निखिलद्वीपदीपस्य निखिलानि समग्राणि द्वीपानि जम्बूप्रभृतीनि तेषां दीप
इव दीपः । प्रकाशकत्वात् । तस्य । सैव वर्तिरन्यरूपा । अन्यद्रूपं यस्याः सान्यरूपा ।
अभिन्नरूपया दीपस्य बलां भवितव्यम् । वर्तिः कीदृशी । वर्तिरिव सामान्यवर्तिरूपा न,
अन्यरूपा । तद्विलक्षणैल्यर्थः । तदाह—कल्पापायवायोरपि नो गम्या । कल्पस्यापायः
कल्पापायः कल्पान्तस्तस्य वायुः प्रलयमादत्तस्तस्यापि न गमनीया । किंभूतस्य । अदय-
रयदलत्क्षमाधरस्य । चण्डवेगेन दलन्तः शीर्यमाणाः क्षमाधराः पृथ्वीधरा यस्मिन्वायौ
यस्य तथोक्तस्य प्रचण्डवेगस्फुटद्विरेः । पुनः किंभूता । अहनि दिवसे गाढोद्गीर्णोज्ज्व-
लश्रीर्गाढा उद्गीर्णा उज्ज्वला शीर्यथा सा गाढोद्गीर्णोज्ज्वलश्रीर्दशोद्धान्तनिकामदीप्त-
क्रान्तिः । किं च न न रहिता न न वर्जिता तमःकज्जलेन तिमिरगम्या । अपि तु रहितै-
वेत्यर्थः । अन्यच्च, प्राप्तोत्पत्तिर्लब्धजन्मा । कस्मात् । पतङ्गादिवपतेः । न पुनरुप-
गता नैव प्राप्ता । कम् । मोपं राण्डनम् । इतरा तु वर्तिर्वायुगम्या भवति । दिवसे
गाढोद्गीर्णोज्ज्वलश्रीर्न भवति । कज्जलेन रहिता न च । पतङ्गाच्छलभान्मोपमुपैति मोत्प-
त्तिमिति व्यतिरेकः ॥

निःशेषाशावपूरप्रवणगुरुगुणश्लाघनीयस्वरूपा

पर्याप्तं नोदयादौ दिनगमसमयोपप्लवेऽप्युन्नतैव ।

अत्यन्तं यानमिज्ञा क्षणमपि तमसा साकमेकत्र वस्तुं

ब्रह्मस्येद्वा रुचिर्वो रुचिरिव रुचितस्याप्तये वस्तुनोऽस्तु ॥ २४ ॥

ब्रह्मस्य सूर्यस्य रुचिर्दीप्ती रुचितस्याभिलषितस्य वस्तुनः । पक्षार्थस्य वो युष्माकमा-

सपेऽस्तु भवतु । कर्षंभूता । इद्धा दीप्ता । केव । रुचिरिवामिलाप इव । कस्य । व्रत्रस्य ।
अन्यस्याश्रुतत्वात् । तदेव दर्शयति—निःशेषाः समस्ता आशा दिशः । निःशेषाश्च ता
आशाश्च तासामवपूरो भरणं तत्र प्रवणानुकूला गुरुधासौ गुणश्च गुरुगुणक्षेपेन श्लाघनी-
यस्वरूपा चेति समासः । इतरा तु रुचिः समस्तमनोरथभरणानुगुणश्लाघात्मा न
भवति । पुनरपि किंभूता । पर्याप्तमलं दिनादौ दिवसाराभ्ये उन्नतैव नावनता । किं
तत्रैव, नो । किं तु दिनगमसमयोपप्लवेऽपि दिवसापायकालविषयसि । इतरापि रुचिर-
मिलाप उदयकाले तद्विरतौ च नोद्यमत्वेव । किं च, अत्यन्तमतीव तमसाब्धकारेण
साकं सदैकत्रैकस्मिन्प्रदेशे क्षणमपि सुहृत्तमपि वस्तुमासितुमनभिज्ञा अवेदित्री । इतरापि
तामसाभावेनेति ॥

विभ्राणः शक्तिमाशु प्रशमितबलवत्तारकौर्जित्यगुर्वा

कुर्वाणो लीलयाधः शिखिनमपि लसच्चन्द्रकान्तावभासम् ।

आदध्यादन्धकारे रतिमतिशयिनीमावहन्वीक्षणानां

बालो लक्ष्मीमपारामपर इव गुहोऽहर्पतेरातपो वः ॥ २५ ॥

अहर्पतेर्दिननाथस्यातप उद्योतो यो युष्माकं लक्ष्मीमादध्यात्कुर्वात् । आदध्यादिति
प्रार्थनायां लिङ् । किंभूताम् । अपारामपर्यन्ताम् । क इव । अपरोऽन्यो गुह इव काति-
केय इव । बालोऽजरठः । किंभूतो गुहः किंभूतश्चातपः । आतपगुहयोः श्लेषं दर्शयति—
शक्तिं विभ्राणो जगद्भोतनसामर्थ्यं दधानः । कीदृशीम् । प्रशमितबलवत्तारकौर्जित्यगुर्वाम् ।
प्रशमितं शान्तिं नीतं बलवदतीव निःशेषं तारकौर्जित्यं नक्षत्रवेगक्षेपेन गुर्वाम् । गुहो-
ऽपि शक्तिमायुधविशेषं विभर्ति । बलवांश्चासौ तारकश्च बलवत्तारकोऽसुरविशेषस्त-
स्यौर्जित्यं सौजस्विता प्रशमिता गया सा प्रशमितबलवत्तारकौर्जित्या सा चासौ गुर्वा
चेति समासः । आशु शीघ्रम् । पुनरपि किं कुर्वन् । कुर्वाणः । कम् । शिखिनं वह्निम् ।
कथम् । अधोऽधस्तात् । लीलयानादरेण तिरस्कृत्वाणः परिभवन् । कम् । शिखिनं मयू-
रमथः कुर्वाणः । लसच्चन्द्रकान्तावभासमपि । चन्द्रकान्ताधन्द्रमणयः । लसन्तश्च ते
चन्द्रकान्ताश्च तेषामवभासः कान्तित्वमपि । अथ लसंश्चासौ चन्द्रश्च तस्य कान्तधा-
वभासश्च तमपि । शिखिनं वह्निं किंविशिष्टम् । लसच्चन्द्रं वसु सुवर्णं रत्नं वस्तु मणि(?)
सर्वं तस्यैव कान्तः कमनीयोऽवभासो दीप्तिर्यस्य तम् । गुहोऽपि शिखिनं मयूरमथः
स्थापयति । लीलया विलासेन । किंविशिष्टम् । लसन्तो ये चन्द्रका मेचकास्तेषामन्ता-
स्त्वेवभासते यस्त्वमपि । पुनरपि किं कुर्वन् । आवहन् । काम् । रतिं धृतिम् । किंभू-
ताम् । अतिशयिनीमधिकतराम् । केषाम् । वीक्षणानां विलोचनानां कोकाभिधानविलो-
चनानाम् । क्व । अन्धकारे तमसि । संसेज्यत्वात् तेजस्वदानीमक्ष्णोः इतरसस्यैव सं-
न्धिना मेलनीयम्(?) । गुहोऽप्यन्धकारेः श्रीशिवस्य दशामानन्दमादधाति । बालो दिग्भः ॥

ध्वान्तध्वंसं विधत्ते न तपति रुचिमत्तातिरूपं व्यनक्ति
 न्यक्त्यं नीत्वापि नक्तं न वितरतितरां तावद्वदस्त्वपं यः ।
 स प्रातर्मा विरंसीदसकल्पदिमा पूरयन्पुष्पदाशा-
 माशाकाशावकाशावतरणतरुणप्रक्रमोऽर्कप्रकाशः ॥ २८ ॥

सोऽर्कप्रकाशः सूर्यालोको गुष्मदाशां भस्मनोरधं पूरयन्पूर्णं कुर्वन्मा विरंसीन्मा
 विरामं यासीत् । पुनःपुनः पूरयति यत्नतः । प्रातरसकल्पदिमा अपरिपूर्णतश्च्यः ।
 किभूतः । आशाशयेति । आशा दिप्तः । आकाशं यम् । आशावकाशं चाशाकाशे
 तयोरवकाशोऽन्तरालं तत्रावतरणमवतारस्तत्र तरुणो नवः प्रक्रमः सामर्थ्यं यस्य स
 एवमुक्तः । तत्रावतरणे पटुरित्यर्थः । भूयो विशेष्यते—यो ध्वान्तध्वंसं विधत्ते तम-
 श्छेदं कुर्वते । न च तपति । कथम् । रुचिमहीतिमाह । कठोरमिति भावः । तथा नाति-
 रूपं रूपत्वविशिष्टं गुणं व्यनक्ति प्रकटयति । मन्दत्वात् । न्यक्त्यं न्यग्भावं नीत्वापि
 प्राप्यपि नक्तं रात्रिं न वितरतितरां नातिशयं तावत् प्रयच्छति अहो दिवसस्य
 त्विदं वीतिम् । स्वरूपकथनमिदम् । अपना महानुभावानां शर्मोपादानं तमसो ध्वान्तस्य
 ध्वंसं मोहच्छेदं स्वस्य च परस्य च विधत्ते । न स्वेच्छया तत्त्वमुत्तापयति । नातिरूपं
 व्यनक्ति आत्मानं न श्लाघते । नक्तं रूपं विपशुं प्रतिक्षिप्य दिवसकल्पमिदस्य
 तेजोवर्द्धं करोति ॥

तीव्रं निर्वाणहेतुर्यदपि च विपुलं यत्प्रकर्षेण चाणु
 प्रत्यक्षं यत्परोक्षं यदिह यदपरं नश्वरं शाश्वतं च ।

यत्सर्वस्य प्रसिद्धं जगति कतिपये योगिनो यद्विदन्ति

ज्योतिस्तद्विप्रकारं सवितुरवतु वो बाह्यमाभ्यन्तरं च ॥ २९ ॥

बाह्यं बहिःकरणपरिच्छेदं आभ्यन्तरं योगसमाधिगम्यं ज्योतिः । तीव्रमित्यादिना
 यथाकर्म स्वरूपमेवाह—यतीव्रं तीक्ष्णं यन्निर्वाणहेतुमुक्तिकारणम् । विपुलं विस्तीर्णं
 रश्म्यादयं यत्प्रकर्षेणातिशयेनाणु सूक्ष्मम् । यत्प्रत्यक्षमिन्द्रियादिग्राह्यं यत्परोक्षमतीन्द्रि-
 यम् । यदिह संनिकृष्टं यदपरं विप्रकृतम् । यन्नश्वरं नष्टमस्थायि मञ्जशाश्वतं नित्यम् ।
 यत्सर्वस्य जगतः प्रसिद्धं यत्कतिपये कियन्त एव योगिनो विदन्ति दिव्यतुरा व्यासादयो
 योगिनो जानन्ति तदेवंविधमिति सूर्यतेजो द्विप्रकारं द्विविधं बाह्यमाभ्यन्तरं च युष्मा-
 न्नरस्यति प्रथमोक्तिः ॥

रत्नानां मण्डनाय प्रभवति नियतोद्देशलब्धावकाशं

वहेर्दावीदि दग्धं निजजडिमतया कर्तुमानन्दमिन्दोः ।

येच त्रैलोक्यभूषाविधिरघदहनं ह्यदि वृष्ट्याशु तद्वो

बाहुल्योत्पाद्यकार्याधिकतरमवतादेकमेवार्कतेजः ॥ ३० ॥

अर्कतेजो रविधाम वो युष्मानवतादृशतु । किंभूतम् । बाहुल्योत्पाद्यकार्याधिकतरम्
बाहुल्येन प्राचुर्येणोत्पाद्यं तच्च तत्कार्यं च तेनाधिकतरम् । बाहुल्येनोत्पादनीयानि
भूयांसि कार्याणि यस्य तद्बाहुल्योत्पाद्यकार्यम् । अतस्तेभ्योऽधिकतरम् । अमीष्वमीषु
तेजो विद्यते । अन्यरीपतेजोभ्यो व्यतिरेकं दर्शयति—रत्नानां पद्मरागमणिप्रभृतीनां
मणीनां मण्डनाय भूषणायैव संपद्यते न दाहाय । कीदृशं तत् । नियतोद्देशलब्धावका-
शम् । नियतः परिमितः स चासाधुद्देशश्च तस्मिँल्लभ्योऽवकाशो येन तत् । नियतोद्देश-
वर्ति यत्कर्णादौ न्यस्तं तमेव द्योतयतीत्यर्थः । बह्वेः पावकस्य तेजो दावादि काष्ठादि दग्धं
भस्मीकृतुं प्रभवति न मण्डनाय । इन्द्रोद्धन्दस्यानन्दमाहादं कर्तुं प्रभवति न मण्डनाय ।
कीदृशं तत् । निजजडिमतया सहजशीतलत्वेनोपलक्षितम् । अर्कतेज एकमेव तु त्रैलो-
क्यस्य भूषाविधिर्जगदलंकारक्रिया । अघदहनं पापापनोदि । ह्यदि वृष्ट्या कृत्वा आशु
आनन्दकारि । तथा हि—‘आदित्याज्जायते वृष्टिः’ । एकस्यैवार्कतेजसो मण्डनाद्यनेक-
क्रियाकारित्वम् । अत एवाह—बाहुल्योत्पाद्यकार्येति ॥

मीलचक्षुर्विजिह्वश्रुति जडरसनं निम्रितप्राणवृत्ति

स्वव्यापाराक्षमत्वपरिमुपितमनः श्वासमात्रावशेषम् ।

विस्तस्ताङ्गं पतित्वा स्वपदपहरतादश्रियं वोऽर्कजन्मा

कालव्यालावलीढं जगदगद इवोत्थापयन्प्राक्प्रतापः ॥ ३१ ॥

अर्कजन्मा भानुप्रभवः प्राक्प्रतापो नवप्रतापो वो युष्माकमधियमलक्ष्मीमपहरताद्वय-
नयतु । किं कुर्वन् । जगद्भवनमुत्थापयन् । किंभूतम् । कालव्यालावलीढम् । व्याल-
श्च कालः समयभुजंगस्तेनावलीढं प्रसृतम् । क इव । अगद इव विपापहारी भेषजयोग-
इव । यथा कालसर्वदष्टं जगज्जन्तुचक्रमगद उत्थापयति तद्वदिति । किं कुर्वानं जगदु-
त्थापयन् । स्वपदं शयानम् । किं कृत्वा । पतित्वा । कीदृशं तत् । मीलचक्षुः मीलन्ती
चक्षुषी यस्य तत्संक्रुचलोचनम् । एवं विजिह्वश्रुति । योऽहिना दष्टः सोऽपि मीलचक्षु-
र्विजिह्वश्रुतिश्च भवति । जडा विजिह्वा मन्दा रसना रसनेन्द्रियं यस्य तज्जडरसनं अपट्ट-
ध्वणेन्द्रियं यस्य तत्तथोक्तम् । मूकजिह्वम् । निम्रितप्राणवृत्ति निम्रितावसादं याता
प्राणस्य नासिकाया वृत्तिर्यस्य तत् । स्वविषयगन्धोपलब्धिलक्षणवृत्तिर्निम्रिता यस्य । किं
च, स्वव्यापाराक्षमत्वं स्वव्यापारः सार्वपरिच्छित्तित्तव्राक्षमा तन्मयस्य तदेवमुक्तम् ।
परिमुपितमनः परिदुपितमनस्कं व्यपहतचित्तम् । इन्द्रियाणि मनोऽधिष्ठितानि । श्वास-
मात्रावशेषं श्वासेकयोगि । एतेन बुद्धीन्द्रियाणां विषयोऽपादबलमुक्तम् । कर्मेन्द्रियाणां

तु स्वव्यापाराक्षमत्वं दर्शितम् । विस्तृताङ्गमिति । अगदस्यापि सर्वमेतदस्ति, अगदपक्षे काल इव व्यालः मृत्युहेतुत्वादिति योज्यम् ॥

निःशेषं नैशमम्भः प्रसभमपनुदन्नश्रुलेशानुकारि

स्तोकस्तोकापनीतारुणरुचिरचिरादस्तदोषानुपङ्गः ।

दाता दृष्टिं प्रसन्नां त्रिभुवननयनस्याशु युष्मद्विरुद्धं

बध्नाद्भ्रमस्य सिद्धाञ्जनविधिरपरः प्राक्तनोऽर्चिःप्रचारः ॥ ३२ ॥

अभ्रस्यार्चिःप्रचारो रश्मिप्रसरो युष्मद्विरुद्धं भवदहितं बध्नाद्भ्रमस्य । प्राक्तनः पूर्वका-
लीनः । कीदृशोऽसौ । सिद्धाञ्जनविधिः सिद्धमव्यभिचारितं च तदञ्जनं च तस्य विधि-
रिव विधातेव । अपरोऽन्यः । स एव विशेष्यते—किंभूतः । दाता दृष्टिम् । दातेति
ताच्छील्यात्तृच् । अत एव दृष्टिमिति द्वितीया । किंभूताम् । प्रसन्नाम् । (साशु ददातीति
दाता । तत् ।) किं कुर्वन् । अपनुदन् । किम् । नैशमम्भोऽवश्यायजलम् । निःशेषं सम-
स्तम् । प्रसभं प्रकाशम् । कीदृशं तत् । अश्रुलेशानुकारि नयनजलकल्पम् । सिद्धाञ-
नविधिरप्यशु व्यपनयति । पुनरपि कीदृशः । स्तोकस्तोकापनीतारुणरुचिः स्तोकस्तो-
केन लेशेनापनीता उत्सृष्टा अरुणरुचिलोहितद्युतिः (येन) । किञ्चिदुज्जितबालभाव-
त्वात्स एवमुक्तः । अथवा स्तोकस्तोकं लेशेनापनीतामिभूता अरुणस्य सारधेरनूरो रुचि-
र्वैन । तथा इतरोऽपि लोचनानां शनैःशनैररुणतामपहरति । अचिरात्संक्षेपात् । अस्त-
दोषानुपङ्गस्यकारात्रिसेपकः । इतरोऽपि निर्धूतकामलादिवोपसेवर्गः । आशु शीघ्रं
बध्नादित्यनेन संबन्धनीयम् ॥

भूत्वा जम्भस्य मेतुः ककुभि परिमवारम्भभूः शुभ्रमानो-

र्विभ्राणा बभ्रुभावं प्रसभमभिनवाभ्भोजजृम्भाप्रगल्भा ।

भूया भूयिष्ठशोभा त्रिभुवनभवनस्यास्य वैभाकरी प्रा-

र्विभ्रान्ति आजमाना विभवतु विभवोद्भूतये सा विभा वः ॥ ३३ ॥

वैभाकरी सावित्री सा विभा कान्तिर्वा युष्माकं विभवोद्भूतयेऽर्थसंपत्तये विभवतु
विभुर्भवतु । किं कुर्वती । आजमाना शोभमाना । विभ्रान्ति । क्रियाविशेषणमेतत् । किं
कुर्वन्ना । बभ्रुभावं कपिलिमानं विभ्राणा धारयन्ती । किं कृत्वा । परिभूतेः प्रारम्भभू-
मिर्भूत्वा संपद्य । शुभ्रमानोर्वलक्ष्णोः । क । ककुभि दिशि । कस्य । जम्भस्य मेतुर्ज-
म्भाभ्युदयरिन्द्रस्य । कथम् । प्रसभं प्रकटम् । किं च । अभिनवाभ्भोजजृम्भाप्रगल्भा प्रत्य-
प्रप्रेरुहप्रबोधविदग्धा या भूया अलंकृतिः । भूयिष्ठशोभा बाहुल्येन । त्रिभुवनभवन-
नस्य त्रिलोकीवेदमनः । अस्य एतत्स्येति प्रत्यक्षेण निर्दिशति । यथा कोऽपि बलिनः
पक्षे स्थिता स्वप्रतिपक्षं हत्वा स्वगृहं समृद्ध्या भूषयति तद्वदत्र बोद्धव्यम् ॥

१. 'स्थिता' इति पाठान्तरम्. २. 'विभ्रान्ति' इति पाठान्तरम्.

संसक्तं सिक्तमूलादभिनवभुवनोद्यानकौतूहलिन्या
यामिन्या कन्ययेवामृतकरकलशावर्जितेनामृतेन ।

अर्कालोकः क्रियाद्वो मुदमुदयशिरश्चक्रवालालवाला-
दुद्यन्वालप्रवालप्रतिमरुचिरहःपादपप्राक्प्ररोहः ॥ ३४ ॥

अर्कालोको भास्वत्प्रतापो मुदं हर्षं वो युष्माकं क्रियात् । कीदृशः । अहःपादपप्राक्प्र-
रोहः अहःपादपो दिवसतद्वस्तस्य प्राक्प्ररोहः प्रथमाङ्कुरः । किं कुर्वन् । उद्यन्नुच्छन् ।
उदयशिरश्चक्रवालालवालात् । उदेल्लसिभित्युदय उदयाचलस्तस्य शिरांसि शृङ्गाणि
तेषां चक्रवालं मण्डलं तदेवालवालं जलाधारस्थानं तस्मात् । किंभूतात् । सिक्तमूलात् ।
कथम् । संसक्तमनवरतम् । कया । यामिन्या रात्र्या । किंभूतया । अभिनवेति । उद्यानमिव
भुवनं भुवनोद्यानं तस्मिन्कौतूहलं विद्यते यस्याः सा तद्वती तया । कथेव । कन्ययेव
कुमार्येव । कुमारीणां किलैष धर्म इति । केन । अमृतेन सुधया । तुषारेणेति परमार्थः ।
किंभूतेन । अमृतकरकलशावर्जितेन । अमृतकर ओषधीशः स एव कलशास्तेनावर्जितं
क्षितं तेन सिक्तमूलात् । अन्यत्रामृतेन जलेन करकलशावर्जितेन । पुनरपि कीदृशः ।
पालप्रवालप्रतिमरुचिर्नवकिंसलयसमानकान्तिः । प्ररोहोऽपि नवविद्रुमसमो भवति ॥

भिन्नं भासारुणस्य कचिदभिनवया विद्रुमाणां स्वपेव

त्वङ्मलक्षत्ररत्नद्युतिनिकरकरालान्तरालं कचिच्च ।

नान्तर्निःशेषकृष्णश्रियमुदधिमिव ध्वान्तराशिं पिबन्स्ता-

वौर्यः पूर्वोऽप्यपूर्वोऽग्निरिव भवदधुष्टयेऽर्कावभासः ॥ ३५ ॥

अर्कावभासः सूर्यालोको भवदधुष्टये युष्मत्पापभस्मीकरणाय स्ताद्ववतु । क इव ।
अपूर्वोऽन्यः पूर्वोऽपि प्राक्तनोऽप्यपूर्वोऽग्निरिव वडवानल इव । किं कुर्वन् । ध्वान्तराशिं
तिमिरपुञ्जं पिबन्ममन् । कमिव । उदधिमिव समुद्रमिव । ध्वान्तराशिसमुद्रयोस्तुल्यतां
दर्शयति—कचित्प्रदेशेऽदृग्गस्यानूरोभासा दीप्त्याभिनवया प्रत्यग्रया भिन्नं विशेषितम् ।
कथेव । विद्रुमाणां लिपा रुचेव । यद्योदधिरपि विद्रुमाणां प्रवालानां लिपा भिन्नो भवति ।
कचित्प्रदेशे । पुनरपि किंभूतम् । तद्वन्ति कम्पन्ते रत्नानीव यानि नक्षत्राणि तेषां
द्युतिस्तस्या निकरस्तेन करालं विप्रमोघतमन्तरालं मध्यं यस्य स तथोक्तस्तम् । समु-
द्रोऽपि तद्वन्ती या नक्षत्रकल्परत्नद्युतिस्तस्या निकरेण करालान्तरालो भवति । पुन-
रपि किंभूतम् । नान्तर्निःशेषकृष्णश्रियम् । अन्तर्मध्ये निःशेषावशेषरहिता कृष्णधीः
कृष्णशोभा यस्य सोऽन्तर्निःशेषकृष्णधीस्त्वत्र, अपि तु कृष्णशोभायुक्तमेव । अन्यत्र
शेषः फणी । कृष्णो नारायणः । श्रीः पद्मा । शेषश्च कृष्णश्च श्रीश्च शेषकृष्णश्रियः ।
अन्तर्मध्ये निर्गताः शेषकृष्णश्रियो यस्यादुदधेः सोऽन्तर्निःशेषकृष्णधीस्त्वत्र, अपि तन्तः-
शेषकृष्णधीयुक्तमेव ॥

गन्धर्वैर्गद्यपद्यत्यतिकरितवचोद्दधमातोयवाद्यै-
राद्यैर्यो नारदाद्यैर्मुनिभिरभिनुतो वेदवेद्यैर्विभिद्य ।

आसाद्यापद्यते यं पुनरपि च जगद्यौवनं सद्य उद्य-

नुद्योतो द्योतितद्यौर्यतु दिवसकृतोऽसाववद्यानि वोऽद्य ॥ ३६ ॥

दिवसकृत आदित्यस्योद्द्योतोऽवभासो यो युष्माकमवद्यानि पापानि यतु खण्डयतु ।
असावयम् । किंविशिष्टः । द्योतितद्योः प्रकाशितान्तरिक्षः । पुनः किंभूतः । अभिनुतः ।
कैः । गन्धर्वैर्देवविशेषैः । कथम् । गद्यपद्यत्यतिकरितवचोद्दधम् । अपादपदसंतानं गद्यम् ।
नियतपादपरिमाणं पद्यम् । गद्यं च पद्यं च गद्यपद्ये ताभ्यां व्यतिकरितं मिश्रितं तद्य
तद्वचश्च तेन ह्ययम् । मनोहरमिति यावत् । क्रियाविशेषणमेतत् । आतोयवाद्यैर्मनोहर-
मिति संबध्यते । आतोद्यानि च तानि वाद्यानि च तैरिति । आतोयवाद्यं चतुर्विधम्—
ततं विततं आनन्दम् घनं सुपिरमिति । ततं वीणादिकम् । विततं घनं कांस्य-
तालादिकम् । घनं आनन्दं मुरजादिकम् । सुपिरं वंशादिकम् । गन्धर्वैरेव किम् ।
न । मुनिभिश्च नारदाद्यैर्नारदप्रमुखैः । आपैरादिभूतैः । वेदेषु वेद्या यथा तैः । विभिद्य
विभागीकृत्य । यमासाद्य जगद्यौवनमापद्यते प्राप्यते । पुनरपि भूयोऽपि । सद्यस्तक्ष-
णम् । उद्यमुद्गच्छन् । यौवनमिति मनोहरं लक्षयति । यथा यौवने सर्वोपि भावो
मनोहरो भवति । तथा यमप्यासाद्य मनोहरो भवतीति यौवनमित्युक्तम् ॥

आवानैश्चन्द्रकान्तैश्च्युततिमिरतया तानवाचारकाणा-

मेणाङ्कालोकलोपादुपहतमहसामोपधीनां लयेन ।

आरादुष्मेक्ष्यमाणा क्षणमुदयतटान्तर्हितस्याहिमांशो-

राभा प्राभातिकी वोऽद्यतु न तु नितरां तावदाविर्भवन्ती ॥ ३७ ॥

अहिमांशोऽध्वजार्चिष आभा कान्तिर्बो युष्मानवतु । कीदृशी । प्राभातिकी औपसी ।
किं क्रियमाणा । उल्मेक्ष्यमाणानुमीयमाना । न तु नैव नितरां स्पष्टमाविर्भवन्ती प्रकटी-
भवन्ती । तावदिति ततोऽनन्तरमाविर्भवन्तीति संबध्यते । कीदृशस्य । क्षणं क्षणमात्रमु-
दयतटीव्यवहितस्य । कैरनुमीयमाना । चन्द्रकान्तैर्मणिभिः । आवानैः क्षुप्यद्भिः । ते
हिमकरस्पृष्टास्त्रोयं स्पन्दन्ते चन्द्रालोकाभावाच्छुष्यन्ति । अपि च तारकाणामुद्गनां
तानवातनुत्वात् । कुतस्तानवम् । च्युततिमिरतया गलितघ्नान्ततया । ओपधीनां लयेन
बिन्नीनतया । कीदृशम् । उपहतमहसां नष्टवेजसाम् । कुत उपहतमहस इत्याह—
एणाङ्कालोकलोपाचन्द्रोद्द्योतपरिमोपात् । ओपधवोऽपि चन्द्रमसि विजृम्भभाषि विच्छाया
भवन्ति । आरादित्यवाग्भाष इति योज्यम् ॥

१. 'वीतवेद्यैर्विबिद्य' इति पाठः. २. 'आवान्तैः' इति पाठः ईपत्तलिलविन्दुस्त्रा-
विभिरिति तदर्थः.

सानौ सा नौदये नारुणितदलपुनर्यौवनानां वनाना-

मालीमालीढपूर्वा परिहृतकुहरोपान्तनिम्ना तनिम्ना ।

भा वोऽभावोपशान्तिं दिशतु दिनपतेर्मासमाना समाना

राजी राजीवरेणोः समसमयमुदेतीव यस्या वयस्या ॥ ३८ ॥

सा दिनपतेरर्कस्य भा वीतिर्वो युष्मभ्यमभावोपशान्तिमभाभ्योपशमं दिशतु
यच्छतु । किं कुर्वेती । भासमाना द्योतमाना । यस्याः समसमयमेककालं राजीवरेणोः
पद्मपरागस्य राजी पद्मिद्वेद्युत्तच्छति । वयस्येव सखीव या संमाना तुल्या । वा वनानां
काननानामालीं पद्मि न न औलीढपूर्वा, अपि लालीढपूर्वव । द्वौ नद्यौ प्रकृतार्थं गम-
यतः । कीदृशानां वनानाम् । अरुणितदलपुनर्यौवनानाम् । अरुणितान्यरुणीकृतानि तानि
दलानि च तैः पुनर्यौवनं येषां तानि तथोक्तानि । सानौ भूधरभूमौ । कीदृशि । औदये
उदयस्यायमौदयस्तत्र । कीदृशी सा । परिहृतकुहरोपान्तनिम्ना । कुहराणामुपान्तानि
कुहरोपान्तानि तानि च निम्नानि च परिहृतानि कुहरोपान्तनिम्नानि रन्ध्रप्रान्तागाधानि
यया सा परिहृतकुहरोपान्तनिम्ना । तनिम्ना तानवेन हेतुना ॥

उज्जृम्भाम्भोरुहाणां प्रभवति पयसां या श्रिये नोष्णतायै

पुष्पात्यालोकमात्रं न तु दिशति दृशां दृश्यमाना विधातम् ।

पूर्वाद्विरेव पूर्वं दिवमनु च पुनः पावनी दिव्युत्थाना-

मेनांलैनी विभासी नुदतु नुतिपदैकास्पदं प्राक्तनी वः ॥ ३९ ॥

विभा वीतिः इनस्येयमैनी सावित्री एनांसि पापानि वो युष्माकं नुदतु विषदयतु ।
नुतिपदैकास्पदं नुतिपदैकप्रतिष्ठा । प्राक्तनी प्राभातिकी । या पयसां जलानां श्रिये लक्ष्म्यै
प्रभवति विभुर्भवति नोष्णतायै औष्ण्याय । कीदृशानाम् । उज्जृम्भाम्भोरुहाणाम् ।
उज्जृम्भानि विकसितान्यम्भोरुहाणि येषु पयःषु तानि तेषां विकचकुशेशयानाम् । किं च,
दृशामालोकमात्रं पुष्पाति न तु दृश्यमानोपलभ्यमाना विधातं व्यधां दिशति यच्छति ।
या पूर्वं प्रथममुदयाद्विरेवोदयाचलस्यैव पावनी पवित्रयित्री । तदनु यां दिवं लक्ष्मीकृत्य
पावनी भवति । पुनरपि दिव्युत्थानामाज्ञास्थानाम् । एतदुक्तं भवति—पुनरपि पूर्वं
उदयाचले तदनु दिवि तदनन्तरमाशामुखेपु भवति ॥

१. 'लसरीवनानां' इति पाठः. २. 'असमाना अनुपमा' इति यशेश्वरशास्त्रिव्या-
ह्यानम्. ३. 'वनानां वृक्षसमूहानामालीं पद्मिं पूर्वमालीढा पूर्वमास्त्रादयितुमारब्धवती-
लालीढपूर्वा सा तथाविधा न भवतीति न । किं तितरत्वनराज्या आस्त्रादनतः पूर्वमुद-
यादिस्थवनराजीमास्त्रादितुमारब्धवतीत्यर्थः । आदिकर्मणि कः कर्तरि चेति कर्तरि
निष्ठा । अत एव कर्मणोऽनुक्त्वादालीसिति द्वितीयान्तम्' इति शास्त्रिव्याह्यानम्.

४. 'ततः' इति पाठः.

३ का. स.

वाचां वाचस्पतेरप्यचलमिदुचिताचार्यकाणां प्रपञ्चै-

र्वैरक्षानां तथोच्चारितचतुरश्रवां चाननानां चतुर्णाम् ।

उच्येतांर्चासु वाच्यच्युतिशुचि चरितं यस्य नोच्चैर्विविच्य

प्राच्यं वर्चश्चकासच्चैरमुपचिनुतात्तस्य चण्डार्निपो वः ॥ ४० ॥

चण्डार्चिपस्तिग्मभासो वर्चस्तेजो वो युष्माकमुपचिनुतादुपचयं करोतु । चिरं विर-
कालम् । चकासहीष्यमानम् । प्राच्यं प्राचीभवम् । यस्मैवंपिधं चरितमनुशानमर्चासु
प्रतिमाद्यु स्तुतिषु उच्येरत्यर्थं विविच्य विमिश्रं नोच्येत नाभिधानुं शक्येत । अपर्यन्तता-
मनेन दनैयति । कीदृशं तत् । वाच्यच्युतिशुचि वाच्यमवयवं तस्य च्युतिस्तद्रहितता
तथा शुचि विशुद्धम् । कैर्नोच्येत । प्रपञ्चैर्विस्तारैः । कासाम् । वाचां गिराम् । कस्य वाच-
स्पतेरपि । किं पुनरस्मादशाम् । कीदृशां वाचाम् । अवलमिदिन्द्रस्तस्योचितं योम्य-
माचार्यकमाचार्यत्वं यासां तास्तथोक्तास्तापाम् । किं च, वैरक्षानां विरक्षसंबन्धिनां चतु-
र्णामानानां वाचां प्रपञ्चैरिति योज्यम् । कीदृशाम् । उच्चारितचतुरश्रवाम् । उच्चारिता-
श्चतुरा अथविघातपटवः श्रव्यो यैस्तानि तथोक्तानि तेषामिति ॥

मूर्ध्वद्वेर्धातुरागस्तरुपु किसलयो विदुर्मौषः समुद्रे

दिष्णातज्ञोत्तमात्रेष्वभिनवनिहितैः सान्द्रसिन्दूररेणुः ।

सीमि व्योमश्च हेमः सुरशिशुरिभुवो जायते यः प्रकाशः

शोणिन्नासौ खरांशोरुपसि दिशतु वः शर्म शोभैकदेशः ॥ ४१ ॥

खरांशोस्तीक्ष्णतेजसः प्रकाशः शोभैकदेशः शोभैकास्पर्शं यो युष्मभ्यं शर्म सुखं दिशतु
यच्छतु । यो जायते धातुराग इव परार्थं शोणिन्ना हेतुना । प्रत्येकं संबन्धनीयम् ।
उपसि प्रातः । मूर्ध्नि शिरसि । कस्य । अद्रेः । युज्यमानशब्दो बतिमन्तरेणापि बल्यर्थं
गमयति । यथा सिंहः सिंह इत्याह । सिंहवदिति गम्यते । एवं सर्वत्र दृष्टव्यम् । किं
च, किसलयः पङ्कजवत्तद्वत्पु शाखिषु । किसलय इति पुल्लिङ्गनिर्देशः न पुनर्लिङ्गमशिष्यं
ल्लोकाश्रयत्वादिति । यथा पङ्कजशब्दस्य पुल्लिङ्गस्यापि लोकाश्रयं नपुंसकत्वं दृश्यते
यथा(तथा) किसलयस्य नपुंसकस्यापि पुंस्त्वमिति नोच्यते । शोभैकदेशः । सामाना-
धिकरण्यात्पुल्लिङ्गता । आनिष्टलिङ्गत्वात् । अन्यथा आवयनमियमुष्टिका (!) कुलहेतु-
र्धनमिति स्त्रीनपुंसकत्वसामानाधिकरण्येनावयनहेत्वोः स्त्रीनपुंसकता स्यात् । यैस्तु
किसलयमिति नपुंसकमेवामिधीयते तेषां नेदं नोच्यम् । समुद्रे वारिषो विदुर्मौषः । दिष्णा-
तज्ञोत्तमात्रेषु दिग्भारणश्चिरःस्वभिनवनिहितः प्रत्यप्रस्थापितः सान्द्रसिन्दूररेणुर्बहुल-

१. 'रुचिर' इति पाठः. २. 'अर्चासवाच्य' इति पाठः. ३. 'धिये' इति पाठः.
४. 'युष्मानुपचिनुताद्वर्चस्त्वित्यर्थः' इति शास्त्रिव्याख्यानम्. ५. 'विहितः' इति पाठः.

सिन्दूरेणुः । व्योम्नो गगनस्य सीमि मयांदायामलंकारायोज्वलरूपकर्तृभूतत्वात्सुरशि-
खरिभुवो मेरुसंभवस्य हेमः कनकस्य प्रकाशः ॥

अस्ताद्रीशोत्तमाङ्गे श्रितशशिनि तमःकालकूटे निपीते

याति व्यक्तिं पुरस्तादरुणकिसलये प्रत्युपःपारिजाते ।

उद्यन्त्यारक्तपीताम्बरविशदतरोद्वीक्षिता तीक्ष्णभानो-

र्लक्ष्मीर्लक्ष्मीरिवास्तु स्फुटकमलपुटापाश्रया श्रेयसे वः ॥ ४२ ॥

तीक्ष्णभानोर्लक्ष्मीः श्रीः श्रेयसे पुष्टयेऽभ्युदयायास्तु भवतु । केव । लक्ष्मीरिव पद्मेव ।
स्फुटकमलपुटापाश्रया विकसिताम्भोहृदपुटाधिवासा । किं कुर्वती । उद्यन्ती उद्ग-
च्छन्ती । कस्याम् । पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि । कस्मिन्नवसरे । अस्ताद्रीशोत्तमाङ्गे अस्ता-
द्विरेवेशो महादेवस्तस्योत्तमाङ्गे अस्ताचलेशशिरसि श्रितशशिन्यधिरुद्धचन्द्रमसि । इतरे-
ऽपीशोत्तमाङ्गे परमेश्वरमूर्धनि । इत्युजि । तमःकालकूटे निपीते प्रस्ये कालकूट इव
तमस्तत्र निपीते प्रस्ये । अन्यत्र तम इव कालकूटो मोहारक्तत्वात् । तत्र शंभुना पीते
सति । अस्ताद्विरेवेशः । किं च, याति गच्छति सति । व्यक्तिं प्रपद्यताम् । प्रत्युपः-
पारिजाते । किविकिष्टे । अरुणकिसलयेऽनूहप्रवाले । अन्यत्र पारिजाततरावरुणपल्लव
इति योज्यम् । किंभूता । आरक्तपीताम्बरविशदतरोद्वीक्षिता ईषद्रक्तपीतभावभाजि
संध्यया नभसि स्फुटतरं दृष्टा । इतएपि आरक्तोऽनुरक्तः पीताम्बरो विष्णुस्तेन
व्यक्तं विलोकिता ॥

नोदन्वाञ्जन्मभूमिर्न तदुदरभुवो बान्धवाः कौस्तुभाद्या

यस्याः पद्मं न पाणौ न च नरकरिपूरःस्थली वासवेदम् ।

तेजोरूपापरैव त्रिषु भुवनतलेष्वादधाना व्यवस्था

सा श्रीः श्रेयांसि दिद्यादशिशिरमहसो मण्डलाग्रोद्धता वः ॥ ४३ ॥

इति ध्रुतिवर्णनम् ।

सा श्रीर्लक्ष्मीः श्रेयांसि वो युष्मभ्यं दिद्याद्देयात् । अशिशिरमहसो उष्णरश्मेर्मण्ड-
लाग्रोद्धता मण्डलप्रान्तसमुत्थिता । कीदृशी । तेजोरूपा महःस्वभावा । अपरैवान्येव ।
प्रविद्धधीविलक्षणैस्त्वर्थः । तदेव वैलक्षण्यं दर्शयति—यस्या जन्मभूमिर्नोदन्वान्तमुद्रो
नोत्पत्तिस्थानम् । कौस्तुभाद्या न बान्धवा यस्याः । तदुदरभुव उदन्वदुदरजन्मनः ।
यस्याः पद्मं न पाणौ कमलं हस्ते न । न च यस्या नरकरिपूरःस्थली वासवेदम् । नरको

१. 'दक्षितरोद्वीक्षिता' इति पाठः. २. 'तीक्ष्णभासः' इति पाठः. ३. 'पुटोपाश्रया'
इति पाठः. ४. 'त्रिभुवनभवने' इति पाठः. ५. 'तेजोवर्णनम्' इति पाठः.

भौमाधुरस्तस्य रिपुर्नारायणस्तस्योरःस्थली सैव वासवेश्म वासगृहमिति । त्रिषु भुवन-
तलेषु त्रैलोक्ये । आदधाना कुर्वती । व्यवस्थां व्यवस्थानम् । इतरा अनवस्थानेति
व्यतिरेकः ॥ इति सुतिवर्णनव्याख्यानम् ॥

रक्षन्वक्षुण्णहेमोपलपटलमलं लाघवादुत्पतन्तः

पातज्ञाः पद्मवज्राजितपवनजवा वाजिनस्ते जगन्ति ।

येषां वीतान्यचिह्नोन्नयमपि बहतां मार्गमाख्याति मेरा-

वुच्चल्लुहामदीप्तिर्धुमणिमणिशिलावेदिकाजातवेदाः ॥ ४४ ॥

ते पातज्ञाः सावित्रा वाजिनस्तुरङ्गा जगन्ति भुवनानि रक्षन्तु पान्तु । किं कुर्वन्तः ।
उत्पतन्तः । कथम् । अक्षुण्णहेमोपलपटलम् । अक्षुण्णमचूर्णितं हेमोपलपटलं सुवर्णाश्म-
जालं यत्रोत्पतने । सुरैर्व्योमं स्पृशन्त इति भावः । कुतः । लाघवात्तुभावात् । अलम-
त्यर्थम् । मेराविति वक्ष्यति । तत्रोत्पतन्त इत्यस्य संबन्धः । कीदृशास्ते । पद्मवज्राजित-
पवनजवाः । पद्मवज्राजिता जितः पवनजयो वायुवेगो यैस्ते । वायुः किल चरणरहितस्त्वस्य
क्रियान्वेगो भविष्यतीत्यवज्ञा । येषां मार्गं धर्मं आख्याति सूचयति । कः कर्ता । धुमणि-
मणिशिलावेदिकाजातवेदाः । दिवो मणिधुमणिरादित्यः । मणिरिव मणिः । अलंकारभूत-
त्वात् । तस्य मणिशिलाः सूर्यकान्तास्तेषां वेदिकाधनुष्कास्त्राण्यु जातवेदा आशुशुक्ष्णिः ।
'जातका जातवेदाः' इति पाठान्तरे जातकाशब्दो वेदिकापर्यायः । किं कुर्वन् । उद्युष्ट-
न्तु । लुहामदीप्तिः प्राज्यप्रकाशः । किं कुर्वतां वाहानाम् । बहतां गच्छताम् । क ।
मेरौ पृश्नचले । वीतान्यचिह्नोन्नयमपि मार्गं विगतापरलिङ्ग इत्यह(?)मपि । अपिशब्द-
विह्वान्तरामावेऽपि मार्गप्रख्यापनसामर्थ्यं जातवेदसो दर्शयति ॥

कृष्टाः पृष्ठेऽशुपातैरतिनिकटतया दत्तदाहातिरेकै-

रेकाहाकान्तकृत्स्नत्रिदिवपथपृथुश्वासशोषाः श्रमेण ।

तीमोदन्यास्त्वरन्तामहितनिहतये सप्तयः सप्तसप्ते-

रभ्याशाकाशगङ्गाजलसरलग्नावाद्गताग्रानना वः ॥ ४५ ॥

सप्तसप्तेः सप्ततुरगस्य सप्तयोऽश्वा अहितनिहतये दुरितविनाशाय चो युष्माकं लर-
न्तामुत्सहन्ताम् । किंभूताः । तीमोदन्या उदग्रपिपासाः । उदन्याया हेतुं दर्शयति—
इयं दग्धाः पृष्ठे । कैः । अशुपातै ररिमप्रसरेः । अतिनिकटतया प्रत्यासन्नत्वेन । कथं-
भूतैः । दत्तदाहातिरेकैर्वितीर्णतापाधिक्यैः । कीदृशास्ते । एकाहेति । एकं च तदहर्द्वैका-

१. 'पद्मोर्निजरेरकस्यारुणस्यावज्ञावहेलनेन । यद्वा पद्मोः पादविकलस्य वायोरवज्ञया'
इति शास्त्रिव्याख्यानम्. २. 'गव्यवर्जिताग्राननाः' इति पाठः.

हस्तेनाक्रान्तं एकाहाक्रान्तः । कृत्स्नधासौ त्रिदिवपथश्च कृत्स्नत्रिदिवपथः । एकाहा-
क्रान्तधासौ कृत्स्नत्रिदिवपथश्चेति समासः । तेन पृथुः धासो येषां त एवमुक्ताः ।
श्रमेण हेतुना । पुनरपि किंभूताः । अन्याशे समीपे आकाशगङ्गा तस्या जलं तस्मिन्सरल-
गलानि अवाङ्मताप्राणि आननानि येषां ते तथोक्ताः । समीपमन्दाकिनीसलिलश्रजु-
धरायोगतकोटिसुखाः ॥

मत्वन्यान्यन्यार्थतोऽश्वान्स्फटिकतटदृष्टदेहा द्रवन्ती

व्यस्तेऽहन्यस्तसंध्येयमिति मृदुपदा पद्मरागोपलेषु ।

सादृश्यादृष्टमूर्तिमरकतकटके स्फिष्टसूता सुमेरो-

मूर्धन्यावृत्तिलब्धध्रुवगतिरवतु ब्रह्मवाहावलिर्वः ॥ ४६ ॥

ब्रह्मवाहावलिः सूर्याश्वपङ्क्तिर्बो युष्मानवतु पातु । कीदृशी । स्फिष्टसूता कदर्थितसारथिः ।
क । मेरोर्मूर्धनि देवाचलशिरसि । तदेव दर्शयते । द्रवन्ती गच्छन्ती । कीदृशी सती ।
स्फटिकतटदृष्टदेहा । स्फटिकस्य तटास्तेषु दृष्टस्तासु दृष्टो देहः प्रतिविम्बितो यया सा
तथोक्ता । किं कृत्वा । मत्वावगम्य । पार्श्वतः पार्श्वयोः । अन्यानश्वानपरान्वाजिनः । स्वां
छायामेव स्फटिकतटदृष्टत्वात्तामपरानश्वान्नुद्भावधार्य द्रवन्ती । धावन्तीत्यर्थः । शैलीयं
वाजिनां यदन्यमर्थं दृष्ट्वा धावन्ति । किं च पद्मरागोपलेषु पद्मरागमणिषु मृदुपदा मन्द-
पदविक्षेपा । किं च, व्यस्तेऽहनि विगतवासरे अस्तसंध्येयमिति भ्रान्त्या । भ्रान्तिहे-
तुरक्तादिनास्तसंध्यायामध्वा किल विच्छिन्न इति मृदुपदाहेतुः । अपि च, मरकत-
कटके मरकतमेखलायां सादृश्यादृष्टया मूर्तिर्यस्याः सैवमुक्ता । सा हरिता मरकतकट-
कश्च हरितस्ततो विभ्रमः स्यात् किं मरकत उताश्वलीति । अदृश्यावधारिता मूर्ति-
र्यस्या इत्यर्थः । कीदृशी । आवृत्तिलब्धध्रुवगतिः । आवृत्त्यावर्तनेन लब्धा ध्रुवा अचपला
गतिर्यया सा तथोक्ता ॥

हेलालोर्लं वहन्ती विपधरदमनस्याग्रजेनावकृष्टा

स्वर्वाहिण्याः सुदूरं जनितजवजया स्यन्दनस्य स्यदेन ।

निर्व्याजं तायमाने हरितिमनि निजे स्फीतफेनाहितश्री-

रश्रेयांस्यश्वपङ्क्तिः शमयतु यमुनेवापरा तापनी वः ॥ ४७ ॥

अश्वपङ्क्तिस्तुरगावली वो युष्माकमश्रेयांसि पापानि शमयतु । किंभूता । तापनी
सावित्री । किं च, यमुनेव कालिन्दी यथा । अश्वपङ्क्तिःकालिन्द्योः साम्यमभिधीयते ।
किं कुर्वती । वहन्ती गच्छन्ती । कथम् । हेलालोर्लं विलासचञ्चलमनायासचञ्चलं वा ।
किंभूताश्वपङ्क्तिः । अवकृष्टा संयमिता । विपधरदमनस्याग्रजेन गरुडमतो ज्येष्ठेनास-
णेन । पुनः किंभूता । स्वर्वाहिण्या गङ्गायां जनितजवजया कृतवेगाभिभवा । स्यन्दनस्य

रथस्य स्यदेन वेगेन । कथम् । सुदूरमतीव । निजस्फूर्तिफेनाहितश्रीः स्वकीयोपचितडिण्डी-
रकृतशोभा । कस्मिन्सति । तायमाने विस्तरं याति सति । हरितिमनि हरितगुणे ।
कथम् । निव्याञ्जं निरुपधि । यमुनाप्युच्छाचल(?)चरलं बहन्ती विपधरदमनस्य श्रीकृ-
ष्णस्याग्रजेन पूर्वजेन बलेनावकृष्टा मृन्दावनं प्रति नीता । पार्श्ववाहिन्या गङ्गाया जवं
जयति । स्यन्दनस्य पर्वतादेः क्षरणस्य प्रस्रवणस्य स्यदेन रयेण हरितत्वेन(?) प्रसृतनि-
जफेनेनाहितशोभा भवति । तापनी तपनस्येयं तापनीति कृत्वा अपरा द्वितीयेति
योऽयम् ॥

मार्गोपान्ते सुमेरोर्नुवति कृत्तनतौ नाकधात्रां निकाये

वीक्ष्य व्रीडानतानां प्रतिकुहरमुखं किनरीणां मुखानि ।

सूतेऽसूयत्यपीपज्जडगतिं बहतां कंधरार्धैर्वलद्भि-

र्वाहानां व्यस्यताद्वः सममसमहरेर्हेपितं कल्मषाणि ॥ ४८ ॥

असमहरेर्ब्रह्मश्वस्य रवेर्बाहानां बाजिनां हेपितं शब्दायितं सममेकफलं युष्माकं
कर्मपाणि पापानि व्यस्यताम्यपनयतु । किं कुर्वताम् । बहतां गच्छताम् । कथम् । ईप-
ज्जडगतिं किञ्चिन्मन्दगति । प्रायेण सूतो नोत्तेजयति तच्च । सूतेऽरुणेऽसूयत्यपि सारथौ
कुप्यत्यपि । कंधरपक्षितानाम् । कंधरार्धैः । किं कुर्वद्भिः । वलद्भिः परिवर्तमानैः । किं
कृत्वा । वीक्ष्य दृष्ट्वा । कानि । मुखानि । कासाम् । किनरीणामध्वसुखीनाम् । कीदृशीनाम् ।
व्रीडानतानां व्रीडावतीनाम् । भानुदर्शनोत्सुकाः किनर्यः प्रतिकुहरमुखेषु तिष्ठन्ति ।
कस्मिन्समसरे । नाकधात्रां देवानां निकाये गते नुवति सुवाने सति । किभूते । कृत-
नुतौ विहितप्रणामे । क । मार्गोपान्तेऽध्वसमीपे । कस्य । सुमेरोर्देवावलस्य ॥

धुन्वन्तो नीरवालीर्निजरुचिहरिताः पार्श्वयोः पक्षतुल्या-

स्तालसानैः खलीनैः खचितमुखरुचश्च्योतता लोहितेन ।

उड्डीयेव व्रजन्तो वियति गतिवशादर्कवाहाः क्रियासुः

क्षेमं हेमाद्रिहृद्यद्रुमशिखरशिरःश्रेणिशाखाशुका वः ॥ ४९ ॥

इत्यश्वचर्जनम् ।

अर्कवाहा रवितुरगाः क्षेमं कल्याणं वो युष्माकं क्रियासुः कुर्वन्तु । किभूताः । हयो
हृदयप्रियः स चासौ द्रुमश्च हृद्यद्रुमः स एव हेमाद्रिखस्य शिखराणि तेषां शिरसि तेषां
श्रेणिः सैव शाखा तस्याः शुका इव शुक्राः । किं कुर्वन्तः । व्रजन्तो गच्छन्तः । क । वियति
से । किं कृत्वेव । उड्डीयेव । कुतः । गतिवशाद्वल्लुङ्घनुरोधात् । पुनरपि किं कुर्वन्तः । धुन्वन्तः
कम्पयन्तः । काः । नीरवालीर्मेषपञ्जीः । क । पार्श्वयोः । कीदृशीः । निजरुचिहरिताः
स्वकीयपुतिहरितगुणयुक्ताः । पक्षतुल्याः । शुक्रा अपि सहजहरितवपुषः पक्षान्धूनयन्ति

उदीय प्रजन्ति च । अपि च, अर्काभाः खचितमुखश्चो रचितमुखशोभाः । केन लोहितेन शोषितेन । किं कुर्वता । द्योतता क्षरता । कैर्हेतुभिः । खलीनैः कविकाभिः । किंभूतैः । तादृत्तानैः । तादृत्तपूतानानि तादृत्तानानि । तानि हि यदा भवन्ति तदा धर्तं कुर्वन्ति । ततोऽप्रक् सवति । स्वभावोक्तिरियम् । शुकास्तु स्वभावाद्योहिततुण्डा भवन्ति ॥ इत्यश्ववर्णनव्याख्यानम् ॥

तुरगवर्णनानन्तरं सारथिस्तवनमाह—

प्रातःशैलाग्ररङ्गे रजनिजवनिकापायसंलक्ष्यलक्ष्मी-

विक्षिप्यापूर्वपुष्पाञ्जलिमुडुनिकरं सूत्रधारायमाणः ।

यामेप्वक्त्रेप्विधाहःकृतरुचिषु चतुर्वेव जातप्रतिष्ठा-

मव्याल्यस्तावयन्वो जगदटनमहानाटिकां सूर्यसूतः ॥ ५० ॥

सूर्यसूतो रविसारथिवो युष्मानव्यादधनु । किं कुर्वन् । प्रस्तावयन्प्रारम्भमाणः । काम् । जगदटनमहानाटिकाम् । जगतामटनं भ्रमणं तदेव महानाटिका ताम् । क । प्रातःशैलाग्ररङ्गे । प्रातःशैल उदयाचलस्तस्याग्रं तदेव रङ्गो नर्तनभूमिस्तत्र । कीदृशः सः । रजनिजवनिकापायसंलक्ष्यलक्ष्मीः । रजनी रात्रिः सैव जवनिका प्रतिसीरा तस्या अपायस्तेन संलक्ष्योपलक्ष्या लक्ष्मीः धीर्यस्याखण्डस्य स तथोक्तः । किं कृत्वा । विक्षिप्य विकीर्य । कम् । उडुनिकरं तारकासंघम् । किंभूतम् । अपूर्वपुष्पाञ्जलिम् । किंभूतः । सूत्रधारायमाणः सूत्रधार इवाचरन् । सूत्रधारोऽपि नाटिकां रङ्गे प्रस्तावयति । जवनिकापगमद्वयलक्ष्मीर्भवति । उडुनिकरतुल्या पुष्पाञ्जलिं विकीरति । किंभूतां ताम् । जातप्रतिष्ठामुत्पद्यति । क । अहो यामेषु प्रहरेषु । कियरसु । चतुर्वेव । अष्टेप्विव । नाटिकापि चतुरङ्गा भवति । किंभूतेषु । कृतरुचिषु विहितरीतिषु । अन्यत्र कृतशोभेषु ॥

आक्रान्त्या बाह्यमानं पशुमिव हरिणा बाहकोऽप्यो हरीणां

आम्यन्तं पक्षपाताज्जगति समरुचिः सर्वकर्मैकसाक्षी ।

शत्रुं नेत्रश्रुतीनामवजयति वयोज्येष्ठभावे समेऽपि

स्यान्नां धाम्नां निर्विर्यः स भवदधनुदे नूतनः स्तादनूरुः ॥ ५१ ॥

नूतनो नवोऽनूरुरूपो भवदधनुदे शुष्मत्पापविनाशाय स्ताद्वतात् । कीदृशः । स्यान्नां स्थिराणां धाम्नां तेजसां निधिर्निधानम् । नेत्रश्रुतीनां सर्पाणां शत्रुं गदगमन्तमवजयत्यभिभवति । प्रायेण सामर्थ्यं किमनयोनीत्योह—वयोज्येष्ठभावे समेऽपि सति । एकत्र वयसा कालकृतशरीरावस्थया ज्येष्ठोऽधिकः । अन्यत्र वयसां पक्षिणां ज्येष्ठः प्रधानं तद्भावे समेऽपि तुल्येऽपीति शब्दच्छलमेतत् । अत्र जयमेव दर्शयति—किंभूतं नेत्रश्रुतिसन्तुम् । बाह्यमानं बाहनीक्रियमाणम् । हरिणा विष्णुना । आक्रान्त्या

पिबेण यतावतरेण पशुमिव अभाविर्गथा । अनांशपि कदापिदेवंभूतः स्वारिखाद्—
यादयो यादयिता । अय्यः प्रथमम् । केयम् । हरीणां याजिनाम् । हस्तिनामभ्येनार-
जयं दशेयति—एक एकेन हरिणा याज्यते । अपरसु बहून्हरिणाहयति । किं च
आम्यन्तं पर्यटन्तम् । जगति लोके । यस्मात् । पक्षपातात्पक्षिणोपातरतनामूननात् ।
अयं तु जगति समरुचिमुत्सानुरागः पक्षपातरहितः सर्वकर्मरुधाक्षी सर्वेषां कर्मणामेकः
याक्षी प्रथ । पक्षपातारिति चन्द्रच्छटेनावजयं दशेयति—पक्षपातो हि राग उच्यते ।
गच्छसु पक्षपातवान् । इतरस्तद्वहितः ॥

दक्षार्पणं नृनम्रेधिंयति विनयतो वीक्षितः सिद्धसार्धः

सानाथ्यं सारथिवैः स दशशतरुच्यैः सातिरेकं करोतु ।

आपीय प्रातरेव प्रततहिमपयःस्यन्दिनीरिन्दुभासो

यः काष्ठादीपनोऽग्रे जडित इव भृशं सेवते पृष्ठतोऽर्कम् ॥ ५२ ॥

दशशतरुचैर्भानोः स्रोतो गुप्ताकं सानाथ्यं सनाथतां करोतु क्रियात् । सातिरेकं
सातिशयम् । किंभूतः । यः पृष्ठेनार्कमारित्वं भजते । अग्रे, काष्ठादीपनो, रिगुस्तीतनः ।
किं कृत्वा । प्रभात एव चन्द्रशीतोः पीत्वा । कीदृशीः । प्रततहिमपयःस्यन्दिनीः संतत-
प्रपतमिदिकाम्युन्नायिणीः । क इव । जडित इव स्तीतार्दित इव । भृशं सुष्ठु । जडितो-
ऽपि पृष्ठेऽर्कं निवेद्यते काष्ठान्यग्रे वीपयति । तथा च 'पृष्ठतोऽर्कं निवेद्यते जडरेण दुता-
शयम्' इत्यागमविदः । पुनरपि किंभूतः । वीक्षितो दृष्टः । केः । सिद्धसार्धैः । कीदृशीः ।
विधानितार्थः । नृनम्रेभिः किं प्रद्विः । विनयाकाशे । विनयाप्रथयात् ॥

मुञ्चन् रश्मीन्दिनादौ दिनगमसमये संहर्षश्च स्वतन्त्र-

स्रोत्रप्रख्यातवीर्योऽविरैतहरिपदाक्रान्तिवद्धाभियोगः ।

कालोत्कर्षाल्लघुत्वं प्रसभमभिपत्ती योजयन्त्यो द्विजानां

सेवाप्रीतेन पूष्णात्मसम इव कृतस्त्रायतां सोऽरुणो वः ॥ ५३ ॥

सोऽरुणोऽनूखो गुप्ताकाशयतां पातु । यः पूष्णा आत्मसम इव कृतः स्वतुल्य इव
विहितः । किंभूतेन । सेवाप्रीतेन आराधनवृत्तेन । किं कुर्वन् । रश्मीन्धसंयमनरज्जुसु-
श्रमिश्चिखलनम् । क । दिनादौ नासरमुखे । भगवानपि दिनादौ रश्मीन्भासो विप्रजति ।
दिनगमसमये दिनावसाने संहर्षश्च । (स्वतन्त्रः स्वैरी) तथा देवोऽपि दिनावसाने ।
ज्ञान्यत्र ॥ (१) तोत्रप्रख्यातवीर्यः प्राजनकर्मणि प्रसिद्धशक्तिः । देवपक्षे स्तोत्रैर्वंद्योक्तमैन्द्रः
वीर्यं यस्य स तयोक्तः । पुनः कीदृशोऽरुणः । अविरतहरिपदेति । अविरता इत-

१. 'सिद्धसार्धैः' इति पाठः. २. 'वितत' इति पाठः. ३. 'ससमः' इति पाठः.
४. देवपक्षे स्वतन्त्रस्तोत्रेण 'स्वपदे शरि' वा विसर्गलोपो वक्तव्यः' इति विसर्ग-
लोपो द्वेयः.

स्ततश्च सा हरयोऽश्वत्थेर्षा पदानि चरणन्यासास्त्रेपामाक्रान्तौ सखां यद् आदरो
यस्यासौ । अपका तुरगपदैराक्रान्तौ यद् उद्यमो यस्य सः । देवपक्षे अघोरं निरन्तरं
हरिपदस्याकाशस्याक्रमणे मद्योद्यमः । अपरं किं कुर्वन् । योऽरुणो द्विजानामीश्वरे गरुडे
बलाद्बलमवतरत्वं योजयन् । समयाधिक्यात्पूर्वकालोत्पत्तत्वात् । देवपक्षे द्विजानां
माद्वगणानामधिपतौ चन्द्रे बलाद्बलमदृश्यतां योजयन् । कालस्याधिक्यात् । दिनकरकि-
रणोद्यकालः प्रकृष्ट इति भावः । अरुमदिनकरयोः साम्याच्छब्दश्चेकोक्तिरलंकारः ॥

शातः श्यामालतायाः परशुरिव तमोऽरण्यवहेरिवार्चिः

प्राच्येवाग्ने महीतुं ग्रहकुमुदवनं प्रागुदस्तोऽग्रहस्तः ।

ऐक्यं भिन्दन्ध्रुमभ्योरवधिरिव विधातेव विश्वप्रबोधं

वाहानां वो विनेता व्यपनयतु विपन्नाम धामाधिपस्य ॥ ५४ ॥

धामाधिपस्य सूर्यस्य वाहानामध्वानां विनेतारुणो वो युष्माकं या काचिद्विपत्तिस्त-
न्नाम व्यपनयतु विनाशयतु । किभूतः । शातस्त्रीक्षणः । उल्लेख्यते—श्यामालतायाः पर-
शुरिव । श्यामा रात्रिः सैव लता । 'श्यामा रात्रिलता स्मृता' । परशुरिव कृदार
इव । तच्छेदकत्वात् । अपरं किभूतोऽरुणः । तमोरण्यवहेरिवर्चिरिव । तम एवारण्यं तमो-
रण्यं तत्र बह्विस्तमोरण्यवह्विस्तस्याचिरिव ज्वालेव । दावाग्निरिवैत्यर्थः । अपरं किभू-
तोऽरुणः । प्राच्या पूर्वया दिशाये पुरस्ताद्गृहा एव कुमुदावि तेषां वनं तद्गृहीतुं प्राक्प्र-
त्युपति उदस्त उल्लिखितोऽग्रहस्तो हस्ताग्र इव । यथा हस्ताग्रेणानायासेनैव कुमुदानि
गृह्णन्ते एवमयं ग्रहान्गृह्णाति । अपरं क इव । आकाशधरिभ्योरैक्यमेकीभावं भिन्दन्प्रप-
नयन्सन्नवधिरिव मर्यादेव । अपरं किभूतोऽरुणः । विश्वं जगत्स्य प्रबोधं विधाता ।
क इव । प्रजापतिरिव । यथा विधाता विश्वं प्रमुत्तमव्यक्तैकरूपं प्रबोधयति, एवमयं युतं
प्रबोधयति ॥

पौरस्त्यस्तोयदत्तोः पवन इव पतत्पावकस्त्रेव धूमो

विश्वस्त्रेवादिसर्गः प्रणव इव परं पावनो वेदराशेः ।

संध्यामृत्योस्त्रेवेच्छोरिव मदनरिपोर्नन्दिनान्दीनिनादः

सौरस्याग्ने सुखं वो वितरतु विनतानन्दनः स्यन्दनस्य ॥ ५५ ॥

सौरस्य सूर्यसंवन्धिनः स्यन्दनस्य रथस्याग्ने स विनतानन्दनोऽरुणो वो युष्माकं
सुखं वितरतु । किभूतः । पौरस्त्यः पूर्वदिग्भवस्तोयदत्तोः प्राग्दकालस्याग्ने पवन इव ।
यथैव प्राग्योऽग्ने पौरस्त्यो वायुक्षलज्जमानो वर्षाः सूचयन्त्यत्कालोपस्थितेषु कृष्णादि-
कार्येषु लोकान्यापारयति एवमयमपि स्यन्दनस्याग्ने उपलब्धमानः सौरं रथं सूचय-
न्त्यत्कालभाविषु ग्रामनगरादिकार्येषु लोकान्यापारयति । अपरं किभूतः । पतन्धासौ

पावकश्च पततावकस्तस्यामे धूम इव । यथा ज्वरज्वां मध्यमानायाममे प्रथमं धूम उ-
 लभ्यमानो वैश्वानरस्य पतनं सूचयति । दर्शपूर्णमासादिना यजमानं प्रवर्तयन् । अनु-
 दिते सूर्ये तेषामप्रवृत्तिरित्येतोऽयं धूम इव भवतीति भावः । विश्वस्येयादिसर्गद्वैलो-
 कस्य प्रथमा दृष्टिरिव प्रधानान्महान्महतोऽहंकार इत्यादिलक्षणा पञ्चभूतारिभिरा । आदि-
 ग्रहणेनावान्तरप्रलयसर्गान्यवच्छिनत्ति । यथादिसर्गो विश्वस्याविर्भावकारणतामुपग-
 च्छेद्येकानां शस्त्रपुरुषार्थेष्वपवर्गपर्यन्तेषु प्रवर्तमानानां हेतुतामुपायाति एवमयमप्यमे
 व्यवस्थितः सौरस्य रथस्याभिर्भावविधानं प्रति कारणभावमुपगच्छन्मनवायुपित्त-
 सुषलक्ष्यते । तस्मादेव चेष्टायां तेषां दोमः प्रवर्तते नानुदिते ॥ (नृलोत्सवे) आदिसर्गे
 इवासी भवतीति भावः । प्रणय इव परं पावनो वेदरासेरिति । वेदचतुष्टयस्यामे व्यवस्थितः
 प्रणय इर्वाकार इव । परमुत्पद्यते । पावनः सकलदृष्टमपश्यकारी । ॥ हि वैदानामप्र
 एवोच्चार्यते । ॥ य जपस्वरणोच्चारणद्वारेण पुरुषं पुनाति । एतन्मूर्धरपि सौरस्य रथ-
 स्यामे व्यवस्थितः । छानदानजपहोमादिप्रवृत्तिद्वारेण पुरुषं पुनात्येव । एवमस्मिन्नुदिते
 छानादेरसंभवात् । अतोऽसौ प्रणय इव भवतीत्यभिप्रायः । संध्यातृलोत्सवेच्छोरि-
 त्यादि । संध्यायां नृत्यं तदेवोत्सवस्त्वस्मिच्छतीति संध्यातृलोत्सवेच्छुस्तस्य मदनरिपोः
 भीमहादेवस्यामे नन्दिनान्दीनिनादः अमे प्रथममुपजायमानः । वृत्ताभिरापिणि
 (विधे) गणेन नन्दिना नन्दिक्षेत्रेण कृतो नान्द्या मुरजविशेषेण नादः शब्दः । नन्दि-
 नान्दीनिनाद इवासी भवतीति भावः ॥

पर्याप्तं तप्तचामीकरकटकटे श्लिष्टशीतेतरांशा-

यासीदत्स्यन्दनांश्चानुकृतिमरकते पद्मरागायमाणः ।

यः सौत्कर्षा विभूषां कुरुत इव कुलक्ष्माभृदीशस्य मेरो-

रेनात्स्यहाय दूरं गमयतु स गुरुः काद्रवेयद्विपो वः ॥ ५६ ॥

काद्रवेयद्विपो गच्छस्य गच्छर्षेष्ठो भ्राताहो वो गुप्ताकमेनासि पापान्यहाय स्रष्टि
 दूरं गमयतु । ॥ क इत्याह—योऽक्षयः कुलक्ष्माभृदीशस्य कुलपर्वतेश्वरस्य मेरो-
 सौत्कर्षा सातिशयिनीं विभूषां कुरुत इव । कथम् । पर्याप्तं प्रभूतम् । यः पद्मरागाय-
 माणः । ॥ तप्तचामीकरकटकटे । तप्तं यथाचामीकरमेति तप्तग्रहणेनोन्नततां दर्श-
 यति । तथा श्लिष्टः संलग्नः शीतेतरांशुरादित्यो यस्मिन्स तथाभूतस्तस्मिन् । पुनः
 निभूते । आसीदन्तो दौकमानाः स्यन्दनाभ्यास्तेषामनुकृतिः प्रतिस्विन्नं तदेव मरकतं
 यस्मिन्सत्तथोक्तमित्येके । इतरे तु आसीदन्त ईषद्वस्त्रादे गच्छन्तो ये स्यन्दनाभ्यास्तौ-
 रनुकृतं मरकतं यस्मिन् । तप्तचामीकरकटकटे सौवर्णपाषाणे रथस्य प्रज्वलनात्
 (प्रतिफलनात्) । यथा कस्यचित्कुलक्ष्माभृदीशस्य कुलेनैव ये क्षमाभृतौ राजानस्तेषा-
 मीशस्य राज्ञः सौवर्ण उपशुंषि निबद्धमरकतपद्मरागाभरणविशेषो भूषां कुरुत
 एवमस्यापि ॥

नीत्वाश्चान्सप्त कैक्षा इव नियमवशं वेत्रकरूपप्रतोद-

स्तूर्णं ध्वान्तस्य राशावितरजन इवोत्सारिते दूरभाजि ।

पूर्वं प्रष्टो रथस्य क्षितिभृदधिपतीन्दर्शयंस्त्रायतां व-

त्रैलोक्यास्थानदानोद्यतदिवसपतेः प्राक्प्रतीहारपालः ॥ ५७ ॥

दिवसपतेः श्रीसूर्यस्य प्राक्प्रतीहारपालो महाप्रतीहारो यो युष्मांस्तत्रायताम् । किं कुर्वन् । क्षितिभृदधिपतीन्मेरुप्रमुखान्दर्शयन् । किंभूतः । रथस्य प्रष्टोऽप्रगामी । तथा वेत्रकरो दण्डसदृशः प्रतोदो यस्य स तथोक्तः । किं कृत्वा । सप्ताश्वत्रियमवशं नीत्वा । सप्त कक्षा इव सप्तकक्षाद्वाराणीव । यथा प्रतीहारोऽपि सप्तद्वाराणि नियमवशं नयति एवमश्वानीत्वा । सप्तशब्दः काकाक्षिगोलकन्यायेनाश्वैः कक्षाभिश्च संबध्यते । क सति । ध्वान्तस्य राशावन्धतमसस्य समूहे तूर्णं क्षिप्रमुत्सारिते दूरभाजि सति । कस्मिन्निव । इतरजन इव । यथेतरजनो दूरमुत्सार्यते गच्छे धृत्वा क्षिप्यते । कीदृशस्य । त्रैलोक्येति । त्रिलोकीसंयन्धि यदास्थानदानं तत्रोद्यतो यो दिवसपतिस्त्रयस्य । मुख्यः प्रतीहारराज इत्यर्थः ॥

वज्रिज्ज्ञातं विकासीक्षणकमलवनं भासि नोभासि बद्धे

तातं नत्वाश्वपार्श्वान्नय यम महिषं राक्षसा वीक्षिताः स्त्र ।

ससीन्सिञ्च प्रचेतः पवन भज जवं विचपावेदितस्त्वं

वन्दे शर्वेति जल्पन्प्रतिदिशमधिपान्पातु पूष्णोऽग्रणीर्धैः ॥ ५८ ॥

पूष्ण आदित्यस्याग्रणीररुणो यो युष्मान्पातु । किं कुर्वन् । प्रतिदिशमधिपान्दिक्पा-
लानिति जल्पन् । इतीति किम् । हे वज्रिन्, ईक्षणान्येव कमलानि तेषां वनं तद्भवतो
विकासि जातमुन्निद्रतां गतम् । हे बद्धे, त्वं न भासि न वीप्यसे । कथं । यथा भवति
आभासि यथा भवति । आ समन्ताद्भासनमाभासः स विद्यते यस्मैत्याभासि यथा भवति ।
हे बद्धे, स्वामिन्युदिते सति त्वमतिशयेन वीक्षितमयथा भवति तथा न वीप्यस इत्यर्थः ।
दक्षिणतो यममभिनन्तुभागतमादिशति—हे यम, इमं महिषमश्वपार्श्वोत्तरयापसारय । किं
कृत्वा । तातं सूर्यं नत्वा । अन्योन्यस्मैतेषामत्यन्तविरोधात् । नैर्दृष्टां दिशि राक्षसांश्च
मानयति—हे राक्षसाः, यूयं स्वामिना वीक्षिताः स्थ दृष्टा भवथ । देवानामधमजातयोऽपि
ते दिक्पालननियुक्ताद्रीक्षिताः स्थेति संवादेन सुखिनः कियन्ते । भूलो हि स्वामिना
यथाई संमानितोऽत्यन्तभक्त्या स्वाधिकारेऽप्रमत्तो भवति । पथिमायां वरुणमादिशति—
हे प्रचेतः, ससीन्सिञ्च । जलोत्पादकलादसाविममेवादशमर्हति । अनेन स्वामिना
संमानितो भवति । भूलो हि स्वामिनः सकाशादादेशं लब्ध्वात्मानं कृतार्थं मन्यते ।
तदवसरप्राप्ये कर्मणि वायुमादिशति—हे पवन, जवं वेगं भज सेवस्व । येन वरुणाद्व्या-

सेका वाजिनस्तत्पार्श्वरथैलमनुभयन्तः सुयमेव मयन्तीति भावः । उत्तरार्हा रिति कुपेरमाभापये—वित्तं द्रव्यं पातीति वित्तपन्नामामन्व संभापते—हे वित्तप धनद, तमापेदितः कथितो मया रामिनः । यथायं राशिकारेऽप्रमत्ताः संप्रलोपयन्ति तरेधो हेतुर्निषिद्रयस्वपि दाहपद्मादयस्य पात्रने निगुच्छोऽत्रोऽशी गौरवाद्गुणवतो रवेरापेयत एव । ईशान्यो शर्व इत्या हे शर्वे, तौ वन्दे । अष्टमूर्तिताद्विरेव शर्वेः । तथा चोक्तम्—
'धादितं च शिवं विद्याच्छ्रमादित्यवपिणम् । उभयोरन्तरं नास्ति आदित्यस्य शिवस्य च ॥' इति ॥

पाशानाशान्तपालादरुणं वरुणतो मा प्रहीः प्रमहार्धे

तृष्णां कृष्णस्य चक्रे जहदिह नहि रथो याति मे नैकचक्रः ।

योक्तुं युग्यं किमुद्यैःश्रवसमभिलपस्यष्टमं वृत्रशत्रो-

स्त्यक्तान्यापेक्षविश्वोपकृतिरिति रविः शास्त्रि यं सोऽवसाहः ॥५९॥

रविर्यं शास्त्रि शिष्यति सोऽरण्यो यो युष्मानयतु रश्मिः । यथा शास्त्रि तं प्रकारं दशयमाह—पाशानाशान्तपालादित्यारि । आशान्तमारां रितं पात्रयतीत्याशान्तपा-
त्रस्तस्मादरुणतो वरुणात् हे अरुण, पाशान्या प्रहीमां गृहाण । सर्वलकाराणामपवादः 'माञ्जि लृ' । क्रिमर्थम् । प्रमहार्धे रश्मिनिमित्तम् । सारधित्वात् । सारधिर्यं पदुपयुज्यते तत्सर्वमभिलपति । आदित्यस्तु तत्तत्त्वं निपेधयति । किं च, कृष्णस्य विष्णोश्चक्रे तृष्णा-
मभिलापं जहदिह । कुतः । न हि रथो याति मे नैकचक्रः । हि यस्मान्मम रथो न याति । कथम् । एकचक्रः । इत्येतत् । अपि तु यालेव । प्रतिपेधतया प्रकृतार्थावगतिः । किञ्च, युत्रशत्रोरिन्द्रसकाशादुद्यैःश्रवसमभिलपस्यष्टमं योक्तुं किमभिलपति मा लमभिलपेत्सर्वः । किंभूतम् । युग्यम् । युगमर्हतीति युग्यस्यम् । किंभूतो रविरित्याह—स्वप्ना भन्यापेक्षवि-
श्वोपकृतिर्जगदुपकरणं येन स स्वप्नान्यापेक्षविश्वोपकृतिः । जगदुपकरणं प्रति जगं कंच-
नाशापालादिकं सहायं नापेक्षत इत्यर्थः ॥

नो मूर्च्छाच्छिन्नवान्छः श्रमविवशवपुर्नैव नाप्यास्यशोपी

पान्थः पथ्येतराणि क्षपयतु भवतां भास्वतोऽमेसरः सः ।

यः संश्रित्य त्रिलोकीमटति पटुतरैस्ताप्यमानो मयूखै-

रारादारामलेखामिव हरितमणिश्यामलामश्वपङ्क्तिम् ॥ ६० ॥

मूर्च्छया मोहेन च्छिन्नापनीता वान्छा इच्छा यस्य स तथोक्तः । स तथा नो भवति नास्ति । इतरः पान्थस्तु तथाभूत एव भवति । किं च, श्रमविवशवपुर्नैव । श्रमेण विव-
शमनवस्थं वपुर्नैव स तथोक्तः । तथा नैव । नाप्यास्यशोपी । आस्यशोपो मुखशोपो
विद्यते यस्य स आस्यशोपी । अस्यास्यमपि न श्रुयति । एवंविधः श्रीसूर्यस्यामेसरः

१७५ युष्मार्कं पश्येतराण्यहितानि क्षपयतु । किंभूतः स क इत्याह—योऽह्णो-
ऽधपङ्क्तिं संधित्व नित्यं त्रिलोकीमटल्यतिक्रमति । किंभूतो यः । पटुतरैस्तीक्ष्णैः किरणै-
स्ताप्यमानः । कीदृशीमधपङ्क्तिम् । समीपवर्तिनीमारामलेयामुपवनलेयामिव । यथा कधि-
त्यान्धः किरणैस्ताप्यमानः समीपस्थितामुपवनतरुच्छायामाधित्य पन्थानमस्येति तथा-
यमरणः ॥

सीदन्तोऽन्तर्निमज्जज्जडखुरमुसलाः सैकते नाकनद्याः

स्कन्दन्तः कन्दरालीः कनकशिखरिणो मेखलासु स्वलन्तः ।

दूरं दूर्वास्थलोत्का मरकतदृपदि स्थास्रवो यत्र याताः

पूष्णोऽध्वाः पूरयंस्तैस्तदवतु जवनैर्हुंकृतेनाग्रगो वः ॥ ६१ ॥

इत्यरुणवर्णनम् ।

पूष्णोऽग्रगोऽह्णो वो युष्मानवतु रक्षतु । किं कुर्वन् । पूरयन्पूर्णं कुर्वन् । यत्स्थान-
मध्वा न याता न लङ्घितवन्तस्तत्स्थानं हुंकारेण हेतुना जवनैस्त्रैरेव पूरयन् । किं कुर्वन्तः
न याताः । सीदन्तः सप्ता भवन्तः । क । सैकते सिकताप्रदेशे नाकनद्याः स्वधुन्याः ।
अन्तर्निमज्जज्जडखुरमुसलाः । अन्तर्मेघे निमज्जन्ति प्रविशन्ति जडानि खुरमुसलानि येषां
ते तथोक्ताः । अत एव सीदन्तः । स्कन्दन्त उल्लङ्घयमानाः कन्दरालीः कनकशिखरिणो
मेरोः । मेखलासु कटकेषु स्वलन्तो गतिवैजृम्भमापद्यमानाः । किं च, मरकतद-
ृपदि मरकतशिलायां स्थास्रवः स्यातारः । दूरमत्ययं दूर्वास्थलोत्काः ॥ इत्यरुणवर्ण-
नव्याख्यानम् ॥

पीनोरःप्रेरिताप्रैश्चरमखुरपुटामस्थितैः प्रातरद्रा-

वादीर्घाङ्गैरुदस्तो हरिभिरपगतासङ्गनिःशब्दचक्रः ।

उत्तानानूरुमूर्धावनतिहठभवद्विप्रतीपप्रणामः

प्राहे श्रेयो विधत्तां सनितुरवतरन्व्योमवीथीं रधो वः ॥ ६२ ॥

सनितुर्मानो रधः स्वन्दनो वो युष्मभ्यं श्रेयः पुष्पं विधत्तां कुदताम् । अवतरन्प्रधि-
रोदन् । व्योमवीथीं व्योममार्गम् प्राहे पूर्वाह्णे । उदस्तं उत्तिष्ठतः । इतिनिर्वाजिभिः ।
किंभूतैः । पीनोरःप्रेरिताप्रैश्चरमखुरपुटामस्थितैः । चरमखुरपुटामस्थितैः पाश्चात्यशकपुट-
प्रान्तावस्थितैः । क । प्रातरद्री मेरो । पुनरपि किंभूतैः । आदीर्घाङ्गैरुदस्तसरीरैः । किंभू-
तोऽसी । अपगतासङ्गनिःशब्दचक्रः । अपगतासङ्गं सङ्गरहितमत एव निःशब्दं चक्रं
यस्य स तथोक्तः । अपि च, उत्तानो योऽमृक्त्वस्य यो मूर्ध्ना तस्यावनतिस्तथा कृत्वा
हठेन भवन् विप्रतीपो विपरीतः प्रणामो यस्य स उत्तानानूरुमूर्धावनतिहठभवद्विप्रती-
पप्रणाम इति ॥

१. 'प्रेरयंस्तान्' इति पाठः. २. 'हुंकृतैरग्रणीः' इति पाठः. ३. 'इति सूतवर्ण-
नम्' इति पाठः. ४. 'श्रेयो' इति पाठः.

४ का० सू०

ध्वान्तौषध्वंसदीक्षाविधिपटु वहता प्राक्सहस्रं करणा-

मर्यम्णा यो गरिम्णः पदमतुलमुपानीयताध्यासनेन ।

स श्रान्तानां नितान्तं भरमिव मरुतामक्षमाणां विसौदुं

स्कन्धात्स्कन्धं व्रजन्वो वृजिनविजितये भास्ततः स्यन्दनोऽस्तु ॥६३॥

भास्ततो भानोः स्यन्दनो रथो यो युष्माकं वृजिनविजितये पापावजयायास्तु भूयात् किंभूतोऽसौ । अर्यम्णा सूर्येण गरिम्णो गौरवस्य पदमुपानीयत नीतः । अध्यासनेनाध्य हंजेन (उपवेशनेन) कृत्वा । अनुलम्बसदृशमपरिमाणं वा । प्राक् पूर्वं । किं कुर्वता । करणां किरणानां भाषां सहस्रं दशशतीं वहता धारयता । कीदृशम् । ध्वान्तौषध्वंस- दीक्षाविधिपटु । ध्वान्तं तिमिरं तस्यौषः संघातस्तस्य ध्वंसो विनाशः स एव दीक्षा तस्या विधित्व पटु कल्पम् । किं कुर्वन् । व्रजन्वच्छन् । स्कन्धात्स्कन्धम् । केपाम् । मरुतां वायूनाम् । वायुस्कन्धा हि रविरधाधीनाः कलाधाराः । ते च बहवः । तान्क- मेणोल्लङ्घमानो भगवान्मेरुं प्रदक्षिणीकरोतीत्यागमविदः । एतदेवोत्प्रेक्षते—श्रान्तानां नितान्तमत्यर्थं भरं भारं सोढुमक्षमाणामधिकं धर्तुमसमर्थानामिव । हयोत्प्रेक्षायाम् । भारासहनेऽक्षमत्वे च गौरवपदनयनं हेतुः । यथैको भारस्थातिगुरुतयैकेन नेतुं न क्षम्यते स बहुभिः पर्यायेण नीयमानः स्कन्धात्स्कन्धं व्रजति तद्वदयमपि । एष लोकव्यवहारोऽत्र दर्शयितुं सामिन्नायेन विवक्षितः ॥

योक्त्रीभूतान्युगस्य असितुमिव पुरो दन्दशूकान्दधानो

द्वेधान्वस्ताम्बुवाहावलिविहितवृहत्पक्षविक्षेपशोभः ।

सावित्रः स्यन्दनोऽसौ निरतिशयरयप्रीणितानूरुनः-

क्षेपीयो वो गरुत्मानिव हरतु हरीच्छाविधेयप्रचारः ॥ ६४ ॥

असौ स्यन्दनो रथो यो युष्माकं एनः पार्थ हरत्पनमनु । किमीयः । सावित्रो भान- बीयः । क्षेपीयः क्षिप्रतरम् । क इव । गरुत्मानिव गरुडो तथा । निरतिशयरयप्रीणिता- नूरुः । निरतिशयोऽनतिशयनीयो रथो वेगस्तेन प्रीणितोऽनूरुणो येन स तथोक्तः । गरुत्मानव्येवम् । अरण्यो हि तस्य आता । स तदीयेन निरतिशयेन रहता प्रीयते । तथा हरीच्छाविधेयप्रचारः । हरयो वाजिनस्तेषामिच्छा तद्विधेयस्तत्कार्यः प्रचारो मतिर्यस्य स तथोक्तः । अन्यथ हरिर्विष्णुस्तद्विच्छाविधेयस्तद्विच्छाधीनः प्रचारो यस्येति योज्यम् । किं कुर्वन् । दन्दशूकान्फणिनो दधानो विभ्राणः । योक्त्रीभूतान्योक्- भावप्रधान् । युगस्य युगस्य । पुरोऽप्रतः असितुमिव । गरुत्मानपि सादितुं दन्दशू- कान्पुरो धत्ते । किञ्च, द्वेधा व्यस्ता येऽम्बुवाहास्तेषामावलिमिहितौ वृहन्तौ पक्षौ तयो- विक्षेपस्तेन शोभा यस्य स तथोक्तः । अन्यत्र द्वेधा व्यस्ता अम्बुवाहावल्यो घनावल-

सूर्यशतकम् ।

। काम्याम् । गह्वरमल्पशाम्याम् । तौ च तौ विहितगृहत्पक्षौ च तयोर्विशेषस्तेन
यस्येति ॥

एकाहेनैव दीर्घा त्रिभुवनपदवीं लङ्घयन्त्यो लघिष्ठः
पृष्ठे मेरोर्गरीयान्दलितमणिद्वपत्त्वपि पिंपञ्चिरांसि ।
सर्वस्यैवोपरिष्ठादथ च पुनरघस्तादिवास्ताद्रिमूर्ध्नि

ब्रह्मस्यान्यात्स एवं दुरधिगमपरिस्पन्दनः स्यन्दनो वः ॥ ६५ ॥
ब्रह्मस्य गमस्तिमत्तः स्यन्दनो रथो वो युष्मानव्याद्रक्षतु । एवमनया भङ्ग्या दुरधि-
गमपरिस्पन्दनो दुरवधारव्यापारः । तदेव दर्शयते—एकाहेनैव एकदिनेनैव कीर्घामायतां
त्रिभुवनपदवीं त्रिलोकमार्गं लङ्घयन् यो लघिष्ठो लघुतरः । एतेन क्षीप्रगतिमत्ता दर्शिता ।
तथा गरीयान्गुह्यतरः । पृष्ठे मेरोर्देवालयस्य । किं कुर्वन् । पिंपञ्चूर्णयन् । शिरांसि शिर-
राणि । कीदृशानि । दलिता खण्डिता या मणिद्वपदस्ताभिस्त्रिषो येषु । यदि वा
दलिता इतस्ततो विक्षिप्ता मणिद्वपत्त्वपो येषु तानि तथोक्तानि । एतेन गुह्यतरा
ख्यापिताः । यः सर्वस्य निःशेषस्य लोकस्योपरिष्ठादुपरि पूज्यत्वेन दिक्संबन्धेन वा । अथ च
पुनर्भूयोऽप्यघस्तादिवाथ इव । अस्ताद्रिमूर्धन्यस्तपर्वतमस्तके । एतेनाधउपरिभावो
दर्शितः । एकान्ततः परमार्थतो न लघुनं गुरुनां परि नाथ इति व्यपदेशं न शक्यते । अत
एव दुरधिगमपरिस्पन्दन इत्युक्तम् ॥

धूर्ध्वस्ताम्यग्रहाणि ध्वजपटपवनान्दोलितेन्दूनि दूरं
राहौ ग्रासाभिलापादनुरति पुनर्दत्तचक्रव्यथानि ।
श्रान्ताश्चश्वासहेलाधुतविबुधधुनीनिर्झराम्भासि भद्रं

देयासुर्वो दवीयो दिवि दिवसपतेः स्यन्दनप्रस्थितानि ॥ ६६ ॥

भद्रं कल्याणं वो युष्मभ्यं देयासुर्दिसन्तु । स्यन्दनप्रस्थितानि रथगतानि । कस्यासौ
रथः । दिवसपतेर्दिनपतेः । स्यन्दनप्रस्थितानीति सापेक्षत्वेऽपि समासो गमकलात् । क
प्रस्थितानि । दवीयो दिवि दूरतरगगने । भद्रदानक्रियाविशेषणं वा दवीय इति । तदा
दवीयोऽतीव दूरमित्यर्थः । तान्येव विशेष्यन्ते—धूर्ध्वस्ताम्यग्रहाणि धुरा ध्वस्ता विक्षिप्ता
अभ्या अग्रे भवा ग्रहाः कुजादयो यैस्तानि तथोक्तानि । किंच । ध्वजपटपवनेन ध्वजा-
शुक्रमरुता आन्दोलितो विकम्पित इन्दुधन्द्रमा येषु तानि । तथा दूरमतीवतया राहौ
तमसि पुनर्भूयोऽपि दत्ता चक्रं व्यथा भयं यैस्तानि । ग्रासाभिलापादनुरति । अनु-
सरंश्चक्रमपेक्षमाणस्ततो विभेति । श्रान्ताश्चश्वासहेलाधुतविबुधधुनीति । धुतानि कम्पि-
तानि विबुधधुनीनिर्झराम्भासि मुरनकीप्रस्रवणजलानि येषु तान्येवंभूतानि ॥

१. अयं श्लोकः पुस्तकान्तर एकोनसप्ततितमो वर्तते. २. 'कृतज्ञा' इति पाठः.
३. 'दृष्टा' इति पाठः.

अक्षे रक्षां निवध्य प्रतिसरवल्यैर्योजयन्त्यो युगाग्रं

धूःस्तम्भे दग्धधूपाः प्रहितमुमनसो गोचरे कूबरस्य ।

चर्चाश्चक्रे चरन्त्यो मलयजपयसा सिद्धवध्वस्त्रिसंध्यं

वन्दन्ते यं युगार्गे स नुदतु दुरितान्यंशुमत्स्यन्दनो वः ॥ ६७ ॥

अंशुमत्स्यन्दनो भास्वद्रथः ॥ यो युष्माकं पापानि दुरितानि नुदत्तपनयतु । यं
सिद्धवधः सिद्धत्रियो वन्दन्ते नमस्तन्ति । युगार्गे विहायसि । त्रिसंध्यं त्रिकालम् ।
तिस्रः संध्या वन्दन्ते । क्रियाविशेषणम् । किं कृत्वा । रक्षां मङ्गलविशेषं निवध्य यज्ञा ।
अक्षे रथावयवविशेषे । प्रतिसरवल्यैः कौतुकीर्णकण्डूणैर्योजयन्त्यो युगाग्रं युगप्रान्तम् ।
पुनरपि स्वप्न इव धूधूःस्तम्भस्तत्र दग्धधूपाः । प्रहितमुमनसो विक्षिप्तपुष्पाः । क ।
गोचरे विषये कूबरस्य युगं परोद्देशस्य । चर्चाः स्थासकान् चक्रे पादे ददत्तो यच्छन्त्यः ।
केन । मलयजपयसा वन्दनाम्भसा ॥

उत्कीर्णस्वर्णरेणुदुत्तुरदलिता पार्श्वयोः शश्वदश्वै-

रथान्तभ्रान्तचक्रमनिखिलमिलन्नेमिनिम्ना भरेण ।

मेरोर्मूर्धन्यधं वो विषटयतु रवेरेकवीथी रथस्य

सौष्मोदक्ताम्बुरिक्तप्रकटितपुलिनोद्भूतरा स्वर्धुनीव ॥ ६८ ॥

रवेरादित्यस्य स्यन्दनस्यैकवीथी एकमार्गो वो युष्माकमधं पापं विषटयतु । केव ।
स्वर्धुनीव गङ्गेव । किंभूतासौ । दुत्तुरदलिता चटुलशफदारिता पार्श्वयोः । कः ।
अश्वैः । शश्वदश्वैः । कथम् । उत्कीर्णः स्वर्णरेणुयंत्र दलने तत् । उत्कीर्णस्वर्णरेण-
वथ ते हताः गुराधेति (वा) विशेषणसमासः । किं च, अध्रान्तभ्रान्तचक्रमनिखि-
लमिलन्नेमिनिम्ना । अध्रान्तमनवरतं यद्भ्रान्तं चक्रं चरणस्य क्रमः क्रमणं तेन
निखिला समप्रा मिलन्ती घटमाना या नेमिश्वकधारा तथा निम्ना अवनता । भरेण
प्राग्भागेण हेतुना । मेरोर्देवाचलस्य मूर्धं शिरसि । किं च, सौष्मणा उदक्तामृष्टं तच्च
तदम्बु चेति तेन रिक्तं रिक्तत्वादेव प्रकटितं तच्च तत्पुलिनं च तेनोद्भूतरा पाण्डुः । स्वर्धु-
न्यप्युष्मोदक्ताम्बुरिक्तप्रकटितपुलिनोद्भूतरा भवति ॥

ननुं नाकालयानामनिशमनुयतां पद्धतिः पङ्क्तिरेव

शोदो नक्षत्रराशेरदयरयमिलचक्रपिष्टस्य घूलिः ।

हेपाद्वांदो हरीणां सुरशिखरिदरीः पूरयन्नेमिनादो

यस्यान्याचीव्रभानोः स दिवि सुवि यथा व्यक्तचिह्नो रथो वः ॥ ६९ ॥

१. 'चर्चा' इति पाठः. २. 'रेणुयंत्र' इति पाठः. ३. 'सौष्मोदक्ताम्बु' इति पाठः.
४. 'उपयतां' इति पाठः. ५. 'नादो' इति पाठः.

सूर्यशतकम् ।

तीव्रभानोरादित्यस्य रथो वो युष्मानव्यात्पायात् । दिवि खे व्यक्तचिह्नो विसृष्ट-
 दम्भा । भुवि यथा भूम्यामिव । सा यस्य नाकालयानां सुसदां पङ्क्तिर्विततिरेव पद्मतिः
 पदवी । किम्भूतानाम् । अनुयतामनुगच्छताम् । नन्तुं प्रणामाय । अनिशमहर्निशम् ।
 किं च, नक्षत्रराशेर्भचकस्य क्षोदधूर्ण एव धूलिः परागः । अद्वययमिलभ्रेमिपिष्टस्य
 प्रखरवेगसंसक्तचक्रधारानिर्दलितस्य । हेपाहादो हेपाध्वनिः । हरीणां वाजिनां यः स
 एव नेमेर्नादः प्रतिध्वानः सुरशिखरिदरीः पूरयन् देवाचलकन्दराणि पूर्णाः कुर्वन् । अथ-
 वा हेपाहादो हरीणां सुरशिखरिदरीः पूरयन्नेमिनाद्वेति सुरशिखरिदरीः पूरयन्त्यसेति
 पृथगेव संबन्धनीयम् । भुवि यानि चिह्नानि धूलिहेपानेमिध्वनयस्तान्यनया भक्त्या विय-
 ल्यपि दर्शितानि ॥

निःस्पन्दानां विमानावलिर्विततदिवां देववृन्दारकाणां
 वृन्दैरानन्दसान्द्रोद्यममपि बहतां विन्दतां विन्दितुं नो ।
 मन्दाकिन्याममन्दः पुलिनभृति मृदुर्मन्दरे मन्दिरामे
 मन्दारैर्मण्डितारं दधदरि दिनकृतस्यन्दनः स्तान्मुदे वः ॥ ७० ॥

दिनकृतः स्यन्दनो रविरथो वो युष्माकं मुदे हर्षाय स्ताद्रूयात् । किं कुर्वन् । दध-
 द्विधत् । अरि चक्रम् । मण्डितारं विभूषितारम् । कैः । मन्दारैर्वृक्षविशेषपुष्पैः । यथा-
 मन्दः शीघ्रो मन्दाकिन्यां पुलिनभृति पुलिनभाजि । देववृन्दारकाणां सुरमुख्यानां
 विन्दितुं स्तोतुं विन्दतां लभमानानां नो नेति । किं कुर्वताम् । बहतां धावताम् । कैः ।
 वृन्दैः संपातैः पूगशः । निःस्पन्दानां श्रान्तानाम् । विमानावलिर्विततदिवां विमानभ्रे-
 णिप्रच्छादितनभसाम् । कथं बहताम् । आनन्दसान्द्रोद्यमं संहर्षप्रभूतोत्साहम् । मन्दरे
 पर्वतविशेषे मृदुर्मन्दः । मन्दिरामे नगरानुकारे । मन्दिरशब्दो नगरकदेशोऽप्युपचारात्स-
 मुदाये वर्तते । नगरं हि स्थपुटलाद्रथस्य वेगं स्थलयति । ततस्तत्र मन्दता युज्यते ।
 देववृन्दारकाणां वृन्दैः कर्तुमिमन्दारैः करणभूतैर्मण्डितारमिति च ॥

चक्री चक्रारपङ्क्तिं हरिरपि च हरीन्धूर्जटिर्धूर्ध्वजान्ता-

नक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कूवराग्रं कुबेरः ।

रंहः संघः सुराणां जगदुपकृतये नित्ययुक्तस्य यस्य

सौति प्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरूचेः सोऽवतात्स्यन्दनो वः ॥ ७१ ॥

अहिमरूचेरादित्यस्य स्यन्दनो रथो वो युष्मानवताद्रथु । यस्यान्वहं प्रतिदिवसमे-
 तदेतदयमयं सौति । प्रीतिप्रसन्नः प्रीतितुष्टः । तदेव दर्शयते—चक्री विष्णुश्चक्रारपङ्क्तिं
 चरणारपङ्क्तिं सौतीति संबन्धः । हरिरिन्द्रो हरीन्ध्वान् । धूर्जटिर्भगवानीश्वरो धूर्ध्व-
 ... १. 'वलिर्दिव्या' इति पाठः. २. 'मन्दरामे' इति पाठः. 'मन्दरः स्वर्गः' इति त्रिका-
 ण्डशेषः. तेज स्वर्गाम् इत्यर्थः. ३. 'रुचः' इति पाठः. . .

जान्तान्धजाप्राण् । अहं चक्रधारकाष्ठं नक्षत्रनाथधन्वमाः । अरणमनूहं वरुणः पाश-
श्रुत् । कूबरामं युगंधरप्रान्तं कुवेर ऐलविलः । रंहो वेगं संपः समूहः पूगः गुराणां
देवानाम् । निलयुकस्य निलोद्यतस्य जगदुपकृतये विश्वोपकाराय ॥

नेत्राहीनेन मूले विहितपरिकरः सिद्धसाध्यैर्मरुद्भिः

पादोपान्ते स्तुतोऽलं बलिहरिरमसाकर्षणावद्धवेगः ।

आम्यन्व्योमाम्बुराशावशिशिरकिरणस्यन्दनः संततं वो

दिश्यालक्ष्मीमपारामतुलितमहिमेवापरो मन्दराद्रिः ॥ ७२ ॥

इति रथवर्णनम् ।

अशिशिरकिरणस्यन्दनस्तीव्रमयूत्ररथो वो युष्मभ्यं संततमनवरतं लक्ष्मीं प्रियं दिश्या-
द्यात् । अपारामनस्पीयसीम् । अतुलितमहिमा अपरिमितमाहात्म्यः । किं कुर्यन् ।
आम्यन्व्योमाम्बुराशी नभःपयोधौ । क इव । मन्दराद्रिरिव मन्दराचल इव । अपरो-
ऽन्धः । तयोः साम्यं दर्शयते—नेत्रा सारयिना हीनेन बिकलेन मूलेऽधोभागे विहित-
परिकरः कृतोद्यमः । मन्दरेऽपि नेत्रं येश्वरज्जुः । अहीनो नागराजः । नेत्रं च तद-
हीनधेति समासः । यदि वा नेत्रभूतोऽहीनः । शाकपार्थिवादिशान्मध्यमपदलोपी
समासः । तेन विहितपरिकरः कृतवेष्टनः । क । मूले मूलप्रदेशे । किं च, स्तुतो
वन्दितः । सिद्धसाध्यैर्देवविशेषैः । पादोपान्ते चरणसमीपे स्थितैः । तस्य पूज्यत्वात् ।
मन्दरोऽपि तैः स्तुतो वर्णितः । तस्यासनत्वात् । पादोपान्ते प्रत्यन्तनगर(पर्वत)समीपे ।
मरुद्भिर्देवैर्वायुभिर्वा । अलमल्यर्थम् । किं च । बलिनो बलवन्तस्ते च ते हरयश्च तेषां
रभसो हेला तेनाकर्षणं तेनावद्धो गृहीतो वेगो यस्य ॥ तथोक्तः । इतरस्तु बलिर्वैरोचनिः
हरिः शतमखस्तयो रभसा इति । शेषं समानम् । मन्दरविषये व्योमवदम्बुराशीं विलीर्ण-
त्वादिति योज्यम् । संततमिति भ्रमणस्य विशेषणम् ॥ इति रथवर्णनव्याख्यानम् ॥

यैज्यायो बीजमहामैपहततिमिरं चक्षुषामञ्जनं य-

द्वारं यन्मुक्तिभाजां यदखिलभुवनज्योतिषामेकमोकः ।

यद्वृक्षम्भोनिधानं धरणिरससुधापानपात्रं महद्य-

द्विश्वादीशस्य भासां तैदविकलमलं मङ्गलं मण्डलं वः ॥ ७३ ॥

तदेवंभूतं मण्डलं भासाभीशस्य भानोः संवन्धि वो युष्मभ्यं मङ्गलं कल्याणमवि-
कलं संपूर्णमलमल्यर्थं दिश्यात् । तदेव निरूप्यते—यदहं दिनानां बीजं कारणम् ।
ज्यायः प्रशस्ततरम् । यच्चक्षुषां नेत्राणामञ्जनं प्रकाशकम् । अपहततिमिरं विनाशिता-
न्धकारम् । अञ्जनमपि चक्षुषां तिमिरं रोगविशेषमपहरति । यन्मुक्तिभाजां योनिनां

१. 'अवृत्त्यां' इति पाठः. २. 'ज्यायो यत्' इति पाठः. ३. 'अपहत' इति पाठः.
४. 'देवस्य भानोः' इति पाठः. ५. 'तदधिक्यमलं मण्डलं मङ्गलं' इति पाठः.

सूर्यशतकम् ।

३१५ । ते हि सूर्यमण्डलद्वारेण मुक्तिं प्रयान्ति । यदपि लभुवनज्योतिषां सकलजंगते-
जसामेकमद्वितीयमतुलमोक आश्रयः । यद्वष्ट्रा हेतुभूतयाम्भसां पानीयानां निधान-
माश्रयः । यद्वरणि रसमुपापानपात्रं पृथिव्युदकमृतपानपात्रम् । महद्द्रव्यम् ॥

वेलावर्धिष्णु सिन्धोः पय इव समिवाधोद्गताग्रग्रहोडु

स्तोकोद्भिन्नस्य चिह्नप्रसवमिव मधोरास्यमस्यन्मनांसि ।

प्रातः पूष्णोऽशुभानि प्रशमयतु शिरःशेखरीभूतमद्रेः

पौरस्त्यस्योद्भूतमस्तिस्तिमिततमतमःखण्डनं मण्डलं वः ॥ ७४ ॥

पूष्णो रवेर्मण्डलं वो युष्माकमशुभानि दुरितानि प्रशमयतु ध्वंसयतु । प्रातः प्रभाते ।
अद्रेः पर्वतस्य शिरःशेखरीभूतं मूषालंकारभूतम् । पुरस्तात्पूर्वसां दिशि भवः पौरस्त्यः
प्राच्यस्तस्य । उद्भूतमस्ति उदंशु । प्रकृष्टं स्तिमितं स्तिमिततमं बहुलतमं यत्तमस्तिमिदं
तस्य ध्वंसनम् । तदेव विशेषयितुमाह—यत्सिन्धोः पयोधेः पय इव जलमिव वेलाव-
र्धिष्णु । वेलाया कालमुद्भूतसमयेन वर्धनशीलम् । उदधेरपि पयोवेला जलवृद्धितया
वर्धिष्णुर्भवति । अत्र वेला समुद्रक्षोभः । किं च, रामिव नभ इव अधोद्गताग्रग्रहोडु
मनागुद्भिन्नप्रधानग्रहनक्षत्रम् । अन्यत्र, अधोद्गता अग्रेभवाः पौरस्त्या प्रहा नक्षत्राणि
यस्य तत्तथोक्तम् । तत्तज्जसाभिभूतलार्तिकचिदुपलभ्यमाना उक्ताः । किं च मधोरास्य-
मिव वसन्तस्य प्रवेश इव । किभूतम् । स्तोकोद्भिन्नस्य चिह्नप्रसवमीपदुद्भिन्नतिजचिह्ना-
विर्भावम् । अन्यत्र स्तोकोद्भिन्नस्य (?) आविर्भावो यत्र तत्स्यचिह्नं लक्षणं यस्येति ।
प्रसवं पुष्पं यत्र मध्वास्ते (अन्यत्र) । किं कुर्वन् । अपहरन्मनांसि चेतांसि । जनाना-
मित्यध्याहारः ॥

प्रत्युत्तस्तत्तद्देमोज्ज्वलरुचिरचलः पद्मरागेण येन

ज्यायः किंजल्कपुञ्जो यदलिकुलशितेरम्बरेन्दीवरस्य ।

कालव्यालस्य चिह्नं महिततममहोमूर्ध्नि रत्नं महद्य-

दीप्तांशोः प्रातरव्यात्तदविकलजगन्मण्डनं मण्डलं वः ॥ ७५ ॥

तदेवंभूतं दीप्तांशोर्मनोः संबन्धि मण्डलं वो युष्मानव्याद्रक्षतु । प्रातरपयि । किंभू-
तम् । अविकलं जगन्मण्डनं विश्वालंकारः । पुनरपि कीदृशं तत् । येन मण्डलेनाचलः
पर्वतः प्रत्युत्तः प्रोतः । पद्मरागेण पद्मभासा । कीदृशः । तत्तद्देमोज्ज्वलरुचितस्तत्काञ्च-
नदीप्तिः । पद्मरागेणेति शब्दच्छलेन पद्मरागमणितां दर्शयति । किंभूतं यत् । ज्यायः प्रश-
स्यतरम् । किंजल्कपुञ्जः पद्मराग(केसर)राशिरिव । कस्य । अम्बरेन्दीवरस्य गगनकुव-
लयस्य । अलिकुलशितेऽप्रमरद्वन्द्वीलस्य । चिह्नं शिरोरत्नं (कालव्यालस्य) अहोमूर्ध्नि

दिवसश्चरति । रात्रं मनिः । महिततमं पूजितम् । महद्गुरु । 'यदेतन्मण्डलं तपति'
इति श्रुतिरित्यपेक्षते ॥

कक्षाता तारकाणां पतति तनुरवदयायविन्दुर्यधेन्दु-

विन्द्राणा द्वयसारांरुररति मुररिपोः कौस्तुभो नोद्रमस्तिः ।

वद्वेः सापह्वयेव द्युतिरुदयगते यत्र तन्मण्डलं वो

मार्तण्डीयं पुनीतादिवि भुवि च तमांसीव मुष्णन्महांसि ॥ ७६ ॥

मार्तण्डीयं सावित्रं मण्डलं वो युष्मान्पुनीतास्तुनात् । किं कुर्वन् । मुष्णन्मण्डलम् ।
फानि । महांसि तेजसि । कानीव । तमांसीव तिमिराणि यथा । ऊ दिवि धे । किं
सप्रैव । न । भुवि च भूमौ च । यत्रोदयगते उदयस्थे कक्षाता तारकाणां को रक्षिता
नक्षत्राणाम् । न कश्चिदित्यर्थः । किं पुनः कारणमित्याह-तत्र पतति ध्वंसते इन्दुधन्द्रः ।
क इव । अवदयामविन्दुर्यथा तुषारफणत् । कथंभूतः । तनुरल्पः । इन्दुर्हि तारकाणां
नाथः । तत्र पतति कषायते । किं च, विन्द्राणा म्भाना इन्द्राणि साराः संभोः ।
मुरारैरुरति विष्णोर्वंक्षति कौस्तुभो ननिविशो नोद्रमस्ति नोन्मयूयः । अपि च
वद्वेरेरेः सापह्वयेव सापह्वयेव द्युतिः कान्तिः । एतेन सर्वदेवता मोपः कथितः । उदय-
गते यत्रेति प्रत्येकं मेळनीयम् ॥

यत्प्राच्यां प्राक्चकास्ति प्रभवति च यतः प्राच्यसावुज्जिहाना-

दिद्वं मध्ये यदहो भवति ततरुचा येन चोत्पाद्यतेऽहः ।

यत्पर्यायेण लोकानवति च जगतां जीवितं यच्च तद्वो

विश्वानुग्राहि विश्वं सृजदपि च रवेर्मण्डलं मुक्तयेऽस्तु ॥ ७७ ॥

रवेरादित्यस्य तन्मण्डलं वो युष्माकं मुक्तये निर्वाणायास्तु भूयात् । वेदे 'एतस्मिन्म-
ण्डले पुरुषोऽप्येतदमृतं यदेतदविर्दीप्यते' इति श्रुतिः । अतोऽमृतायास्तु । यद्विश्वानु-
ग्राहि जगदनुग्राहि विश्वं सृजदपि विश्वं विदधदपि । तदेव दर्शयते-यत्प्राच्यामैन्द्रपां
प्राक्प्रथमं चकास्ति दीप्यते । यत्प्राच्यामैन्द्रपां प्राची प्रभवति जयति ।
यदहो दिवसस्य मध्ये इदं दीप्तं भवति । येन च ततरुचा विस्तारितभासा उत्पाद्यते
जन्यते अहो दिवसः । यच्च पर्यायेण लोकाञ्जगन्त्यवति रक्षति । यच्च जगतां जीवितं
प्राणितम् । यथोक्तम्-'आदित्यान्वायते वृष्टिरेष्टेरन्नं ततः प्रजाः । प्रजासौख्याच्च देवानां
परा तृप्तिरिति श्रुतिः' ॥

शुष्यन्त्यूढानुकारा मकरवसतयो मारवीणां स्थलीनां

येनोत्तप्ताः स्फुटन्तस्तदिति तिलतुलं यान्त्यगेन्द्रा युगान्ते ।

तच्चण्डांशोरकाण्डत्रिभुवनदहनाशङ्कया घाम कृच्छ्र-
 त्संहत्यालोकमात्रं प्रैलषु विदधतः स्तान्मुदे मण्डलं वः ॥ ७८ ॥
 चण्डांशोस्तीव्रमानोमण्डलं वो युष्माकं मुदे हर्षाय स्नाद्भवतु । किं कुर्वतः । घाम
 विदधतः । प्रलषु स्तोकम् । आलोकमात्रं आलोको मात्रा प्रमाणं यस्य तत् । आलोक-
 एव तिष्ठते । किं कृत्वा । संहत्य संक्षिप्य संकोच्य । कृच्छ्रदायासात् । कया । अकाण्ड-
 त्रिभुवनदहनाशङ्कया । अकाण्डेऽकाले जगत्क्षोषमीत्या । अकाले त्रिभुवनदाहो मा संप-
 द्यतामिति । येनोत्तमा मकरवसतयः समुद्राः शुष्यन्ति शोषं यान्ति । मारवीणां
 स्थलीनां मरुस्थलीनामूढानुकारा धृतसादृश्याः । क । युगान्ते क्षयसमये । अगेन्द्राध
 राजपर्यताः पर्वतराजानो वा तिलमुलां यान्ति अतितापात्तडिति स्फुटन्तः सतडत्कारं
 विधीर्यमाणाः ॥

उद्यद्ब्रूयानवाप्यां बहूलतमतमः पङ्कपूरं विदार्य
 प्रोद्भिन्नं पत्रपार्श्वे पविरलमरुणच्छायया विस्फुरन्त्या ।
 कल्याणानि क्रियाद्वः कमलमिव महन्मण्डलं चण्डभानो-

रन्वीतं तृप्तिहेतोरसकृदलिकुलाकारिणा राहुणा यत् ॥ ७९ ॥
 चण्डभानोस्तीव्रांशोः संबन्धि मण्डलं वो युष्माकं कल्याणानि क्रियारकरोतु । यत्कम-
 लमिव पद्ममिव । महद्बृहत् । अन्वीतमनुसृतम् । राहुणा संहिकेयेन । अलिकुलाका-
 रिणा भ्रमरप्रातविभ्रमेण । असकृदनेकवारम् । किं कुर्वन् । उद्यद्ब्रूच्छन् । ब्रूयानवाप्यां
 यौरेवोद्यानं ब्रूयानं ब्रूयानस्य वापी गगनोपवनपुष्करिणी तत्रेति । कमलमपि गगना-
 कारतया (रायां) उपवनपुष्करिण्यामुद्गच्छति । किं कृत्वा । विदार्य भिन्वा । किम् ।
 बहूलतमतमः पङ्कपूरं घनतरतिमिरसंघातम् । कमलमपि घनतरतिमिरकल्पो यः पङ्क-
 घत्वं विदार्येदिति । किं च, प्रोद्भिन्नं रजितम् । पत्रपार्श्वेषु बाहनोपान्तेषु । अविरलं
 निरन्तरम् । अरुणच्छाययानुरूपप्रभया । विस्फुरन्त्या प्रोलसन्त्या । कमलमप्यरुणच्छायया
 लोहितभासा पत्रोपान्तेषु दलोपान्तेषु भिन्नं रजितं भवति । अलिकुलेनानुगतं सेवितं
 च । कस्य हेतोः । तृप्तिहेतोः । पानस्य (?) ॥

चक्षुर्दक्षद्विपो यत्नं तु दहति पुंरः पूरयत्येव कामं
 नास्तं जुष्टं मरुद्भिर्यदिह नियमिनां यानपात्रं भवाब्धौ ।

यद्वीतश्रान्ति शश्वद्भ्रमदपि जगतां आन्तिमश्रान्ति हन्ति
 ब्रह्मस्याव्याद्विरुद्धक्रियमथ च हिताघायि तन्मण्डलं वः ॥ ८० ॥
 इति मण्डलवर्णनम् ।

१. 'कृत्स्नं' इति पाठः. २. 'आह्व' इति पाठः. ३. 'प्रतनु' इति पाठः. ४. 'बहल' इति पाठः. ५. 'चण्डरसमे' इति पाठः. ६. 'न दहति नितरां' इति पाठः. ७. 'पुनः' इति पाठः.

मप्रस्य रवेर्मण्डलं नो युष्मानव्यादधतु । विरुद्धकियं विरुद्धव्यापारम् । अथ च हितापायि तथापि हितकारि । तदेव दर्शयति—चधुर्दधद्विषो यत् खेचनं भगवतो मरेश्वरस्य । न तु कामं ददति प्रत्युत पूरयतीति विरोधः । भगवतश्चधुषां कामो मन्मथो दम्यो न तु पूरितः । कामोऽभित्यपसं न ददति प्रत्युत पूरयतीति परिहारः । पुरोऽप्रतः । दधद्विषश्चधुरित्यागमविदः । नियमिनां योगिनां भवान्धौ संसारसमुद्रे यन्मण्डलं यानपात्रं प्रवहणम् । यज्वगतां भ्रान्तिं मिथ्याज्ञानं हन्ति । भ्रमदपि पर्यटदपि । शश्वदनवरतम् । वीतभ्रान्तिं विगतभ्रमम् । शश्वत्तश्च गमनचिह्नाः(?) न भ्रान्तीति विरोधः । भ्रान्तिशब्दोऽयं संशये । अभ्रान्ति असंशयमित्यशेषः ॥ इति मण्डलवर्णनव्याख्या ॥

सिद्धैः सिद्धान्तमिश्रं श्रितविधिं विबुधैश्चारणैश्चाटुगर्भं

गीत्या गन्धर्वमुख्यैर्मुहुरहिपतिभिर्यातुधानैर्यतात्म ।

सार्धं सार्धैर्मुनीन्द्रैर्मुदिततममनो भोक्षिभिः पक्षपाता-

त्प्रातः प्रारभ्यमाणस्तुतिरचतु रविर्विश्वबन्धोदयो वः ॥ ८१ ॥

विश्वबन्धोदयो रविर्वां युष्मानवतु रक्षतु । कीदृशोऽसौ भगवान् । प्रातः प्रभाते प्रारभ्यमाणस्तुतिरुपक्रम्यनागस्तोत्रः । केः कं कथं कथमित्याह—सिद्धैर्देवविशेषैः सिद्धान्तमिश्रं । सिद्धान्तशब्देन सिद्धान्तोक्तविधिरुच्यते । उपचारात् । तन्मिश्रं तदुपेतम् । क्रियाविशेषणम् । एवं प्रतिपदं योज्यम् । तथा विबुधैर्देवैः श्रितविधिं विधियुक्तम् । चारणैर्देववर्णकैश्चाटुगर्भं सचाटु गुरुगुणोद्धारसारम् । गन्धर्वमुख्यैर्विंशत्वार्युग्रचूतिभिर्गीत्वा गानेन । मुहुः पुनः पुनरहिपतिभिः फणीन्द्रैः । यातुधानैः पिशाचैर्यतात्म । सार्धमर्घवत्सार्धैर्देवविशेषैः । मुनीन्द्रैर्मेहर्षिभिर्मुदिततममनः सातिशयवृत्तितम् । भोक्षिभिः पक्षपातात् । योगिभिरात्मभावादिति भावः ॥

भासामासन्नभावादधिकतरपटोश्चक्रवालस्य तापा-

च्छेदादच्छिन्नगच्छतुरगखुरपुटन्यासनिःशङ्कटकैः ।

निःसङ्गस्यन्दनाङ्गभ्रमणनिकपणात्पातु वस्त्रिप्रकारं .

तप्तांशुस्तत्परीक्षापर इव परितः पर्यटन्हाटकाद्रिम् ॥ ८२ ॥

तप्तांशुस्तत्परीक्षापर इव परितः पर्यटन्हाटकाद्रिम् । हाटकाद्रिं सुवर्णयत्नम् । क इव । तत्परीक्षापर इव तस्य परीक्षा तन्निष्ठ इव । परितः समन्तात् । एवं तत्परीक्षापरः । त्रिप्रकारं त्रिधा । खर्णं हि तदाहच्छेदकपणेत्रिधा परीक्ष्यते तद्द्रव्यापि दर्शयति—भासां चक्रवालस्य क्वां कदम्बकस्यासन्नभावात्त्रिकटलायत्तापस्त-

सूर्यशतकम् ।

रा. १५ । अनेन दाहं दर्शयति । कीदृशस्य । अधिकतरपटोरतिशयतीव्रस्य तस्य
 १५ । कैः कृत्वा । अच्छिन्नमनवरतं गच्छन्तो बलन्तस्ते च ते तुरगाश्च तेषां पुर-
 पुटास्तेषां न्यासास्त एव निःशङ्कदृष्टास्तैरिति । दृष्टाः शस्त्रविशेषाः । अनेन च्छेदं दर्श-
 यति । किं च, निःसङ्गस्यन्दनाङ्गभ्रमणनिकपणादपगतसङ्गरथाङ्गभ्रमोल्लेखनात् । अनेन
 निकपणमाह ॥

नो शुष्कं नाकनद्या विकसितकनकाम्भोजया आजितं तु
 छुष्टा नैवोपभोग्या भवति भृशतरं नन्दनोद्यानलक्ष्मीः ।

नो शृङ्गाणि द्रुतानि, द्रुतममरगिरेः कालघौतानि घौता-
 नीद्वं धाम धुमार्गे अदयति दयया यत्र सोऽर्कोऽवताद्वः ॥ ८३ ॥

सोऽर्को रविरादित्योऽङ्गणपादो दयया वो युष्मानवताद्वस्तु । यत्रेदं वीतं धाम तेजो
 धुमार्गे वियस्ये अदयति शृङ्ग विदधति सति नाकनद्या नो शुष्कं गङ्गाया न शुष्यते
 स्म । अपि तु आजितं राजितमेव । किंभूतया । विकलितकनकाम्भोजया विकसरस्वर्ण-
 कमलया । किं च छुष्टा नैव न दग्धा नन्दनोद्यानलक्ष्मीर्नन्दनोपवनशोभा । अपि तु
 भृशतरं भोग्या भोगार्हा भवति । अमरगिरेर्मरोः शृङ्गाणि शिखराणि नो द्रुतानि न
 द्रवभावं गतानि । प्रत्युत द्रुतं शीघ्रं घौतानि । कालघौतानि हिरण्मयानि ॥

ध्वान्तस्यैवान्तहेतुर्न भवति मलिनैकात्मनः पाप्मनोऽपि
 प्राक्पादोपान्तभाजां जनयति न परं पङ्कजानां प्रबोधम् ।

कर्ता निःश्रेयसानामपि न तु खलु यः केवलं वासराणां
 सोऽन्यादेकोद्यमेच्छाविहितबहुवृहद्विश्वकार्योऽयमा वः ॥ ८४ ॥

सोऽयमा सूर्यो वो युष्मानव्यात् । कीदृशः । एकोद्यमेच्छाविहितबहुवृहद्विश्वकार्यः ।
 एकश्चासावुद्यमश्च तेन कृत्वा इच्छया विहितानि बहूनि बृहन्ति विश्वकार्याणि येन स
 तथोक्तः । केवलं ध्वान्तस्यैव तमस एव केवलस्य मलिनैकात्मनो मलीमसैकरूपस्यान्त-
 हेतुर्विनाशकारणं न भवति किं तु पाप्मानोऽपि एतसोऽपि । कथम् । प्राक्पूर्वम् । पादो-
 पान्तभाजां पुनरपि यो न केवलं पङ्कजानां पद्मानां चरणान्मर्षणं कृत्तीनामपि प्रबोधं तत्त्व-
 दर्शनं योजयति । खलु निश्चयेन न केवलं वासराणां कर्ता निःश्रेयसानामप्यपवर्गाणा-
 मपि । अपिशब्दः समुच्चये । खलु वाक्यालंकारे ॥

लोदल्लोष्टाविचेष्टः श्रितशयनतलो निःसहीभूतदेहः
 संदेही प्राणितन्ये सपदि दशं दिशः प्रेक्षमाणोऽन्धकाराः ।

निःश्वासायासनिष्ठः परमपरवशो जायते जीवलोकः

शोकेनेवान्यलोकानुदयकृति गते यत्र सोऽर्कोऽवताद्वः ॥ ८५ ॥

सोऽर्को यो गुप्तावतात् । यत्रान्यलोकानुदयकरे गते सति जायते जीवलोक इत्यं-
भूतो भवति । शोकेनेव विषादेनेव । किमवस्थः । लोटन् विपतमानः । लोष्टविचेष्टो
लोष्टविवेशरहितः । धितदायनतलः सप्यापतितः । निःसर्हीभूतदेहो विस्त्रवगात्रः ।
प्राणितव्ये जीवितव्ये संदेही संशयितः किं जीविष्याम्युत न जीविष्यामीति संशयानः ।
किं कुर्वन् । सपरि सत्क्षणं दश दिशोऽन्धमग्नौ (निरा)लोकाः प्रेक्षमाणः पश्यन् । निःश्वा-
सायासनिष्ठः श्लेधान् । परमपरवशोऽनीव दुःस्थितः । शोकेनाप्येवं भवति ॥

कामलोलोऽपि लोकांस्तदुपकृतिकृतावाश्रितः स्वैर्यकोटिं

नृणां दृष्टिं विजिज्ञां विदधदपि करोत्यन्तरत्यन्तभद्राम् ।

यस्तापस्यापि हेतुर्मवति नियमिनामेकनिर्वाणदामी

भूयात्स प्रागवस्थाधिकतरपरिणामोदयोऽर्कः श्रिये वः ॥ ८६ ॥

सोऽर्को गुप्ताकं श्रिये विभूतौ भूयात् । प्रागवस्थाधिकतरपरिणामोदयः पूर्वदशा-
प्ररूपोपकृतिपरिणामकृतिः । फीदशोऽर्वा । वः कामाद्वयन् लोलोऽपि तरलोऽपि लोका-
जगन्ति स्वैर्यकोटिं स्थिरतापशमाश्रितः । क । तदुपकृतिकृतां लोकोपकारविधान-
विषये । किं च, नृणां पुंसां दृष्टिं चक्षुर्विजिज्ञां मन्दो विदधमपि कुर्वन्त्यन्तःकरणा-
नुकूलमत्यन्तभद्रां नितान्तकृतायां करोति विधत्ते । यस्तापस्यापि हेतुः कारणं भवति
जायते । नियमिनां योगिनामेको निर्वाणदामी मुक्तिदामी ॥

व्यापन्नर्तुर्न कालो व्यभिचरति फलं नौपधीर्वृष्टिरिष्टा

नेष्टैस्तृप्यन्ति देवा नहि वहति मरुन्निर्मलभानि भानि ।

आशाः शान्ता न मिन्दत्यवधिमुदधयो विभ्रति क्षमाभृतः क्षमां

यस्मिन्नैलोक्यमेवं न चलति तपति स्तात्स सूर्यः श्रिये वः ॥ ८७ ॥

स सूर्योऽर्को वो भवतां श्रिये विभूतौ स्तात् । व्यापन्नर्तुर्विनष्टुः कालो वसन्ता-
दिर्न भवति ऋतून्नुवर्तते । नौपधीः कर्मतापघ्नाः फलं कर्तुं न व्यभिचरति न भिंसव-
दति । वृष्टिरिष्टा वर्षणमभिमतं भवति । इष्टैर्यागदेवा दिवौकसो न नहि तृप्यन्ति ।
अपि तु तृप्यन्ति मरुत् वहति वातो वाति । निर्मलभानि विमलधुतीनि भानि
नक्षत्राणि । आशा दिशः शान्ताः प्रसन्नाः । उदधयः समुद्रा मर्यादा न भिदन्ति ।
क्षमाभृतः क्षमा निभ्रति । यस्मिन्तपति सति त्रैलोक्यमेवमुक्तप्रकारेण न चलति न विह्व-
याति ॥

कैलासे कृत्तिवासा विहरति विरहत्रासदेहोढकान्तः

श्रान्तः शेते महाहावधिजलधि विना छद्मना पद्मनामः ।
योगोद्योगैकतानो गमयति सकलं वासरं खं स्वयंभू-

भूरित्रैलोक्यचिन्ताभृति भुवनविभौ यत्र भास्वान्स वोऽव्यात् ॥८८॥

स भास्वान्सोऽव्यात् । यत्र भास्वति भुवनविभौ लोकपाले त्रैलोक्यचिन्ताभृति बहुज-
गच्चिन्ताधारे सति ब्रह्मादीनां चिन्ता नास्ति । एतदेव दर्शयति—कृत्तिवासा महा-
देवः कैलासे भूरिगिरौ (?) विहरति क्रीडति । विरहत्रासदेहोढकान्तः वियोगभयादेहे-
धृता प्रिया पार्वती येन सः । श्रान्तः त्रिभूतः । शेते स्वपिति । महाहौ महोरगे । अधि-
जलधि पयोधौ । विना छद्मनाऽव्याजेन । योगस्तापादिच्छलं विना (?) । पद्मनामो नारा-
यणः । किं च, स्वयंभूर्ब्रह्मा स्वमात्मीयं वासरं दिवसं गमयति यापयति । योगोद्योगै-
कतानः । योगधित्त[वृत्ति]निरोधस्तत्रोद्योग उद्यमस्तत्रैकतान एकाम्रः । सकलं
निरवशेषम् । एते भुवनपतयो नाम[मात्रेण] स्वकार्यैकनिष्ठास्तिष्ठन्ति, अयं तु भगवा-
न्कर्मणि कृतपरिकर इति दर्शितम् ॥

एतद्यन्मण्डलं खे तपति दिनकृतस्ता ऋचोऽर्चोऽपि यानि

द्योतन्ते तानि सामान्ययमपि पुरुषो मण्डलेऽणुर्यजुंषि ।

एवं यं वेद वेदत्रितयमयमयं वेदवेदी समग्रो

वर्गः स्वर्गापवर्गप्रकृतिरविकृतिः सोऽस्तु सूर्यः श्रिये वः ॥ ८९ ॥

स सूर्यो वो युष्माकं श्रियेऽस्तु स्थात् । कीदृशः । स्वर्गापवर्गप्रकृतिः संसारनिर्वाण-
स्वभावः कारणम् । स्वयमविकृतिर्विकाररहितः । यं सूर्यमयं वर्गं एष गणो वेदवेदी वेद-
वेत्ता मण्डलार्चिः पुरुषलसमान(?) ज्योतिरिति शेषः । एवं वेद जानाति । कथंभूतम् ।
वेदत्रितयमयं त्रिवेदीप्रकृतिकम् । तथा च 'त्रयी वा एषा विद्या तपति' इति
श्रुतिः । तन्मयम् । कथमेवम् । इत्थंभूतं देवं यं वेद । यदेतन्मण्डलं दिनकृत आदित्यस्य
संयन्धि खे तपति ता ऋचः स ऋग्वेदः । 'ता ऋचः ॥ ऋचां लोकः' इति श्रुतिः ।
यान्यर्चोऽपि दीप्तयो द्योतन्ते भासन्ते तानि सामानि सामवेदः । 'यदेतदार्चिर्दोष्यते तन्म-
हामृतं तानि सामानि स सामां लोकः' इति श्रुतिः । अयमपि मण्डले पुरुष आत्मानुः
सूक्ष्मो योगगम्यस्तानि यजुंषि स यजुर्वेदः । 'य एष एतस्मिन्मण्डले पुरुषः सोऽग्निस्तानि
यजुंषि स यजुषां लोकः' इति श्रुतिः । एतेन वेदत्रितयमयलं कथितम् ॥

नाकौकःप्रत्यनीकक्षतिपटुमहसां वासवाग्रेसराणां

सर्वेषां साधु पातां जगदिदमदितेरात्मजत्वे समेऽपि ।

येनादित्याभिधानं निरतिशयगुणैरात्मनि न्यस्तमस्तु

स्तुत्यल्लोकयवन्धैस्त्रिदशमुनिगणैः सौऽशुमान्ध्रेयसे वः ॥ ९० ॥

सौऽशुमानो गुप्ताकं धेयसे कल्याणायास्तु । किंभूतोऽगो । सुलो वन्द्यः । कैः । त्रिदशमुनिगणैः गुरोर्गणैः । किंभूतैः । त्रिलोक्यवन्धैस्त्रिभुराननमस्तरणीयैः । येनाशु-
मता आदित्याभिधानादित्यसंज्ञा आत्मनि स्वस्मिन्विषये न्यस्तमारोपिता । मये वास-
पात्रेतराणां शक्रप्रभृतीनाम् । देवानां प्रायेणादित्यसंज्ञा । अदितेर्देवमातुराजानजले
उमेऽपि सत्यविशेषेऽपि सति । तर्हि ते तेजसरिनो न भविष्यन्ति । किंभूतानां
तेषाम् । नाशोकः प्रत्यनीकशक्तिपट्टमहसां देवप्रतिपन्निधायकत्वेजगताम् । तर्हि जगन्ति
विश्वानि.....साधु सम्यक्प्राप्तां रक्षतां सताम् । किं तत् । जगद्भवनमिदम् । एतदुक्तं
भवति—यद्यप्यदितेरपत्यमिति व्युत्पत्तिः गर्वपामप्यसि । तन्निमित्तस्यादित्य(स्य)स्य
साधारणत्वात् । तथापि भगवानेकारित्य इति छेदप्रविद्धिः । सूर्यस्यापि हेतुरसितो
निरतिशयगुणैरिति ॥

भूमिं धाम्नोऽभिचृष्टा जगति जलमयीं पावनीं संस्पृताव-

प्यामेयीं दाहयत्या मुहुरपि यजमानां यथाप्रार्थितार्थैः ।

लीनामाकाश एवामृतकरपटितां ध्वान्तपक्षस्य पर्व-

प्येवं सूर्योऽष्टभेदां भव इव भवतः पातु विभक्तस्वमूर्तिम् ॥ ९१ ॥

सूर्योऽग्रे भवतो गुप्तान्तरिक्षतु । किं कुर्यन् । निग्रहयत् । याम् । स्वमूर्तिम् । अष्ट-
भेदाष्टप्रकाराम् । क इव । भव इव भगवान्महेश्वरो यथा । 'क्षितिजलपत्रमद्भुतात्तान-
यजमानाकाशसोमसूर्यादयाः' अष्टमूर्तयः । सूर्ये ता दशयितुमाह—किंभूतः । भूमिं
निधानम् । कस्य । धाम्नोऽभ्युज्जतः । किं च, जलमयीं जलप्रायाम् । अभिचृष्टाभिषर्प-
णेन । जगति लोके । किं च, पावनीं वायुमयीम् । (जनानां भक्तानाम्) । तथाप्यामी-
मग्निमयीम् । दाहयत्या दाहयामर्ष्येन । मुहुः पुनःपुनर्यजमानां याजकमयीम् । यथा-
प्रार्थितार्थैः । तथाकाशे लीनां संवद्धाम् । अमृतकरपटितां चन्द्रेण संगताम् । क ।
ध्वान्तपक्षस्य पर्वण्यमावास्यायाम् । तत्र हि सूर्याचन्द्रमसौ संगच्छेते । एवमुक्त्या
नीत्या सूर्यः स्वयमेकात्ममूर्तिः श्रीमहादेवतुल्य इति ॥

प्राक्कालोन्निद्रपद्माकरपरिमलनाविर्भवत्पादशोभो

भवत्या त्यक्तेरुखेदोद्भूति दिवि विनतासूनुना नीयमानः ।

१. 'गुणेनात्मनि' इति पाठः. २. 'धाम्नोऽव' इति पाठः. ३. 'यजमानाग्निमयां
प्रार्थितार्थैः' इति पाठः. प्रार्थितार्था याचकास्तेषांप्रकभूतैर्यजमानाग्निमयामिति तदर्थः.
४. 'तथा संस्पृतां स्मरणेऽपि कृते सति पावनीं शुद्धिकरीम् । एतेन पवनस्य वायो-
रिमां पावनीमिति श्लेषमहिम्ना वायुस्वरूपिणीमिति सूचितम्' इति शास्त्रिव्याख्यानम्.

सूर्यशतकम् ।

सप्ताश्वाप्तापरान्तान्यधिकमधरयन्यो जगन्ति सुतोऽलं
देवैर्देवः स पायादपर इव मुरारतिरह्वां पतिर्वः ॥ ९२ ॥

अहां पतिरादित्यो वो युष्मान्पायात् । योऽपर इव मुरारतिर्द्वितीय इव मुरारिः ।
कीदृशो मुरारतिः, कीदृशश्चाहां पतिस्तदुच्यते—मुरारिपक्षे प्राक्काले पूर्वकाले उन्निद्रा
जागरिता सावधाना पद्मा श्रीस्तस्याः करौ हस्तौ ताम्भ्यां परिमलनं हस्तसंवाहनं तेना-
विर्भवन्ती प्रादुर्भवन्ती पादयोः शोभा कान्तिर्यस्य मुरारेः स तथोक्तः । कीदृशोऽहर्पतिः ।
प्राक्काले पूर्वाह्ने उन्निद्रा विकसिता ये पद्माकरास्तेषां परिमलनमवगाहनं तेनाविर्भवन्ती
पादानां किरणानां शोभा यस्य सः । किं च, विनतासूनुनारुणेन नीयमान उद्यमानः ।
ह । दिवि गगने । भवत्या भावेन त्येकोरुखेदोद्भवति लज्ज (वृद्ध) जहाखेदोदयं यथा
भवति । किं कुर्वन्सुतः । अधर्येलङ्घयन् । जगन्ति भुवनानि । मुरारिपक्षे तु जगन्ति
कति । सप्त । आद्यु क्षीप्रम् । आप्तापरान्तानि प्राप्तपरपाराणि । रविपक्षे तु—सप्ताश्वा-
प्तापरान्तानि सप्तभिरश्वैराप्तापरान्तानि आश्रितपश्चिमाशरण्यन्तानि ॥

यः स्रष्टापां पुरस्तादचलवरसमभ्युन्नतेर्हेतुरेको
लोकानां यत्नयाणां स्थित उपरि परं दुर्विलङ्घ्येन धाम्ना ।

सद्यः सिद्धौ प्रसन्नद्युतिर्गुम्भवतुराशामुखः स्ताद्विभक्तो
द्वेधा वेधा इवाविष्कृतकमलरुचिः सोऽर्चिषामाकरो वः ॥ ९३ ॥

सोऽर्चिषामाकरो निधानं खनिर्वा सूर्यः सिद्धयं सिद्धयर्थं वो युष्माकं स्ताद्व्यात् । सद्यः
सपदि । क इव । वेधा इव ब्रह्मेव । क्विचिच्छिष्टः । विभक्तः । कथम् । द्वेधा । कीदृशश्च
सूर्यः, कीदृशो ब्रह्मा तदेव दर्शयते—योऽर्चां पयसां पुरस्तात्पूर्वं स्रष्टा विधाता कर्ता । वेधा
हि पूर्वं पयः सृजतीत्यागमविदः । सूर्योऽपि प्रागर्चां स्रष्टा भवति । ‘आदित्याज्जायते वृष्टिः’
इति । अचलवरसमभ्युन्नतेर्हेतुरेक इति । अचलवराः कुलशैलास्तेषां समभ्युन्नतिरुच्छा-
यत्नस्य हेतुः कारणम् । एकोऽद्वितीयः । रविपक्षे तु पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि अचलवरो
मेरुः (उदयाद्रिः) तत्र समभ्युन्नतिरुदयस्तस्य हेतुरेकः । मेरुर्हि भगवतोदयता गौरवं
नीयते उदयाचल इति । यत्नयाणां लोकानां भूर्भुवःस्वरक्षणानामुपशुंभपरिष्ठातिस्यतः ।
सूर्योऽपि त्रिलोक्या उपरि वर्तते । धाम्ना तेजसा । दुर्विलङ्घ्येनानभिभवनीयेन । वेधा तु
धाम्ना स्थानेन दुर्विलङ्घ्येन दुष्प्रापेणोपरिस्थितः । परमतीव । तथा प्रसन्नद्युतीनि शुभानि

१. ‘लज्जा उरुमेहती खेदस्य परिश्रमस्योद्भूतिरूपो यत्र कर्मणि यथा स्यात्तथा ।
यद्वा रथमारुह्याश्वानां नियन्त्रणादनुरूपत्वाद्वा लज्जो विस्मृत् ऊर्ध्वोर्जह्योः खेदः परि-
श्रमो यस्यां सा तथाविधा उद्भूतिरुर्ध्वगमनं यस्मिन्नयने तत्त्यजोर्लखेदोद्भवति यथा
स्यात्तथा दिवि अन्तरिक्षमार्गे नीयमानः । मुरारतिरपि विनतासूनुना गुरुडेन—दिवि
मुरलोके नीयमान उद्यमानः’ इति शांभिन्याख्यानम्- २. ‘द्युचि’ इति पाठः. . .

शोभमानानि चत्वार्योशामुखांनि दिग्बदनानि यत्रोदिते सन्ति स तथोक्तः । अन्यत्र चतस्र आशा इव महत्त्वान्मुखांनानानि यस्य स तथाभूतः ॥

साद्रिद्यूर्वांनदीना दिशति दश दिशो दर्शयन्प्राक्दशो यः

सादृश्यं दृश्यते नो सदशशतदृशि त्रैदशे यस्य देशे ।

दीप्तांशुर्वः स दिश्यादशिवयुगदशादर्शितद्वादशात्मा

शं शास्त्र्यश्चांश्च यस्याशयविदतिशयाद्दन्दशूकाशनाद्यः ॥ ९४ ॥

दीप्तांशुः सूर्यो यो युष्मभ्यं शं सुखं दिश्यायच्छतु । यस्याश्चाञ्छास्ति नियमयति । कः । दन्दशूकाशनाद्यः । दन्दशूकाः सर्पास्तदशनो गरुडस्तस्याद्यो ज्येष्ठः प्रथमोऽरुणः । आशयविदभिप्रायकः । अतिशयाद्दिशेपतः । किदृशो दीप्तांशुः । अशिवयुगदशादर्शितद्वादशात्मा अशिवयुगं क्षयसमयस्तत्र दश तथा दर्शिता द्वादशात्मानो येन सः । यो दृशो दिशति चक्षुषि ददाति । दशदिशो दर्शयन्दशाशाः प्रकाशयन् । किंभूताः । साद्रिद्यूर्वा-
नदीनाः अद्रयः पर्वताः द्यौर्नभः उर्वी पृथ्वी नदीनाः समुद्राः अद्रयश्चेति संबन्धः । तैः सह वर्तन्ते इति ताः तुल्ययोग इति पुनर्बहुवोहिः । प्राक् प्राचीम् । किं च, यस्य सादृश्यं नो दृश्यते तुल्यत्वं नोपलभ्यते । त्रैदशे देशे देवानां स्थाने स्वर्गे । सह दशशत-
दशा शक्रेण वर्तन्ते इति [तस्मिन्] देशे ॥

तीर्थानि व्यर्थकानि हृदनदसरसीनिर्झराम्भोजिनीनां

नोदन्वन्तो नुदन्ति प्रतिभयमशुभश्चअपातानुबन्धि ।

आपो नैकापगाया अपि कलुपमुपो मज्जतां नैव यत्र

त्रातुं यातेऽन्यलोकांस दिशतु दिवसस्यैकहेतुर्हितं वः ॥ ९५ ॥

स दिवसस्यैकहेतुर्विनश्य प्रधानकारणं भानुर्वो युष्मभ्यं दिशतु यच्छतु । किं तत् । हितं पश्यम् । यत्रान्यलोकानपरजगन्ति त्रातुं पातुं याते गते सति तीर्थानि पुण्यस्थानानि व्यर्थकानि जायन्ते । अकिंचित्करत्वात् । भास्वरुदिते सति फलं दातुं समर्थानि तत्सर्वकानाम् । न तद्विरहे । कासां संबन्धितीर्थानि । हृदनदसरसीनिर्झराम्भोजिनीनाम् । हृदा अगाधा जलाशयाः । नदाः शोणादयः । सरसो महासरांसि । निर्झराः प्रसवाः । भम्भोजिन्यः पुष्करिण्यः । हृदाश्च नदाश्चेति समासः । अपि च, उदन्वन्तः समुद्रा न प्रतिभयं नुदन्ति न पापमपनयन्ति । प्रतिशब्देनात्र पापं विवक्षितम् । अशुभ-
श्चअपातानुबन्धि । अशुभश्चअं नरकः । अश्रमिव सः । अधोगतिहेतुत्वात् । तत्र पातस्तदनुभवकारणम् । नैकापगाया अप्यापो जलानि कलुपमुपो नैव पापापहा न । एतानि सर्वाणि तीर्थानि भानुमताधिष्ठितानि स्वकार्यक्षमाणि भवन्तीति वाक्यार्थः । केपाम् । मज्जता स्नानं कुर्वताम् ॥

सूर्यशतकम् ।

एतत्पातालपङ्कजुतमिव तमसैवेकमुद्गाढमासी-

दप्रज्ञाताप्रतर्क्य निरवगति तथालक्षणं सुप्तमन्तः ।

यादृक्सृष्टेः पुरस्तान्निशि निशि सकलं जायते तादृगेव

त्रैलोक्यं यद्वियोगादवतु रविरसौ सर्गतुल्योदयो वः ॥ ९६ ॥

असौ रविर्भास्वान्वोऽवतु । किंभूतः । सर्गतुल्योदयः सृष्टिसमानोदयः । यद्वियोगाय-
द्विरहादेतत्रैलोक्यमिदं त्रिभुपनं निशि निशि रात्रौ रात्रौ तादृगेव जायते यादृशं सृष्टेः
पुरस्तात्पूर्वमासीदस्ति स्म । किंभूतम् । पातालपङ्कजुतमिव । पातालमधः पङ्कः कर्दम-
स्त्रम् हुतं मममिव । केन । तमसा । एकमद्वितीयम् । उद्गाढं प्रबलम् । अप्रज्ञाताप्रत-
र्क्यम् । न प्रहायते स्माप्रज्ञातो बोद्धव्यप्रतीत्यविषयः । अप्रतर्क्यस्त्वेक्यितुमशक्यः ।
अप्रज्ञातं चाप्रतर्क्यं च तदेवंविधम् । सुप्तमन्तस्ततश्च निरवगति प्रत्यक्षस्याविषयम् ।
तथा अलक्षणं लक्षणस्याविषयम् । सांप्रतमन्येवंभूतमेव भवति ॥

द्वीपे योऽस्ताचलोऽस्मिन्भवति खलु स एवापरत्रोदयाद्रि-

र्या यामिन्युज्ज्वलेन्दुद्युतिरिह दिवसोऽन्यत्र तीव्रातपः सः ।

यद्वश्यौ देशकालाविति नियमयतो नो तु यं देशकाल-

वव्यात्स स्वप्रभुत्वाहितभुवनहितो हेतुरहामिनो वः ॥ ९७ ॥

सोऽहं दिनानां हेतुः कारणमिनोऽहं वोऽव्याव । कीदृशोऽसौ । स्वप्रभुत्वाहितभु-
वनहितः । खं च तत्प्रभुत्वं च तेनाहितं कृतं भुवनहितं लोकपथ्यं येन स तथोक्तः । नो
तु पुनर्यमिनं देशकालौ नियमयतः इत्यस्य नियामकौ न भवतः । कथंभूतौ । यद्वश्यौ यद-
धीनौ । देशकालौ प्रदेशसमयौ । देशः पूर्वदिदिग्विशेषः । कालः समयः प्रभातादिः ।
अस्मिन्द्वीपे योऽस्ताचलोऽस्तपर्वतः स खल्वपरत्र द्वीपान्तर उदयादिरुदयाचलः । अन्यत्र ।
इह देशे या निर्मलचन्द्रकान्ती रात्रिः सोऽन्यत्र दुःसहातपो दिवसः । यदा किल सहस्र-
किरणो भगवान्मेरोर्दक्षिणस्यामुदेति तदा मेरोरुत्तरस्यामस्तमेति । मेरोः पूर्वस्यां
मध्यदिनं पश्चिमायां मध्यरात्रं च । अतो हेतोः पूर्वदिदेशः पूर्वदिक्ष्व्याकालः एतौ
यस्य रवेर्वश्यौ भवतः न तु रविरेतयोर्देशकालयोर्वश्यः । एतेन सूर्यचक्रभ्रमात् पृथ-
क्पृथग्देशकालनिर्माणं गणितशाले प्रतिदमस्तीति भावः ॥

व्यग्रैरस्यग्रहेन्दुग्रसनगुरु मरैर्नो समग्रैरुद्ग्रैः

प्रत्यग्रैरीषदुग्रैरुदयगिरिगतो गोगणैर्गौरयन्गाम् ।

उद्गाढार्चिर्विलीनामरनगरनग्रावगर्भामिवाहा-

मग्रे श्रेयो विद्यते ग्लपयतु गहनं स ग्रहग्रामणीर्वः ॥ ९८ ॥

स ग्रहग्रामणीः सूर्यो वो युष्माकं गहनं पापमघं ग्लपयतु स्फोटयतु । उद्गाढाथ ता
अचिपथ ता विलोना हतास्ते च ते अमरनगरनगग्रावाणश्च तद्गर्भा यस्याः सा तथोक्ता ।
अमरनगरं त्रिदशवासः । नगः शैलः । अमरनगरं च तत्रगन्धेति समासः । क । अग्रे
मुखे । अहां वासराणाम् । किं कुर्वन् । गां गौरयन् । कैः । गोगणै रदिमसमूहैः ।
किभूतैः । व्यग्रैः अग्न्यग्रहेन्दुग्रसनगुरुभरैः अग्न्याः पौरस्त्वास्ते च ते ग्रहाश्चाग्न्यग्रहाः ते
चेन्दुश्चन्द्रमाश्चाग्न्यग्रहेन्दवस्तेषां ग्रसनमभिभवस्तस्य गुरुभरो महाभारो येषां तैः । नो
समग्रपरिपूर्णः । बालत्वात् । उदग्रैर्बृहद्भिः । प्रलग्रैर्बलत्वात् । ईपदुग्रैः किप्तिक्ष्णैः ।
बालत्वात् । एवंभूतैर्मयूखैर्गां गौरयन् । इतसुवर्णगर्भामिव करोतीति तात्पर्यार्थः । इन्दो-
ग्रहणमिन्दोर्मेहातेजसोऽप्यभिभवप्रदर्शनार्थम् ॥

योनिः सान्नां विधाता मधुरिपुरजितो धूर्जटिः शंकरोऽसौ

मृत्युः कालोऽलकायाः पतिरपि धनदः पावको जातवेदाः ।

इत्थं संज्ञा ङवित्थादिवदमृतभुजां या यहच्छाप्रवृत्ता-

स्तासामेकोऽभिधेयस्तदनुगुणगुणैर्यः स सूर्योऽवताद्वः ॥ ९९ ॥

स सूर्यो वो युष्मानवतात्पातु । यास्तासां संज्ञानां एकः प्रधानमभिधेयो वाच्यः । का-
साम् । या अमृतभुजां देवानां यहच्छानिरभिधेयं प्रवृत्ता भूताः । किमिव । ङवित्था-
दिवत् ङवित्थादयो यथा । ङित्यो ङवित्य इत्यादयः संज्ञा जातिक्रियादिनिमित्तमन्तरेण
यथासंकेतं वाचकत्वेन प्रवर्तन्ते तथा एता अपि संज्ञा एतेषु देवेषु निमित्तमन्तरेणैव
प्रवर्तन्त इत्युक्तं भवति । यथैतेषु तथा रवावपि प्रवृत्ताः कदाचिद्भविष्यन्तीत्याह—तदनु-
गुणगुणैः गुणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तास्तदनुगुणाः संज्ञानुकूला ये गुणास्तैः कूला । एतदुक्तं
भवति—तासां संज्ञानां यानि यानि प्रवृत्तिनिमित्तानि तैरेव निमित्तैर्भास्वन्तमभिधेयते
न प्रज्ञादिवद्यहच्छमिति । कास्ताः संज्ञाः । योनिः सान्नां विधाता । योनिः प्रभवः ।
सान्नां सामवेदस्य । विधाता वेधाः । तथा मधुरिपुर्विष्णुरजित इति । धूर्जटिर्मेहादेवः
शंकर इति । मृत्युरन्तकः काल इति । अलकायाः पतिः कुबेरो धनद इति । जातवेदा
वह्निः पावक इति । एतासां हि संज्ञानां यथाक्रमं सामवेदकारणत्वं कलन-
क्रियादेतुल्यं घनकर्तृ (दातृ) त्वं पावनक्रियाकर्तृत्वं प्रवृत्तिनिमित्तम् । तत्तु भास्वत्येव न तेषु ॥

देवः किं बान्धवः स्यालियसुहृदथवाचार्य आहोस्विदेर्यो

रक्षा चक्षुर्नु दीपो गुरुस्त जनको जीवितं बीजमोजः ।

एवं निर्णयते यः क इव न जगतां सर्वथा सर्वदासौ

सर्वाकारोपकारी दिशतु दशशतामीपुरम्यर्थितं वः ॥ १०० ॥

१. 'गर्भः' इति पाठः. २. 'आर्यः' इति पाठः. ३. 'सर्वदा' इति पाठः,
४. 'सर्वदः' इति पाठः.

सूर्यशतकम् ।

असौ दशशताभीषुः सहस्रांशुर्वो गुप्ताभ्यमभ्यर्धितं दिशतु यच्छतु । एवमित्यं न
निर्णायते नावधार्यते जगतामेपां मध्ये क इति । किं देवः सुरः । किं बान्धवो ज्ञातिः
स्याद्भवेत् । अथ किं प्रियमुद्दिष्टमित्रम् । किंवा आचार्य उपदेश । आहोस्विदर्यः
त्वामी महाकुलीनः । रक्षा त्राणम् । चक्षुर्लोचनम् । नु वितर्कः । दीपः प्रदीपः । गुरुः
पूज्यः । उत किं जनकः पिता । अथ जीवितं प्राणितम् । उत वीजं कारणम् । उत
ओजो बलम् । ननु चैकतमकार्येणैव देवादीनामन्यतमा इति निश्चेप्यत इत्याह—सर्वो-
कारोपकारी यतः सर्वदेवाद्याकारैरुपकारे रतः । अतः क इति निर्णेतुमशक्य एव । सर्वथा
सर्वप्रकारैः । सर्वदा सर्वकालम् । केचिद्विप्रा वा अभिन्नार्थं मन्यमाना गुरुरिति (?) ।
तस्मान्नानात्वं सर्वव्यापकत्वं च । नानाकारं सर्वोपकारं कुर्वन्न(तो)ऽपि बान्धवादिभेदेः
सर्वात्मकत्वं दर्शितम् ॥

[श्लोका लोकस्य भूत्यै शतमिति रचिताः श्रीमयूरेण भक्त्या
युक्तश्चेतान्पठेद्यः सकृदपि पुरुषः सर्वपापैर्विमुक्तः ।

आरोग्यं सत्कवित्वं मतिमतुल्यलं कान्तिमायुःप्रकर्षं

विद्यामैश्वर्यमर्थं सुतमपि लभते सोऽत्र सूर्यप्रसादात् ॥ १०१ ॥

श्रीमयूरेण कविना लोकस्य जगतो भूत्यै समृद्धयर्थं शतं श्लोका इत्युक्तप्रकारेण
रचिताः । सन्तीति शेषः । 'विंशत्याद्याः सदैकले सर्वाः संख्येयसंख्ययोः' इत्यनुशासना-
त्संख्येयपरमपि शतमितिपदमेकवचनान्तं प्रयुज्यते । 'श्लोकं पठं गुरु होयं सर्वत्र लघु
पञ्चमम्' इति श्रुतबोधाद्युक्त्येवपि श्लोकाशब्दोऽनुष्टुप्छन्दोभेदे वर्तते, तथापि नानार्थक-
त्वात्तस्य पद्याग्रेऽपि श्रुतिः । तथा चामरसिंहः—'पद्ये यशसि च श्लोकः' इत्यनुशिष्ट-
वान् । अत एव निर्णयसिन्धुप्रथमपरिच्छेदे संकान्तिनिर्णये कमलाकरभट्टेन 'प्रागूर्ध्वं दश
पूर्वतः पङ्चवनिस्तद्वत्पराः पूर्वतः' इत्यादीनि पद्यानि 'अत्र सामकाः संप्रहश्लोकाः' इत्यु-
क्त्वावतारितानि । उपक्रान्तस्य सूर्यस्ववस्यैवमुपसंहारं कृत्वास्य लोकहितावहलक्षण-
प्रयोजनान्तरं दर्शयितुमाह—भक्त्या युक्त इत्यादिना । एतांश्च श्लोकान्यः पुरुषो भक्त्या
युक्तः सन्पठेत्स सर्वपापैर्विमुक्तः । भवतीति शेषः । एतेन स्वर्गादिकलं स लभत इति
सूचितम् । सर्वपापक्षयस्य चित्तशुद्धिद्वारा मोक्षान्तफलसाधनत्वस्यान्यत्रोक्तलादिति
भावः । किं चात्र श्लोकेऽपि सूर्यप्रसादादारोग्यादिकं यद्यत्कामयते तत्सत्फलं लभते ।
प्राप्नोतीत्यर्थः ॥]
इति श्रीमदुज्जयिनीसामान्यपुत्रोदासीनभट्टसाधारणसूनुना (?) त्रिभुवनपालेन विरचिता
श्रीसूर्यशतकटीका समाप्ता ।

१. अयं श्लोकस्त्रिभुवनपालव्याख्यायां न लभ्यते. मूलपुस्तके यज्ञेश्वरशास्त्रिव्याख्यायां
च वर्तत इति शास्त्रिव्याख्यासमेत एवात्र गृहीतः. २. 'सुरा' इति पाठः. ३. 'इति'
श्रीमयूरपण्डितविरचितं सूर्यशतकं विशेषान्वार्यव्याख्या च' इति पुस्तकान्तरपाठः.

सूर्यशतकस्थश्लोकानां सूची ।

पृ० श्लो०	पृ० श्लो०
अक्षे रक्षां निवध्य प्रतिसरवलये ३६-६७	दत्तापैर्दूरनघैर्वियति विनयतो २८-५२
अक्ष्यामः काल एको न भवति ११-२०	देवः किं बान्धवः सातिप्रियसुहृद ५०-१००
अक्षव्यस्तत्वशून्यो निजरुचिर १०-१८	द्वीपे योऽस्ताचलोऽस्मिन्भवति ४९-९७
अस्ताद्वीशोत्तमाज्ञे धितशशिनि २३-४२	धारा रायो धनायापरि सपदि ७-११
आक्रान्त्या बाह्यमानं पशुमिव २७-५१	धुन्वन्तो नीरदालीनिंजरुचिह २६-४९
आयान्तो किं सुमेरोः सरणि १५-२७	धूर्ध्वस्ताम्यग्रहाणि ध्वजपटपवना ३५-६६
आयानैध्वन्द्रकान्तैश्च्युततिमिर २०-३७	ध्वान्तध्वंसं विधत्ते न तपति १६-२८
आवृत्तिभ्रान्तविश्वाः धममिव ८-१४	ध्वान्तस्यैवान्तहेतुर्न भवति ४३-८४
उज्जुम्भाम्मोऽरुहाणां प्रभवति २१-३९	ध्वान्तौघध्वंसदीक्षाविधिपटु ३४-६३
उत्कीर्णैस्वर्णरेणुद्वतखुरदलित ३६-६८	नन्तुं नाकालयानामनिशमनुयता ३६-६९
उद्गाढेनाहणिन्ना विदधति ५-८	नाकौकःप्रलयनीकक्षतिपटुमहता ४५-९०
उद्यद्पूधानवाप्यां बहुलतम ४१-७९	निःशेषं नैशमन्मः प्रसभमपनुद १८-३२
एकं ज्योतिर्दशौ द्वे त्रिजगति ८-१३	निःशेषाशावपूरप्रवणगुरुगुण १३-२४
एकाहेनैव दीपां त्रिभुवनपदवीं ३५-६५	निःस्पन्दानां विमानावलिखितत ३७-७०
एतत्पातालपङ्कशतमिव तमसै ४९-९६	नीत्वाश्वांसस कक्षा इव नियम ३१-५७
एतद्यन्मण्डलं खे तपति दिन ४५-८९	नेग्राहीनेन मूले विहितपरिकरः ३८-७२
कक्षाता तारकाणां पतति तनु ४०-७६	नो कल्पापायवायोरदयरय १३-२३
कैलासे कृतिवासा विहरति ४५-८८	नोदन्वाघ्नन्मभूमिर्न तदुदरभवो २३-४३
कामैर्लोलेऽपि लोकांस्तदुपकृति ४४-८६	नो मूर्च्छांछिन्नवाञ्छः धमविषय ३२-६०
कमां क्षेपीयः क्षपाम्भःशिशिर १२-२२	नो शुष्कं नाकनया विकसित ४३-८३
गन्धर्वैर्गन्धपथ्यवतिकरितबचो २०-३६	न्यर्कुर्वन्प्रोपवीशे मुपितरुचि ३-५
गन्धर्वमोऽरुहाणां शिखरिषु २-३	पर्याप्तं तप्तचामीकरकटकतटे ३०-५६
गन्धर्वमोऽरुहाणां शिखरिषु ३७-७१	पाशानाशान्तपालादरुणवरुणतो ३२-५९
चक्रो चकारपङ्क्तिं हरिरपि च ४१-८०	पीनोरःप्रेरितप्रैश्चरमखुरपुटाम्र ३३-६३
चक्षुर्दक्षद्विपो यत्र तु दहति १-१	पौरस्त्यस्तोयदत्तोः पवन इव २९-५५
जम्भारातोमकुम्भोद्भवमिव १५-२६	प्रत्युत्तस्तसहेमोब्जवलरुचिरचलः ३९-७५
ज्योत्स्नांशाकर्षणान्द्रुतिमिर ९-१५	प्रभ्रस्यत्युत्तरीयलिपि तमसि ३-४
तन्वाना दिग्बधूनां समधिक ४८-९५	प्राक्कालोद्भिद्रपदाकरपरिमलना ४६-९२
तीर्थानि व्यर्थकानि हृदनदसरसी १६-२९	प्राचि प्रागाचरन्लोऽनतिचिर ७-१२
तीर्थं निर्वाणहेतुर्यदपि च विपुलं ६-९	प्रातःशैलाग्ररत्ने रजनिजवनिजा २७-५०
दत्तानन्दाः प्रजानां समुचित	

पृ० श्लो०	पृ० श्लो०
ब्रुथाः पृष्ठेऽशुपातैरतिनिकटतया २४-४५	योनिः साम्नां विधाता मधुरिषु ५०-९९
बन्धध्वंसैकहेतुं शिरसि नति ६-१०	रक्षन्त्वक्षुण्णहेमोपलपटलमर्धं २४-४४
विश्राणः शक्तिमाशु प्रशमितबल १४-२५	रत्नानां मण्डनाय प्रभवति नियतो १६-३०
विश्राणा वामनत्वं प्रथममय ५- ७	लोटेऽश्लोष्टविषेष्टः धितशयन ४३-८५
भक्तिप्रहाय दातुं मुकुलपुटकुटी २- २	वज्रिघातं विकासीक्षणकमलवनं ३१-५८
भासामासन्नभावादधिकतरपटो ४२-८२	वाचां वाचसतेरप्यचलमिदुचिता २२-४०
भिन्नं भासात्पणस्य कचिदभिनवया १५-३५	विस्तीर्णं व्योम वीर्याः सपदि १०-१७
भूला जम्भस्य मेतुः ककुभि १८-३३	वेलावधिष्णु सिन्धोः पय इय ३९-७४
भूमिं धात्रोऽभिबृष्ट्या जगति ४६-९१	व्यग्रैरभ्यग्रहेन्दुप्रसन्नगुरुभरतीं ४९-९८
मत्तान्यान्पार्श्वतोऽभ्यान्स्फटिक २५-४६	व्यापन्नर्तुनं कालो व्यभिचरति ४४-८७
मा गान्म्लानि मृणालीमृदुरिति ११-१९	शातः श्यामालतायाः परशुरिव २९-५४
मागोपास्ते सुमेरोर्नुबन्धि कृतनतौ २६-४८	शीर्णघ्राणाद्रिपाणीन्त्रणिभि ४- ६
मीलचक्षुर्विजिह्वाधुति जट्टरसनं १७-३१	शुष्यन्त्यूढानुकारा मकरवसतयो ४०-७८
मुबन्तमीन्दिनादौ दिनगमसमये २८-५३	श्लोका लोकस्य भूलैः क्षतमिति ५१-१०१
मूर्ध्निर्धेर्धातुरागस्तरपु किसलयो २२-४१	संसक्तं सिक्तमूलादभिनवभुवनो १९-३४
मौलीन्दोर्मैप मोपीहृत्तिमिति ९-१६	साद्रिद्यूर्वीनवीशा दिशति दश ४८-९४
मः स्रष्टापां पुरस्तादचलवरसम ४७-९३	सानौ सा नौदये नाशणितदलपुन २१-३८
यज्यायो वीजमहामपनुततिमिरं ३८-७३	सिद्धेः सिद्धान्तमिधं धितविधि ४२-८१
यत्कान्तिं पङ्कजानां न हरति १२-२१	सीदन्तोऽन्तर्निमज्जजञ्जुरमुसलः ३३-६१
यत्प्राच्यां प्राक्चकास्ति प्रभवति ४०-७७	हेलालोलं वहन्ती विपधरदमन २५-४७
योऽक्रिभूतान्युगस्य प्रसितुमिव ३४-६४	

निर्णयसागरमुद्रितानि-

मू. ६. मा. व्य.

१३. स्तुतिकुसुमाञ्जलिकाव्यम्—धीजगद्वरभट्टविरचितं, राजान-
करञ्जकण्ठविरचितटीकया सहितं च. ... ३ ८३
१४. काव्यप्रदीपः—(अलंकारग्रन्थः) महामहोपाध्यायश्रीमो-
विन्दविरचितः—तत्सदुपाख्यवैयनाथविरचितया टीकया
सहितः ... २ ८३
१५. ध्वन्यालोकः—(अलंकारः) श्रीमदानन्दवर्धनाचार्यकृतः
श्रीमदाचार्याभिनवगुप्तकृतटीकासहितः ... १॥ ८३
१६. द्रुताद्भटनाटकम्—श्रीसुभटकविविरचितम्, एकाङ्कात्मके
स्वल्पतरेऽस्मिन्नाटके रावणपुरतोऽद्भुतस्य दौलस्य सम्य-
क्तया रमणीयतया च विवेचनं कृतम्. ... ८३ ८॥
१७. भर्तृहरिनिर्वेदनाटकम्—श्रीहरिहरोपाध्यायकृतं, पद्या-
ङ्गात्मकमिदं नाटकमतीव रसभरितं विद्यते. अस्मिन् श्रीविर-
हिणो भर्तृहरेर्निर्वेदस्यातीव हृदयद्रावकतया वर्णनं कृतम्. ... ८३॥ ८॥
१८. विष्णुभक्तिकल्पलताकाव्यम्—पुरुषोत्तमविरचितं, महीधर-
विरचितया टीकया सहितम्. ... १॥ ८४॥
१९. सहृदयानन्दकाव्यम्—कृष्णानन्दविरचितम्, पद्यदश-
सर्गात्मकमिदं काव्यं गीर्वाणगहनप्रविविधशृणो मार्गसौलभ्यकरं
सहृदयानां मनोरञ्जकं च विद्यते. ... १॥ ८४
२०. श्रीनिवासविलासचम्पूः—वेङ्कटेशकविप्रणीता, धरणीधर-
कृतटीकया सहिता. ... १॥ ८४॥
२१. वृत्तिवार्तिकम्—श्रीमदप्पयदीक्षितप्रणीतम्. ... ८३ ८॥
२२. रससदनभाणम्—युवराजकविविरचितम्. ... १॥ ८४
२३. चित्रमीमांसा—श्रीमदप्पयदीक्षितप्रणीता, चित्रमीमांसा-
खण्डनम्—पण्डितराजजगन्नाथविरचितम्. ... १॥ ८४॥

पांडुरंग जावंजी,

निर्णयसागर छापरान्याचे मालक,

घर नंबर २६-२८. कोलमाट लेन मंगळ

Not to be Issued

STAVAN'S LIBRARY

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below:

Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue
24 APR 1959			
27 MAR 1964			
27 SEP 1974			
18 AUG 2005			

Not to be Issued

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

Call No. Sa 2 Bh/MAY/TRI/8384

Title Suryasatakaini

Author Majurakavi

Date of Issue	Borrower's No	Date of Issue	Borrower's No
7/2/86	Shri V. A. K. S.		
26/6/87			

Not to be Issued

BHAVAN'S LIBRARY

Kulapati K. M. Munshi Marg

BOMBAY-400 007.